891.71
S-80

470

U.S.P. HAMPTON
FREEMAN NAT. LIBRARY OF BOSTON

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԿ. ԳՐԱԴԱՐԱՆ ԳԱՍՊԻՒՐ
19 03
ARMENIAN NAT. LIBRARY OF BOSTON.

891.71
S-80

ԹՕԼՍԹՕՅ

19 NOV 2010

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

ԹԱՐԳՄԱՆԻՉՔ

ԳԼԱՆՈՒՆԻ ԵՒ ՄԱԼԽԱՍ

1910
ՏՊԳՐ. ՕՆՆԻԿ ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ ԵՒ ՈՐԴԻ
Կ. ՊՈԼԻՍ

.08. 2013

1414 37

Ա. ԳՐԱԴԱՐԱՆ ԳՈՍԹՈՆԻ
19 03
VENIAN NAT. LIBRARY OF BOSTON.

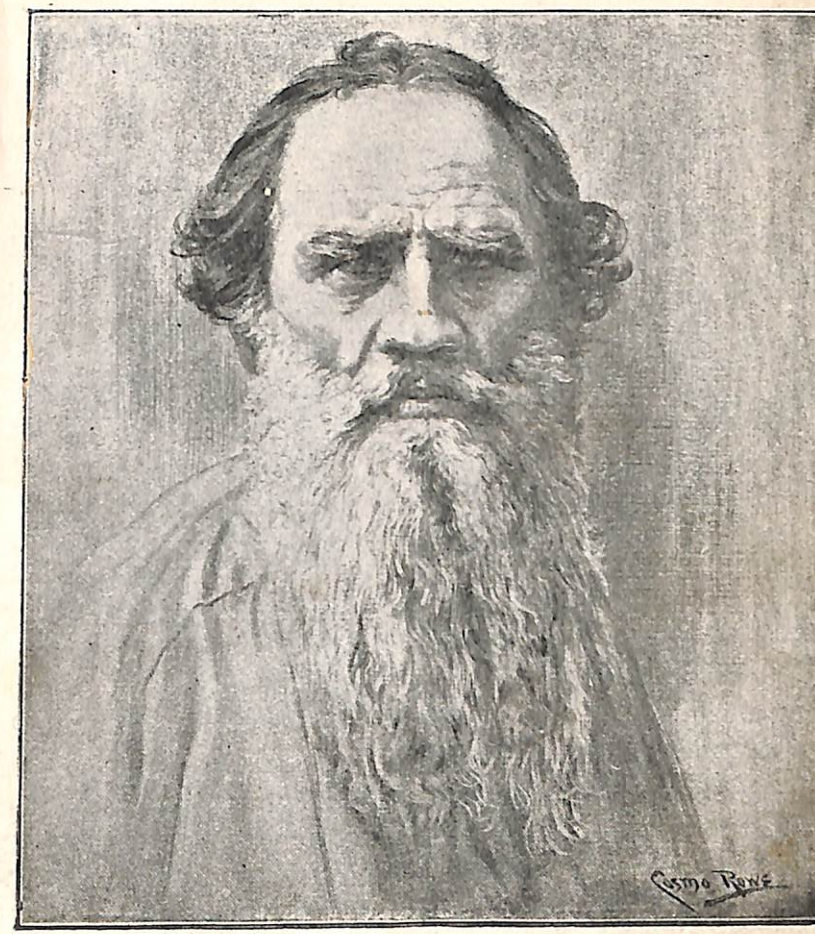

Կոմս Լեւոն ԹՕԼՍԹՕՅ

Գաւառ ծօվի մէկ ճկարափարձիճ

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀԱՍՌ-Ի ԱԻՄ
Ա. ԻՄ, Ա. Մաշտոցի անվան
ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

5577-70

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ

Յայնժամ մատեաւ առ նա Փեարոս՝ եւ ասէ. «Տէ՛ր, քանի՞ցո անգամ եթէ մեղիցէ ինձ եղբայր իմ և թողից նմա. մինչև եօթն անգամ։»

Ասէ ցնա Յիսուս. «Ո՛չ ասեմ քեզ թէ մինչև եօթն անգամ, այլ մինչև եօթանասնեկին եօթն։» (ՄԱՏԹԷՈՍ, ԺԸ. 21, 22)

«Զի՞ տեսանես զչիւղ յականի եղբօր քո, և ի քում ականդ զգերանդ ո՛չ տեսանես։»
(ՄԱՏԹԷՈՍ, Է. 3)

«Անմբեդն ի ձէնջ՝ նախ նա ընկեցէ քար ի վերայ դորա։» (ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ, Ը. 7)

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Ի գու՛ր քանի մը հարիւր հազարեակ մարդիկ, ալեփոկ ինջոցի մը մէջ խմբուած խնդալ կը ճգնէին երկիրը որուն տակ կ'ապրէին. ի գու՛ր անոր հողը կը ճզմէին քարերու տակ ալեսպի հոն ոչինչ ձլի. ի գո՛ւր կը փրցնէին խոտի ամենամանր ծիղն անգամ. ի գու՛ր քարիւղով ու քարածուխով զը կը միսուէին. ի գո՛ւր ծառերը կը յօշէին. ի գո՛ւր նասունները եւ թռչունները կ'որսային. գարունը՝ ազաքին մէջ նոյնիսկ, տակաւին միշտ նոյն գարունն ։ Արեւը կը ճաճանչէր փարփառ, օդը կը խնկարուրէր, և խոտը վերակենդան՝ կ'ընձիւղէր նորաթողուած՝ ո՛չ

միայն ծառուղիներու մարմանդին վրայ, այլ փողոցի սա-
լաքարերուն միջևէն իսկ։ Ցարասխները, կաղամախի-
ները, վայրի կնոաանխնձորը ընդլայն կը պարզէին իրենց
ցօղաթաւրմ և բուրուխնաւէտ տերևները, կ'այտնուին
թմրիներու դեռաբողբոջ կոկոնները։ Ճայեաձները, ճրնճ-
ղուկները, աղաւնիք հնչաովին իրենց բոյներուն կ'աշ-
խատէին. մեղուներն ու ճանճերը, արևուն յորդ ջեր-
մութիւնը գտած ըլլալուն խայտակ, կը բզզային պա-
տերուն վրայ։ Ցնծալից էր ամէն ինչ. տունկերն ու
թռչունները, միջատներն ու տղաք։ Միայն մարդիկ կը
չարունակէին խարկ ու տանջել ինքզինքնին ու զիրար։
Միայն մարդիկ կը նկատէին թէ ինչ որ կարևոր էր ու
նուիրական, այդ՝ գարնան նորածագ առաւօտը չէ՛ր,
և ո՛չ ալ բոլոր կենդանի էակներու ուրախութիւնը հա-
մար ստեղծուած աշխարհի այդ զրախտային գեղեցկու-
թիւնը՝ որ զիրենք ամէնքը կը հրաւիրէր խաղաղութեան,
միութեան և խանդակաթ սիրոյ, այլ ինչ որ կարևոր էր
ու նուիրական ա՛յն էր զոր իրենք ինքնին յղացած էին
զիրար խարխըելու և տանջելու համար։

Այսպէ՛ս ալ, կառավարութեան բանտին գրասեն-
եակին մէջ ինչ որ կարևոր ու նուիրական համարուած
էր, այն չէ՛ր թէ գարնան հրապոյրն ու հնչանքը կը
չնորհուէին մարդոց և իրաց, այլ ա՛յն էր որ, նախըն-
թաց օրը, այդ գրասենեակին պաշտօնեաները կնքած
թուղթի մը ընդունած էին, բազմաթիւ վերտառութիւն-
ներով և թուահամարով մը որ իրենց կը տեղեկացնէր
թէ Մայիս 28ի նոյն առաւօտուն ժամը հինուկէսին երկք
ամբաստանեալներ, այր մը և երկու կին, պիտի տար-
ուէին, անձնիւրը անջատաբար, Սրդարութեան Ատեանին
առջև դատուելու։ Եւ ահա՛, այդ տեղեկագրին համե-
մատ, Մայիսի 28րդ օրը առաւօտեան ժամը 8ին, կա-

նանչ յարկաբաժնին մէջին ու ժանտահոտ նրբանցքին
մէջ ձերուկ պահնորդ մը մնաւ։ Իսկոյն նրբանցքին միւս
ծայրէն, իր ղէմ յառաջացաւ նոյն յարկաբաժնին հսկող
տեսչուհին՝ հիւանդագին երևոյթով արարած մը, գոր-
ծ քոթմանակ մը և սև վտաւակ մը հագած։

—Մասլօվան փնտռելու եկաք,—ըսաւ նէ։

Եւ իսկոյն, պահնորդին հետ, մտաւ նրբանցքին
վրայ նայող բազմաթիւ դուռներէն մէկուն։

Պահնորդը երկաթներու ազմուկով մը խոշոր բա-
նալի մը մտցուց գրան կողպէին մէջ, ու դուռը մաս-
նակի բացուելով, դուրս թռցուց գարշահոտութիւն մը՝
դուրսինէն չատ աւելի պժգալի։ Ցետոյ պոռաց.

—Մասլո՛վա, Սրդարութեան ատեանը. ծո՛ն։

Ու կրկին գոցեց դուռը, և անչարժ կեցաւ, սպա-
սելով որ կանչած կինը գայ։

Բանկ մը քայլ անդին, բանտին բակին մէջ, կա-
րելի էր չնչել մաքուր ու կենդանարար օդ մը զոր գար-
նային զեփիւռը դաշտերէն կը բերէր. բայց բանտին
նրբանցքին մէջ օդը հեղձուցիչ ու վատառողջ էր, աղ-
քահոտութեամբ, խոնաւութեամբ ու գարշահոտութեամբ
նեխուած օդ մը զոր անկարելի էր որ մարդ չնչելով
իսկոյն չհամակուէր դժպին տխրութեամբ մը։ Սհա թէ
ին՛չ կը զգար, որքան ալ վարժուած ըլլար այդ ժանտա-
հոտութեան, յարկաբաժնի տեսչուհին։ Բակէն գալով,
հազիւ նրբանցքին մէջ մտած, նէ կը զգար նողկանքի ու
տապտռուքի տաժանելի խառնուրդ մը։

Դուռին եռևը, կալանաւորուհիներու սենեակին մէջ,
չարժումը մնծ էր. ձայներ, ծիծաղներ, բոպիկ ոտքերու
քայլեր կը լսուէին.

—Ծո՛ն, չո՛ւտ ըրէ,—պոռաց ձերունի պահնորդը,
դուռը վերստին կիսաբաց բռնելով։

Պահ մը վերջ, աչխուժիւ դուրս կուգար սենեակէն մանկամարդ կինն մը, պզտիկ բայց բարեկազմ հասակով: Իր քոթանակին և սպիտակ վառօտակին վրայէն դարչ սառատոկ մը հագած էր: Ոտքերը, կաւէ գուլպայով մը ծածկուած, բանաի յատուկ խոչոր մուճակներու մէջ սեղմուած էին: Ձերմակ պերտղ մը անոր գլխուն կը պարփակէր, դուրս թողլով խնամով գանգրուած ու մազերու քանի մը խոպոպներ: Եւ կնոջ ամբողջ դէմքին վրայ կը տեսնես յատկանշական դալկութիւն մը որ յայտ կուտայ որ այն երկար առնն չերջ Ջապատ տեղ մը վակուղ անձերու դէմքին վրայ: Բայց իր մորթին աղօտ ժժգունութեան ընդդիմակ, նոյնքան աւելի կը ցայտէր ցոլքը իր երկու խոշոր ու աչքերուն որոնցմէ մին քիչ մը չկ կը նայէր: Ու ամբողջութեանը վրայ, փայփայիչ հնարհալութեան խիստ մասնաւոր արտայայտութիւն մը կար: Մանկամարդ կինը, իր թօշ լանջքը ձգտած, ուղղաձիգ կեցուածք մը ունէր:

Երբ երբանցքը հասաւ, նէ խոնարհեց իր գլուխը թեթեւօրէն, յետոյ իր աչքերը անթարթափ սեւեռեց, չիտակ աչքերուն մէջ, ծերուկ պահնորդին. և յետոյ պատրաստակամ, հրամանի սպասեց: Սակայն պահնորդը կրկին գոցելու վրայ էր դուռը, երբ սա անգամ մըն ալ կիսաբացուելով, գլխարաց և ձերմակ մազերով ծեր կնոջ մը մթին ու խորշոմած դէմքը երեւցաւ: Այս կինը սեաւ ցած ձայնով Մասլօվայի խօսիլ, բայց պահնորդը հրեց զինքը ուժգին սենեակէն ներս, և կրկին դուռը գոցեց:

Այն առեն, Մասլօվա դրան վրայի լուսամուտին մօտեցաւ, և ծերուկ կնոջ դէմքը իսկոյն միւս կողմէն երեցաւ: Դուռին առիւծն խոպոտ ձայն մը լսուեցաւ.

—Ուշադրութի՛ւն ըրէ, ու չըլլայ թէ վախնաս մանաւանդ. ամէն բան ուրացի՛ր, և լաւ բռնէ ինքզինքդ, հասկցա՞ր:

«Ձինուորը թուղթը իւր թեւին կրկնոցին մէջ սահեցուց»

—Բա՜հ,—պատասխանեց Մասլօվա գլուխը երերցնելով,—մին թէ միւսը, ամէնքն ալ մէկ է։ Երբէ՛ք հիմակուան վիճակէն աւելի գէշ բան մը չի կրնար պատահիլ ինծի։

—Վատահ եղիր որ ամէնքը մէկ է, և ոչ թէ երկուք։— ըսաւ ծեր պահնորդը, իր սրամտութեանը վրայ յոխորտալով։—Ուրեմն, հասո՛ն, հետևէ՛ ինծի։

Ծեր կնոջ գլուխը լուսամուտէն անհետացաւ, և Մասլօվա նրբանցքին մէջ սկսաւ յառաջանալ, ծերուկ պահնորդին հետևէն մեղմօրէն քալելով։ Վիմակապ սանդուղէն վար իջան, և անցնելով այրերու յարկաբաժնին ժանտահոտ ու աղմկալից սրահներուն առջևէն, ուր հետաքրքիր աչքեր կը լրտեսէին իրենց անցքը դուռներու լուսամուտէն, հասան վերջապէս բանտին գրասենեակը։ Երկու զինուորներ հոն կեցած էին արդէն, հրացանը թևերնուն վրայ, ու կը սպասէին կալանաւորուհիին, զայն Սրգարութեան Սուանը տանելու համար։ Դատական պաշտօնեան կարճ բան մը նօթադրեց և զինուորներէն մէկուն տուաւ թղթի կտոր մը՝ համակ ծխախոտի հոտով տոգորուած։ Զինուորը, Նիժնի-Նովկորոդցի գիւղացի մը, թուղթը իւր թևին կրկնոցին մէջ սահեցուց, յետոյ Մասլօվայի ակնարկութեամբ, իր ընկերոջ խեթիւ աչքը քթթելէ վերջ, լնգ կալանաւորուհիին աջ կողմը կեցաւ, մինչ միւս զինուորը գնաց բռնելու անոր ձախակողմը։

Այս կարգով էր որ դուրս ելան գրասենեակէն, և անցնելով բանտին արտաքին բակէն, յետոյ վանդակոցմէն, իսկոյն քաղաքին փողոցներուն սալայատակին վրայ գտնուեցան։

Կառապանները, խանութպանները, խոհեմները, գործաւոր և պաշտօնեայ կանգ կ'առնէին թափորին անցած պահուն և հետաքրքրութեամբ կալանաւորուհիին

կը նայէին։ Շատեր կը խորհէին, գլուխնին երերցնելով. «Ահա ուր կը յանգի անվայել ընթացք մը, հակառակն մեր կեանքին որ մեզի ա՛նքան կը չահեցնէ։» Տղաքներն ալ կանգ կ՚առնէին, բայց իրենց հետաքրքրութիւնը սոսկումով խառն էր, և հազիւ թէ կ՚ապահովուէին սա մտածումով թէ հիմայ ոճրագործը զինուորներ ունէր զինքը բռնելու համար, ինչ որ զայն անկարող կ՚ընէր ձեռնպահ։ Դիւղացի մը որ փողոցին մէջ ածուխ կը ծախէր. անոնց մօտեցաւ, խաչակնքեց և կոպէկ մը տալ ուզեց կնոջ. զինուորները արգիլեցին սա իրեն, անգիտանալով այդ մասին օրէնքին թոյլատուութիւնը։

Մասլօվա այնքան չուտ քալել կը ճգնէր որքան իրեն կը թոյլատրէին ոտքերը որոնք կորմնդուցած էին քալելու վարժութիւնը և ա՛լ աւելի ծանրացած բանտի խոշոր մուճակներով։ Առանց գլուխը խախտելու, նէ կը դիտէր իրեն նայող անցորդները, երջանիկ՝ ինքզինքը այնքան ուշադրութեանց առարկայ եղած տեսնելով։ Հաճոյք կը զգար մանաւանդ գարնային օդին քաղցրութենէն, երբ անդին ինք, քիչ առաջ, վառարանի մը մէջ կ՚ապրէր։

Երբ ապրիլի մեկնարանոցի մը առջևէն անցաւ, ուր մէկ քանի աղաւնիներ կը պտտէին, ոտքով դպաւ կապոյտ հաւփալի մը. թռչունը թռաւ, և մանկամարդ կնոջ դէմքին ա՛նքան մօտ ճախրեց որ նէ անոր թևերուն հովը զգաց իր այտին վրայ։ Ժպտեցաւ. բայց իսկոյն, իր վիճակին տաժանելի գիտակցութիւնը ունենալով, խորունկ հառաչ մը արձակեց։

ԳԼՈՒԽ Բ.

Մասլօվայի պատմութիւնը Է՛ն հասարակներէն էր։

Նէ պիտանի էր գեղջկուհիի մը որ իր մօրը կ՚օգնէր, գղեակի մը մէջ, կովերը խնամելու։ Գեղջկուհին, առանց ամուսնացած ըլլալու, ամէն տարի տղայ մը կը ծնէր, և ինչպէս սովորաբար կը պատահի նամանաւանդ պարապանութեան մէջ, տղաքը ծնելնուն պէս կը մկրտուէին, որմէ հաք իրենց մայրը չէր մտածեցաներ զանոնք, քանի որ անոնք առանց իր ուշադրուն եկած էին, և ինք անոնց պէտք չ՚ունէր, և անոնք զինքը կը նեղէին իր աշխատութեան մէջտեղին. այնպէս որ խեղճ տղաքը քիչ ժամանակէն կը մոռնային քաղցամահ։

Հինգ տղաք արդէն այս կերպով մնկնած էին աշխարհէն, ամենքն ալ ծնելնուն պէս մկրտուած էին. յետոյ մայրերնին չէր մտածեցած զիրենք և անոնք մնուած էին։ Վեցերորդ տղան որ անցորդ գնչուհի մը յղացուած էր, պատահեցաւ որ աղջիկ մը ըլլայ. ինչ որ, սակայն, պատճառ մը չէր որ ան ալ հինգ նախորդներուն բաղդը չունենար, եթէ դիպուածը այնպէս մը չընէր որ գղեակին սեփականատէր երկու ծեր օրիորդներէն մին վայրկեան մը գոմը մտնէր ապատուհինները սատկելու համար կովի հոտ բուրող սերի մը առթիւ։

Գոմին մէջ տղաճգանը՝ առոյգ ու կենսալից աղուոր մանկիկի մը հետ պատկած էր գետնի վրայ։ Ծեր օրիորդը յանդիմանեց ապատուհինները թէ՛ սերը լաւ չպատրաստելնուն և թէ իրենց գոմին մէջ տղաճգան կին մը ընդունելնուն համար։ Բայց նկատելով նորածինը, կակղեցաւ և նոյնիսկ ուզեց անոր կնքամայրութիւնը ստանձնել։ Յետոյ, գթալով իր սանուհիին վրայ, կաթ և քիչ

մ՛ալ դրամ տալ առաւ անոր մօրը, որպէս զի պզտիկը կարող ըլլայ ապրիլ, և այսպէս տղան ողջ մնայ: Եւ իրաւամբ երկու ծեր կանայք անոր անունը «Փրկեալ» դրին:

Տղեկը երեք տարեկան էր, երբ իր մայրը հիւանդացնալով մեռաւ: Եւ որովհետև, իր մեծ մայրը՝ անզէորդուհին, զայն ինչ ընելը չէր գիտեր, երկու ծեր օրիորդները զայն դղեակ ընդունեցին: Իր խոշոր սեւուկիկ աչքերովը առաւօրնականօրէն առանդուն և սիրուն աղջնակ մըն էր ան: Երկու ծերուհիները կը զուարճանային զայն դիտելով: Երկուքէն կրասերագոյնը, որ էն նեղոդամիան ալ էր, կը կոչուէր Սօֆիա Իվանովնա, և տղուն ինքնամայրն էր: Իսկ մեծը՝ Մարիա Իվանովնա աւելի խստադէմ երեւալու հակում ունէր: Սօֆիա Իվանովնա մանկան աչդուզարդը կը հոգար. անոր կարդալ կը սովրեցնէր, զայն անուադարչուհի ընել կ՛երազէր: Ընդհակառակը Մարիա Իվանովնա կ՛ըսէր թէ պէտք է զայն սպասուհի մը ընել, սիրուն սենեկապանուհի մը. և հետևաբար Մարիա խստապահանջ կ՛երեւար, հրամաններ կուտար պզտիկին, և մինչեւ իսկ զայն կը ծեծէր իր սրտնեղութեան վայրկեաններուն մէջ: Այսպէս՝ այս կրկին ազդեցութեանց տակ, պզտիկը, մեծնալով, կէս մը սենեկապանուհի, կէս մըն ալ օրիորդ դարձաւ: Նոյնիսկ իրեն տրուած անունը կը համապատասխանէր այդ միջանկեալ վիճակին. ո՛չ Բաթիստա կը կոչէին զայն, ո՛չ ալ Բաթիստա այլ Բաթիչա (*): Նէ կար կը կարէր, սենեակները կը չոգէր, կաւիճով սուրբ պատկերը կը մաքրէր, սուրճ կը հրամցնէր, պզտիկ լուացքները կ՛ընէր, և մերթ կ՛ընդունուէր իր տերուհիներուն հետ ընկերութիւն վարելու և անոնց ընթերցումներ ընելու:

Բազմիցս ամուսնութեան խնդրած էին զինքը: Բայց նէ մերժած էր միշտ. կը զգար որ գործաւորի մը կամ սպասաւորի մը հետ կեանք վարելը դժուար պիտի գար իրեն. ինք որ ա՛նքան չլացած էր տիրուհիներու կեանքին հեշտութիւնէն:

Նէ այսպէս ապրած էր մինչև տասնըվեց տարեկան: Իր տասնըվեցներորդ տարին կը թևակոխէր, երբ դղեակ նկաւ երկու կանանց մէկ եղբօրորդին որ նախապէս ամբողջ ամառ մը անցուցած էր իր հօրաքոյրերուն քով և որուն՝ դեռատի աղջիկը, այն ատեն, խենթի պէս սիրահարուած էր: Սակայ մ՛էր ան, և հանգչելու եկած էր, քանի մը օր, Թուրքերուն դէմ իր վաշտովը պատերազմի երթալէ առաջ: Երրորդ օրը, իր մեկնումին նախորդ գիշերը, Բաթիչան սիրապատրեց և յաջորդ օրը, ներա ձեռքին մէջ հարիւր րուբլինոց թղթադրամ մը տեսնելէ վերջ, մեկնեցաւ: Երիտասարդին մեկնումէն հինգ ամիս յետոյ նէ հասկցաւ, առանց երկմտութեան, թէ յղի էր:

Այդ վայրկեանէն ի վեր ամէն ինչ իրեն ծանր թուեցաւ. ա՛լ իրեն սպասող ամօթէն խուսափելու միջոցներուն վրայ կը խորհէր միայն: Իր տիրուհիներուն զըժկամակ ոգւով և անհուժութեամբ կը սպասարկէր:

Երկու ծեր կանայք չուշացան, սակայն, վերահասու ըլլալու իրողութեան. Մարիա Իվանովնա սաստեց զինքը քանիցս: Բայց հուսկ ուրեմն, երկուքնուն խօսքը մէկ դալով, ինքզինքնին բռնադատուած զգացին «անկէ քաժնուելու», ինչ որ պարզապէս կը նշանակէ թէ զայն դուրս նետեցին:

(*) Բաթիստին անունին երեք ժողովրդական ձեւերը որոնց առաջինը արհամարհական՝ երկրորդը խանդաղատական՝ և երրորդը, զայն կրող անձին սորին դասակարգէ բլլալը յայտնելով հանդերձ բարեացակամ սրտակցութիւն ունին:

Անոնց քովէն երթալէ վերջ. նէ մտաւ իրր սեմնեակապանուհի, Սթանօվոյի (*) մը քով, ուր սակայն երեք ամիս միայն կրցաւ մնալ, որովհետեւ սթանօվոյը՝ յիսնամեայ ծերունի մը, սկսաւ երկրորդ ամիսէն իսկ, նեղ դարձնել: Օր մը երբ ան յատկապէս կը թախանձէր, նէ զայն «պաճարամիտ և ծեր ճիւաղ» անուանելով բըրտօրէն վարուեցաւ անոր հետ, որմէ վերջ ինք ալ ճամբու դրուեցաւ իրր ժպիրհ: Ուրիշ տեղ մը վինտռել, կարելի չէր մտածել, իր յղութեան պայմաններուն մօտեցած ըլլալով: Ուստի վարձքով իր մօրաքոյրերէն մէկուն քով գնաց, որ այրի ըլլալով մէկ կողմէն կապելայ մը քանեցնելով հանդերձ, մասամբ ալ, մանկաբարձ էր:

Ծննդաբերութիւնը առանց չատ ցաւերու անցաւ: Բայց մանկաբարձը գիւղը՝ հիւանդ գեղջկուհիի մը քով գացած ըլլալով, Բաթիւշան ծննդական ջերմի ենթարկուեցաւ: Նորածին մանուկն ալ, նոյնպէս հիւանդ, մանկապաւէնարան մը ղրկուեցաւ, ուր մնաւ ընդհուպ նոյն իսկ զայն տանող կնոջ աչքին առջև: Բաթիւշա, իրր միակ հարստութիւն, ունէր հարիւր քսանրեօթը րուբլի. քսանրեօթը՝ զոր ինք վաստակած էր, և հարիւր րուբլին՝ զոր իրեն տուած էր իր սիրապղծողը: Երբ մանկաբարձին տուներն եաւ, քովը կար վեց րուբլի: Մանկաբարձը իրմէ քառասուն րուբլի առած էր երկու ամսուան վարձակալութեան փոխարէն, հինգ րուբլին ծառայած էր իր տղան մանկապաւէնարան ղրկելու, և մանկաբարձը քառասուն րուբլի ևս քաշած էր անկէ, իրր փոխառութիւն, իրեն կով մը գնելու համար. գալով մնացորդ քսան րուբլիին, Բաթիւշան վատնած էր զանոնք, չէր գիտեր թէ ի՛նչպէս, անօգուտ դնումներով,

(*) Սթանօվոյ = գիւղական ոստիկանութեան պաշտօնեայ:

նուէրներով. այնպէս որ երբ աղէկցաւ, առանց ղրամի մնալով, հարկադրուած էր տեղ մը վինտռելու: Նէ առաջարկի մը քով սպասարկութեան մտաւ: Այս առաջարկը կարգուկ էր. բայց առաջին օրէն իսկ, սթանօվոյին պէս, սկսաւ մանկամարդ սպասուհիին դարպասել: Բաթիւշա, նախապէս, խուսափիլ փորձեց անոր հետապնդումներէն, որովհետև իր դիրքը պահել էր նպատակը: Բայց ան աւելի փորձագէտ ու խորամանկ էր քան նէ, և մանաւանդ, ան իր տէրն էր և կրնար իրեն հրամայել ինչ որ ուզէր. և այսպէս ան, պատեհ վայրկեանը վերջապէս ձեռք ձգած ըլլալով, ներս վրայ նետուեցաւ և զայն վայելեց: Իր կինը չկրցաւ դէպքին վերահասու ըլլալու: Օր մը յանկարծակիի բերաւ իր ամուսինը Բաթիւշայի հետ մէկ սենեակի մէջ գլուխ գլխի, և ապտակեց Բաթիւշան արիւնելու աստիճան և զայն արտաքսեց առանց թոշակները վճարելու:

Այն ատեն, Բաթիւշա դարձաւ իր մէկ զարմուհիին քով, որուն ամուսինը կազմարար էր. այս ամուսինը առնօթք չատ բարեկեցիկ դիրք մը ունեցած էր, բայց չատախորշները կործանուցած ու գինեմոլութեան մէջ ինկած ըլլալով, ձեռքը անցած ղրամը կապելային մէջ կը վատնէր: Իր կինը կը բանեցնէր պզտիկ լուացարան մը որուն վտիտ հասոյթներովը կը սնուցանէր իր տղաքը և կը հոգար իր գինեմոլ ամուսինը: Նէ առաջարկեց Բաթիւշայի այդ արհեստը իրեն սովրեցնել: Բայց տեսնելով իր զարմուհիին քով աչխատող լուացուհիներուն դժնդակ կեանքը, դեռատի կինը վարանեցաւ, և նախընտրեց ներկայանալ ծառայից գործակալութեան մը՝ սպասուհուութեան պաշտօն մը ուզելու համար: Պաշտօն մը գտաւ, արդարև, այրի կնոջ մը քով, որ իր երկու երիտասարդ որդւոցը հետ կ'ապրէր. և այս տունը մըտ-

Նեկէն գրեթէ երկու չաթաթ եաքը, երեց որդին, վեցերորդ դասարանի վարժարանական մը, դեռահասը սիրելիներով, դասերը լքեց սիրուն ապաստէին զարպասելու համար: Մայրը բոլոր յանձանքը ներա վրայ ձգեց, և գայն ճամրեց:

Ոչ մէկ նոր տեղ չէր ներկայանար. և օր մը, ծառայից գործակալութեան գրասենեակը գացած ըլլալով, Բաթիւշա հոն հանդիպեցաւ հինգ մը սրտուն ձեռքերը մատանիներով և ապարանջաններով ծածկուած էին: Այս կինը մանկամարդ հինգ վիճակին տեղեկանալուն պէս իր հասցէն տուաւ անոր և հրաւիրեց գալ զինքը տեսնելու: Եւ Մայօվա գնաց հոն: Տիկինը խիստ սիրալիր ընդունելութիւն մը ըրաւ անոր, գայն մնծարեց կարկանդակներով ու չաքարախառն գինիով, և մինչև իրիկուն վար ղրաւ գայն: Իրիկունը, Բաթիւշայի նստած սենեակը մտաւ բարձրահասակ մարդ մը, երկայն և ալեհատն մազերով և ալեբեկ մօրուքով, որ իսկոյն ներա քովինը նստաւ. և չոզակին ու ժպտադէմ, սկսաւ գայն քննել և կատակել ներա հետ: Տիկինը վայրկեան մը նոքեանց հետ առանձնացաւ մօտի սենեակը: Բաթիւշա կրցաւ լսել սա խօսքերը. «Բոլորովին թարմ, գիւղէն նոր կու գայ»: Ետոյ Տիկինը ինքը անձամբ Բաթիւշան կանչելով իրեն ըսաւ թէ պարոնը գրագէտ մըն էր, թէ չատ գրամ ունէր, և թէ իրեն պիտի տար ինչ որ ուզէր, միայն թէ նէ գիտնար անոր հաճելի ըլլալ: Արդարև, նէ անոր հաճելի եղաւ, և գրագէտը իրեն տուաւ քսանը հինգ րուբլի, խոստանալով չատ նուէրներ տալ զինքը: Այդ գրամը, սակայն, ընդհուպ վատնուեցաւ: Բաթիւշա անոր մէկ մասը իր զարմուհիին տուաւ իր միացորդ վարձակալութեան փոխարէն: Միացորդուհին իրեն չրջազգեստ մը, գլխարկ մը և ժապաւէններ գնեց: Բանի մը օրէն, գրագէտը վերստին ժամադրութիւն մը ըրաւ նէ-

րա հետ. նէ գնաց այդ ժամադրութեան: Վերստին քընանը հինգ րուբլի տուաւ ներա, և գայն յորդորեց կահաւորեալ սենեակի մը մէջ բնակիլ:

Գրագէտին ներա համար վարձած սենեակին մէջ, Մայօվա ծանօթացաւ խանութի աշկերտի մը, գուարթասրտ մանչ մը, որ միևնոյն տունը կը բնակէր: Նէ սիրահարեցաւ անոր, գործը հասկցուց գրագէտին, որ խոկաց, գայն լքելու: Այդ աշկերտը, ներա հետ ամուսնանալ խոստանալէ եաք, ինքն ալ իր կարգին չուշացաւ գայն լքելու: Մանկամարդ կինը հաճոյակամ սիրտ ուզէր չարունակել առանձինն ապրիլ կահաւորեալ սենեակին մէջ, բայց այդ բանը արգիլուեցաւ իրեն: Իրեն հասկցուցին որ կրնար, արդարև, այդ կերպով ապրիլ, բայց միայն ոստիկանական գրասենեակէն կարմիր թուղթ մը առնելու և բժշկական քննութեան ենթարկուելու պայմանով:

Այն ատեն Բաթիւշա իր զարմուհիին տունը վերադարձաւ: Այս վերջինը, տեսնելով որ նէ հագած էր նոքանձև հագուստ մը, գեղեցիկ գլխարկ մը և մուշտակապատ վերարկու մը, գայն ընդունեց յարգանօք, և չհամարձակեցաւ բնաւ անոր առաջարկելու որ իր լուացարանը մտնէ. գայն կ'ենթադրէր կոչուած ըլլալ, այսուհետև, ժողովուրդէն աւելի բարձր դասու մը: Արդէն նոյն ինքն Մայօվայի համար, կարելի չէր մտածել լուացարան մը մտնել: Շատ խակ էր որ նէ կը համակերպէր առժամապայ կերպով բնակիլ իր զարմուհիին սենեակին մէջ. արհամարհանքով խառն գիմութեամբ մ'էր որ կը վերաբերէր այն տաժանելի աշխատութեան կեանքը զոր կը վարեին, լուացարանին մէջ, լուացուհիք, որոնք կը ծեփէին և կը ապականէին, ջրով և արտուկով, երեսնուն ստիճան տաքութեան տակ՝ ձմեռ և

55-77-20
ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ
ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

ամառ: Եւ այս միջոցին էր որ, մինչդեռ Մասլօվա ծայրայեղ չքաւորութեան մէջ կը գտնուէր, կրնալով ոչ մէկ պաշտպանի հանդիպիլ, ծանօթացաւ կաւատուհիի մը որ աղջիկները կ'որսար հանրատան համար:

Մասլօվա, ի վաղուց հետէ, սոսկացած էր արդէն ծխելու ունակութիւնը, և, գրագէտին հետ իր վերջին ժամանակներու յարաբերութիւններէն ի վեր, հետզհետէ սկսած էր նաև միսով խմելու: Գինին կը յանկուցանէր զինքը ոչ միայն անոր համար որ իր համը նման ախորժելի կը թուէր, այլ մանաւանդ վասնզի մարքի հեչտին թարթափում մը կը պարգևէր իրեն, և կը լռեցնէր իր մէջ խղճմտանքի ձայնը, որովհետև երբ չէր խմեր կը ձանձրանար նէ, և յաճախ ամօթ մը կը զգար: Ուստի կաւատուհին հոգ տարաւ զայն ճաշի մը հրաւիրելու, յետոյ գինովցնելով, առաջարկեց զինքը մտցնել գեղեցիկ տուն մը, լաւագոյնը քաղաքին, անոր առջին պարզևլով բոլոր հեչտութիւնները և առանցնաշնորհումները զորս հոն պիտի վայելէր: Մասլօվայի կը մնար ընտրելը, մէկ կողմէ սպասուհիութեան ստորին ծառայութիւն մը, որուն մէջ, ըստ ամենայն հաւանականութեան, պիտի ենթարկուէր մարդոց ժանգին, և պիտի ստիպուէր անձնատուր ըլլալ գաղանի և մսեղացածոյ պոռնկութեան մը, միւս կողմէ, ապահովուած և անդորր վիճակ մը, համարձակ պոռնկութիւն մը, օրէնքէն պաշտպանուած և առատօրէն վարձատրուած:

Նէ ընտրեց, բնականաբար, երկրորդը: Բայց ասոր նէ կը կարծէր թէ այս կերպով պիտի կրնար վրէժը լուծել իր կուսութիւնը պղծող իշխանէն և գրագէտէն, և բոլոր այն մարդոցմէն որոնցմէ գանգատի տեղի մը ունէր: Բայց ինչ որ զինքը հրապուրեց, ամենէն աւելի, և ինչ որ արդէն իր որոշումին գլխաւոր պատճառն էր,

այն էր թէ կաւատուհին իրեն ըսաւ որ ինքը պիտի կրնար ապսպրել բոլոր իր ուզած հագուստները, թաւիշէ, մետաքսէ, և պարահանդէսի՝ ուսերը և թեւերը բաց հագուստներ: Երբ Մասլօվա տեսաւ ինքզինքը, երեւակայութեան մէջ, հագուած բայց գեղին մետաքսահիւս չրջազգեստ մը, բացօձիք, սև թաւիշէ լանջամասերով, ա՛լ չկրցաւ համբերել և յանձնառութիւնը ըստորագրեց, որուն վրայ կաւատուհին անմիջապէս կառք մը բերել տուաւ, և Մասլօվան առաջնորդեց ամբողջ քաղաքէն ձանչցուած և համբաւուած տուն մը, կարոլին Ալպերթովնա Ռօզանօվի տունը:

Ա՛յդ օրէն, սկսաւ Մասլօվայի համար երկնային և մարդկային օրինաց չարուճտական բռնաբար այն կեանքը զոր հարիւր հազարաւոր կիներ կը վարեն այսօր, ոչ միայն արտօնութեամբը, այլ և իսկական պաշտպանութեանը տակ օրինական իշխանութեան մը որ իր հպատակներուն բարելաւութեան հոգատար է. այն վատթար և ճիւաղային կեանքը որ կը յանգի, տասնին ինը, սոսկալի և քաոսնելի տանջանքներէ վերջ, կանխահաս գառամութեան և մահուան:

Առտուն, և օրուան մեծագոյն չրջանին, ծանր քուն մը գիչերուան յոգնութիւններէն վերջ. ժամը երեքին չորսին միջոցները, պարտասած զարթնում մը աղտեղուած սաւաններու մէջ. սելցաջուրի, սուրճի կուլեր. սենեակին մէջ դեգերումներ, չապկով, վարչամակով, ներքնակով. ակնարկներ՝ փոզոցը՝ պատուհաններուն գոյ վանդակափեղկերէն. անփոյթ կռիւներ կիներու միջև. յետոյ լոգանքներ, երեսի ներկումներ, մարմինի հեղձումը չափազանց սեղմուած սեղմիրանի մը մէջ. հագուստի մը ընտրութիւնը և այս մասին վէճեր տանտիրուհիին հետ. հայելիին առջև դիրքի ուսումնասիրու-

թիւններ. չարչներու պատչաճեցում՝ այտերու վրայ, և մազոյրներու՝ արտևանունց վրայ. իւղոտ և չափաբաժամ կերակուրներ. յետոյ մարմինը լիուվին մերկ ձգող բացագոյն մետաքսահիւս պարեգօտ մը հագնիլ. յետոյ իջնալ չափազանց զարկարուն և չափազանց բերան լցուսով մը լուսաւորուած սրահի մը մէջ և, այն առեն, ընդունելութիւնը յաճախորդաց և տարփական առևտուր մը կերտասարդներու, հասած մարդոց, պատանիներու, փճացած ծերերու հետ, ամուրիներու, ամուսնացեալներու, վաճառականներու, դրագիրներու, Հայերու, Հրեաներու, Թաթարներու հետ, հարուստներու և աղքատներու հետ, քաջառողջներու և հիւանդներու հետ, դինովներու և ժուժկալներու հետ, կոպիտներու և քաղաքավարներու հետ, գինուորականներու, պաշտօնատարներու, դպրոցականներու, վարժարանականներու հետ, ամէն դասակարգի, ամէն տարիքի և ամէն բնաւորութենէ մարդոց հետ: Հոնչիւններ, ծպրտանքներ, և ծիծաղներ ու նուագածութիւն, և՛ ծխախոտ և գինի, և՛ գինի և ծխախոտ, և նուագածութիւն երեկոյէն մինչև այդ: Եւ, միայն առաւօտուն, արձակումը և ծանրակիր քունը: Եւ առնք ամէն օր, չարթուան մէկ ծայրէն միւսը: Եւ խրթաքանչիւր չարթու վերջ, օրինական այցը ոստիկանական գրասենեակին մէջ, ճչմարիտ վիճակահանութիւն մը, ուր գրասենեակը ներկայ գտնուող պաշտօնատարք և բժիշկներ մերթ կ'երևին լուրջ և խիստ. մերթ ալ զուարթօրէն կը զուարճանան, գրգռելով ամօթխածութեան այն զգացումը որ արուած է բնութենէն, երբև պաշտպան վահան մը, ո՛չ միայն մարդկային աղջին, այլ նոյնիսկ անասուններուն: Բնութիւնէ կ'անցնին կիները, որմէ առաք անոնց կու տան վկայագիր մը, որ իրենց կ'արտօնէ չարունակել միևնոյն կեանքը այն չարթութեան միջոցին ալ: Ու նորէն այն կեանքը, նոյն չարթուն: Եւ ասիկա մշտնջենապէս, ձմեռ և ամառ, տօնական՝ ինչպէս և լուր օրերուն:

Մասնօվա վարեց այս կեանքը վեց տարիէն աւելի միջոցի մը մէջ: Երկու անգամ տուն փոխեց, և անգամ մըն ալ սոխալուեցաւ հիւանդանոցին մէջ օթևանիլ: Եօթերորդ տարին — յայնժամ քանը վեց տարեկան էր — տեղի ունեցաւ այն դէպքը որուն հետևանօք նէ ձերբակալուեցաւ, և որուն հետևանօք հիմայ կ'առաջնորդուէր ոճրագատ առևանին առջև, յետ բազմամեայ նախատական բանտարկութեան, ընկերակցութեամբ այնպիսի արարածներու որոնց դործն էր գողութիւնը և սպանութիւնը:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Ս.

Այն պահուն երբ Մասլօվա, Սրպարուխեան Ատեա-
նին մէկ խուցին մէջ՝ նստարանի մը վրայ նստած, քա-
կելու զբաղած էր իր կոշտ մուճակները որոնց չփուռմէն
իր ոտքերը ճմլուած էին, ամբողջ քաղաքին մէկ ծայրէն
միւսը քալած միջոցին, այն միևնոյն խչմանը Դեմետրէ
Իվանովիչ Նեխլիւտօֆ որ, առնօք գինքը սիրապղծած
էր, թուղնախիտուբէ քնքուշ վերմակով մը ծածկուած, իր
զսպանակաւոր մեծ անկողնին մէջ կ'արթնար։ Կուրծքին
վրայ վայելչօրէն փոխուած՝ հոլանտական ադնիւ կտաւէ
գիշերազգեստ մը հագած, գլուխը յղգուխեամբ ձեռ-
քին կը յենուր ու գլանիկ մը վառելով, կը մտածէր
նախորդ օրուան վարած կեանքին և իր այդ օրուան
ընելիքներուն վրայ։ Յանկարծ միտքը հնկաւ առջի օր-
ուան երեկոյթը զոր Քոռչակիններու տունը անցուցած
էր։ Շատ հարուստ և ականաւոր ամոլ մ'էին ասոնք,
որոնց աղջիկը, ամենուն կարծիքով, ամուսնուխեան
պիտի առնէր ինք։ Այս յիշատակը իր անձկուխիւնը գլըդ-
ռեցուց, Նեխլիւտօֆ հառաչեց և մէկդի նետելով իր
գլանիկը, ձեռքը արծաթեայ գլանապանակին երկարեց
մէջէն հատ մ'ալ առնելու։ Բայց ընդհատ, գաղափարը
փոխելով, թմրած մարմինը քաշուխեամբ վեր առաւ և
սեղտոտ ճերմակ ոտքերը անկողնէն դուրս հանելով գա-
նոնք մուճակներուն մէջ անցուց. յետոյ իր լայն ուսե-
րուն վրայ վարդագոյն մետաքսէ նեղքնազգեստ մը առ-
նելով, գնաց, յամր քայլ ուժգին քայլերով. ննջասեն-

ARMENIAN NAT. LIBRARY OF BOSTON

ԻՇԽԱՆ ՆԵԽԼԻՒՏՅՕՖ ԻՒՐ ԱՆԿՈՂՆԻՆ ՄԷՋ։

ARMENIAN LIBRARY OF BOSTON
ՀԱՅԿԱԶՆԱՑ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Նակին առընթերակից զարդախցկակը ուր քօղնիական Ջուբի և յաստիկի բարի բոյր մը կը սաւառնէր։

Հոն մանաւոր զարդափոշիով մը սկսաւ խնամքով մաքրել իր ակռաները որոնք տեղ տեղ կապարագոյնած էին. յետոյ զանոնք քաղցրահոտ դեղով մը չվնեց ու, մարմարիոնէ լոգասեղանին մօտենալով, ձեռքերը լուայ հոտաւէտ օճառով մը, ուրկէ վերջ մանաւոր եռանդով մը մաքրելու և խոզանակելու սկսաւ իր եղունգները զոր չատ երկայն կը պահէր։ Վերջը լուացարանին ծորակը ամբողջովին բանալով, լաւ մը լուաց դէմքը, ականջները ու վիզը։ Ապա մտաւ երրորդ սենեակ մը ուր հաստատուած էր ցնցղանի սարուածք մը։ Պազ Ջուբի ցայտքը զովացուց իր Ջիւան մարմինը որ արդէն բոլորովին ճարպոտած էր։ Սպնգանման զանազանակով չորցուելէ վերջ, չալմին վրայէն հագաւ հայելիի պէս փայլուն իր կօշիկները և հնչելին առաջքը նայելով խոզանակի երկու հարուածով յարդարեց իր սեւ մօրուքը և ցանցառ մազերը որոնք կը խոպոպուէին ճակտին վերեւ։ Իւր արդուզարդին համար գործածած բոլոր առարկաները, ճերմակեղէնը, հագուստները, կօշիկները, փողկապները, գնդասեղները, թևնոցին կոճակները, բոլորն ալ առաջնակարգ տեսակէն էին, չա՛տ պարզ, չա՛տ քիչ տեսքոտ, բայց չա՛տ զիմացկուն և չա՛տ սուղ։

Առանց աճապարելու, Նեվրիւտոփ հագուեցաւ և անցաւ երկայն ճաշասրահը որուն տախտակամածը, առջի օր, երեք վարձկան մարդիկ հաւիւ կրցած էին մաքրել։ Այս ճաշասրահին մէջ կը գտնուէր կաղնեփայտէ զարան մը և ուրիշ սեղան մը՝ նմանապէս կաղնիէ, որ մեծաչուք բան մը ունէր իր չորս քանդակազարդ ոտքերով որոնք, ընդլայն բացուած, առիւծի մը ճիրաններուն կը

նամանէին: Զոհս ծայրերը խոշոր հանգոյցներով, նուրբ ու լաւ օսլայուած սիւռոցով մը ծածկուած այս սեղանին վրայ դրուած էր չաքարաման մը և հոտաւէտ սուրճով լեցուն սրճաման մը, երկուքն ալ արծաթէ, ինչպէս նաև սեղի թակոյկ մը և պզտիկ թարմ հացեր և պաքցամաններ պարունակող կողով մը: Սեղանին վրայ դրուած էր նաև առաւօտեան սուրհանդակը, նամակներ, օրաթերթեր, Revue des deux Mondes (*) օրաթիւ մը:

Նեխլիւտօֆ կը պատրաստուէր նամակները բանալու. երբ նախասենեակին միջնադուռնէն, ճաչասրահ մտաւ տարիքոտ սեւազգեստ գէր կին մը. պլուխը ժանեակէ գդակ մը դրած: Սա՝ Ակսիւթին Բէթրովնան էր, սենեակապանուհին Նեխլիւտօֆի մօրը՝ ծերուկ իշխանուհիին որ քիչ ժամանակ առաջ մնաած էր նոյն տանը մէջ: Մօրը սենեկապանուհին այժմ տղուն քով կը ծառայէր իբր անարարուհի:

Բանիցս Ակսիւթին-Բէթրովնա Նեխլիւտօֆի մօրը հետ օտար երկիր գացած էր. ասով նէ լաւ գաղափարէ տալիսով մը կիսպարանքն ու չարժուճեւերը ունէր: Տըղայութիւնէն ի վեր Նեխլիւտօֆներու տունը կը բնակէր ու ճանչցած էր Դեմիտրէ Իվանովիչը երբ տակաւին սանիկ «Միխէնքա» կը կոչուէր:

—Բարի լո՛յս, Դեմետրէ Իվանովիչ:

—Բարի լո՛յս. Ակսիւթինա Բէթրովնա. ի՞նչ կայ, —հարցուց Նեխլիւտօֆ:

—Ձեզի ուղղեալ նամակ մ'է. Բօռչակիններուն սենեկապանուհին բաւական առենէ ի վեր բերած կ'արդէն: Ինք ալ սենեակս կը սպասէ. բաւ Ակսիւթին Բէթրովնա, երկարելով նամակ մը և նշանակալից ժպիտով մը ժպտելով:

—Շա՛տ լաւ.— լսաւ Նեխլիւտօֆ նամակը առնելով: Բայց Ակսիւթին Բէթրովնայի ժպիտը նշմարելով յօնքերը պռատեց:

(*) «Կրկին Աշխարհաց Չանդէս»:

Ակսիւթին Բէթրովնայի ժպիտը կը նշանակէր թէ ինք գիտէր որ նամակը կու գար Բօռչակիններու մանկամարդ իշխանուհիէն որուն հետ կ'ենթադրէր թէ իր տէրը պիտի ամուսնանար: Սրտ՝ այս ենթադրութիւնը Նեխլիւտօֆի հաճելի չէր:

—Ըսէ՛ք սենեկապանուհիին որ քիչ մ'ալ սպասէ:

Եւ Ակսիւթին Բէթրովնա սենեակէն դուրս վազեց առանց աննչմար անցնելու սեղանի վրայինը որ իր տէրէն չարժած էր և զոր իր նախորդ տեղը դրաւ:

Նեխլիւտօֆ պատռեց Ակսիւթին Բէթրովնայի տուած բուրուանուէտ պահարանը, բացաւ նամակը որ հետս, թուխ թուղթի մը վրայ անհաւասար տողերով ու չեզաքիր գրուած էր: Նամակին մէջ կարդաց.

«Յօժարաբար ստանձնած ըղլալով Ձեր «ւնուցածներդ Ձեզ յիշեցնելու պաշտօնը, կը «իմացամ յիշեցնել Ձեզ թէ այսօր՝ Ապրիլ 28, «դուք, երբ երդուեալ, պարտաւոր էք մասնակ«ցիլ Ռուսպաս Աստուածի պատասխանին, եւ թէ, հե«տեւապես, ձեզ համար բողոքիչի անկարելի է՝ «ինձ եւ Բօղօսօֆին հետ գալ տեսնել Բ... երու «սպասկերասարանը, ուր երդում խոստացած «երեկ, ձեր սովորական անխոհեմութեամբը, «à moins que vous ne soyez disposé à payer «à la cour d'assises les 300 roubles d'amende «que vous vous refusez pour votre cheval (*): «Այս բանը յիշեցի երեկ, ձեր մեկնելեն անմի«ջապես վերջը: Դո՛ւք ալ, ձեր կողմեն, մտա«ծեցէ՛ք ատոր վրայ:

«Խօսանուէի Ա. Պօռ-ԵՍԿԻ»

(*) Եթէ երբեք տրամադիր չըլլաք վճարելու Ընդդատաան Աւեանին իբր տուգանք 300 րուբլի զոր կը պահանջէ ձեր ձիուն Համար:

երկրորդ էջին վրայ գրուած էր.

« Maman vous fait dire que votre couvert
« vous attendra jusqu'à la nuit. Venez absolu-
« ment à quelle heure que ce soit (*).

«Մ.Ռ.»

Նեխլիւտոֆ յանքիրը պռատից։ Այս նամակը չարու-
նակութիւնն էր իր չուրջը նկթուած ռազմախորձին զոր
արդէն, երկու ամիսէ ի վեր պատրաստած էր իշխանու-
հին Քօռչակին, որպէսզի ա՛լ աւելի հոծ պահէր զայն՝ արդէն
խակ զժուարախզելի յարաբերութիւններուն մէջ։ Եւ միւս
կողմէ, բացի այն վարանումէն զոր կ՛ունենան միշտ,
ամուսնութեան առջև, չափահաս մարդիկ որոնք ամու-
րիւթեան վարժուած ըլլալով այնքան եռանդուն պիրա-
հարներ չեն, տակաւին ուրիշ չարժառիթ մ՛ալ կար որուն
պատճառաւ Քօռչակի երբ ան այս ամուսնութեան հաւանէր
ալ, չվախի կրնար ամուսնութեան խնդրանքը ընել։ Այս
չարժառիթը, բնականաբար, բնաւ առնչութիւն չէր
կրնար ունենալ սաւոր հետ թէ ուրիշ տարի առաջ,
Նեխլիւտոֆ պղծած ու լքած էր Բաթիւշան. չէր ախոր-
ժէր անգամ անոր վրայ խորհիլ, և երբէք գաղափարը
չվախի ունենար թէ այլ բանը խոչընդոտ մ՛է մանկա-
մարդ իշխանուհիին հետ իր ամուսնութեան։ Այլ չար-
ժառիթը այն էր որ Նեխլիւտոֆ գաղտնի յարաբերու-
թիւններ ունէր ամուսնացած կնոջ մը հետ, յարաբե-
րութիւնները՝ զորս իսկապէս խզել մտադրած էր այժմ,
բայց զորս իր տարփածուն խզուած չէր ճանչնար ե-
րբէ՛ք։

(*) Մայրիկս ձեզ կ՛իմացնէ թէ ձեր պնակը ձեզ պիտի սպասէ
մինչեւ գիշեր։ Եկէ՛ք բացարձա՛կապէս, ո՛ր ժամուն որ ըլլայ։

Նեխլիւտոֆի կիներու հանդէպ չատ վհատոտ էր։ Եւ
այդ վհատոտութիւնն էր որ թելադրած էր Մարիա Վա-
սիլիէվնային՝ աւադորևարի Մարաջախտի մը կինը, ա-
նոր վրայ տիրապետելու։ Նէ, արդարև, դրած էր զինքը
այնպիսի կապակցութեան մը մէջ որ օր քան զօր աւելի
կը յանկուցանէր Նեխլիւտոֆը և որ սակայն, ամէն օր
դժնեչագոյն կ՛երևար անոր։ Բայց նախ, չէր կրցած դի-
մանալ փորձութեան, և յետոյ, ինքզինքը իր տարփու-
հին հանդէպ յանցաւոր զգալով չէր կրնար, առանց
ներա հաւանութեան, իր յարաբերութիւնները խզելու
որոշում տալ։ Եւ նէ, հետու այս հաւանութենէն, կ՛ըսէր
իրեն թէ երբ զինքը թողուր, հակառակ այն զոհողու-
թիւններուն զորս ինք ըրած էր անոր համար, նէ ինք-
զինքը պիտի սպաննէր անմիջապէս։

Ճիշդ այդ առաւօտուն, Նեխլիւտոֆի հասած տուր-
հանդակին մէջ, նամակ մը կար իր տարփածուհին ա-
մուսնեն կողմէ։ Իշխանը ճանչցաւ գիրը և ինքը։ Կար-
մըրցաւ, և զգաց կորովի տեսակ մը պոռթկում զոր
կ՛ունենար ամէն անգամ որ վտանգի մը մօտենալը ըզ-
գար։ Բայց նամակը բանալուն պէս, իր յուզումը հան-
դարտեցաւ։ Մարիա Վասիլիէվնայի ամուսինը՝ աւա-
գորևարի մարաջախտը այն նահանգին որուն մէջ կը
գտնուէին Նեխլիւտոֆի ընտանիքին գլխաւոր կալուած-
ները, իշխանին կ՛իմացնէր թէ խորհրդարանը որուն ինք
կը նախագահէր, արտասովոր նիստ մը պիտի գումարէր
Մայիսի վերջը և կը խնդրէր իրմէ անյապաղ ներկայ
գտնուիլ, ու հոն իրեն «թիկունք» մը տալ, որովհետև
երկու ծանրագոյն խնդիրներու վրայ պիտի վիճաբանուէր.
պլորոցներու խնդիրը և գիւղական ուչխներու խնդիրը,
և երկուքին վրայ ալ կարևի էր զօրաւոր ընդդիմա-
թիւն բանեցնել յետադիմամիտ կողմին։

Այս աւազորևարի մարաջախառը ազատական մ'էր արդարև։ Նոյն ատենին մէկ քանի ուրիշ ազատականներու հետ պայքար կը մղէր յետադիմութեան դէմ որ կ'ամբռնար հետզհետէ, և այս պայքարը՝ զինքը բոլորովին կը գրաւէր, այնպէս որ ժամանակ անգամ չունէր նշմարելու թէ իր կինը զինքը կը խաբէր։

Նեխլիւտոֆ յիշեց այն անձկութիւնները որոնց, արդէն, չատ անգամներ ենթարկուած էր։ Յիշեց թէ ինչպէս, օր մը, երևակայելով թէ ներս ամուսինն ամէն ինչ յայտնուած էր՝ պատրաստուած էր անոր հետ մտելու մենամարտ մը, որու միջոցին մտաղրած էր օդին պարպել. իր մտքին առջև վերստաւկերացաւ այն զարհուրելի տեսարանը զոր ունեցած էր իր տարիքուհիին հետ, այն օրը՝ ուր նէ յուսակորոյս, պարտէզ խոյանալով դէպի լճակը վազած էր խեղդուելու։ «Ա՛ռ այժմ չեմ կրնար հոն երթալ, և ոչ ալ գործի ձեռնարկել, մինչև որ նէ ինձ պատասխանէ» կը խորհէր։ Ութ օր առաջ վճռական նամակ մը գրած էր իր տարիքուհիին ուր ինքզինքը յանցաւոր կը դատանէր և ամէն բանի պատրաստակամութիւն կը յայտներ՝ իր սխալը զարմանելու համար։ Բայց Թիւն կը յայտներ՝ իր սխալը զարմանելու համար։ Բայց կը վերջացնէր ըսելով թէ՝ յօգուտ մանկամարդ կնոջ, իրենց յարաբերութիւնները դադրած պէտք է ըլլան խափան։ Այս նամակին էր որ կը սպասէր ընդունել պատասխան մը որ կը յայտնէր։ Պատասխանի չգոյութիւնը, ակամայն, բարեգուշակ կը թուէր իրեն։

Եթէ իր տարիքուհին հաւանած ըլլար խզումին, չատոնց գրած պիտի ըլլար և կամ անձամբ պիտի գար, ինչպէս ուրիշ անգամ մը ըրած էր։

Նեխլիւտոֆ խօսուիլը լսած էր ապայն մը վրայօք որ կը դարպասէր Մարիա Վասիլիէվնային և այս ախոյեանին մտածումը զինքը նախանձով կը տոգորէր. բայց նոյն ատեն զինքը կ'ուրախացնէր ներչնկելով սա յոյսը

թէ ծանրակիր սուրհանդ մը պիտի կրնար վերջապէս իր օձիքը ազատել։

Ուրիշ նամակ մը զոր Նեխլիւտոֆ գտաւ իր սուրհանդակին մէջ, իրեն կու գար իր մօրմէն ժառանգած ինչքերուն գլխաւոր պարէտէն։ Այս պարէտը կը գրէր թէ Նեխլիւտոֆ պէտք էր անպատճառ իրեն անհրաժեշտ կալուածը գար՝ իր յաջորդութեան իրաւանց պաշտօնական վաւերացումը ընդունելու, ինչպէս նաև իր ինչքերուն ապագային ինչ կերպով յանձնարձակելու խնդիրը յարգելու համար։ Խնդիրը սա էր որ այդ ինչքերը պիտի չարաշահէին յանձնարձակուիլ այն կերպով որով երբեմն յանձնարձակուած էին հանգուցեալ իշխանուհիին կենդանութեանը. կամ թէ՝ ինչպէս պարէտը իշխանուհիին ըսած էր ու ինչպէս որ հիմայ ալ խորհուրդ կու տար երիտասարդ իշխանին, լաւագոյն չ'ը ըլլար բնկանել գաչինքը և գիւղացիներուն ձեռքէն առնել վերստին՝ անոնց վարձու տրուած հողերը։ Պարէտը կը հաստատէր թէ այս հողերուն ուղղակի չահագործումը անհունապէս աւելի արդիւնաբեր պիտի ըլլար։ Յետոյ ինքզինքը ի'արդարացնէր քիչ մը ուշացուցած ըլլալուն համար 3000 րուբլիներուն հատոյթը զոր իշխանը կը սպասար։ Այս գումարը իրեն պիտի պրուէր յաջորդ թղթատարով, և յապաղումը սա բանէն յառաջ կու գար որ Պարէտը ամենամեծ չարչարանքներով կրցած էր ստանալ այդ գումարը գիւղացիներէն որոնք ա'յնքան յառաջ մղած էին իրենց անխղճութիւնը որ ստոնց՝ իրենց պարտքը վճարել տալու համար՝ մարդ կը ստիպուէր բռնութեան դիմելու։

Այս նամակը Նեխլիւտոֆին թէ՛ հաճելի և թէ՛ անհաճոյ երևցաւ։ Հաճելի կը գտնէր՝ ինքզինքը իր մինչև այն ատեն ունեցածէն աւելի մեծ հարստութեան մը տէր դգալով։ Բայց, միւս կողմէ, կը մտաբերէր որ, իր կռնա-

խազարդ երիտասարդութեան մէջ իր տարիքին վեհանձնութեամբը և հաստատամտութեամբը՝ խանդավառուած Հէրպէրթ Սբէնսէրի և Հանրի Ժորժի ընկերաբանական տեսութիւններէն, ո՛չ թէ միայն խորհած, հռչակած և գրած էր թէ հողը չէր կրնար անհատական սեփականութեան առարկայ դառնալ, այլ նոյնիսկ իր հօրմէն ժառանգած փոքր ինչքերը տուած էր գիւղացիներուն՝ իր գործերը սկզբունքներուն պատչաճեցուցած ըլլալու համար։ Եւ հիմայ որ իր մօրը մահուամբը մեծ սեփականատէր մը եղած էր, երկու բան կար ընտրելու. կա՛մ այն էր որ պէտք էր հրաժարիլ բոլոր իր կալուածներէն, ինչպէս ըրած էր տասը տարի առաջ իր հօրմէն ժառանգած 200 հեկտար տեղւոյն համար, և կամ իր կալուածները ինք ձեռք առնելով, լրիւին բայց բացայայտօրէն իբր կեղծիք և տուրմիւն ճանչնալ իր երրեմնի պաշտպանած սկզբունքները։

Այս երկու խորհուրդներուն առաջինը անկարելի էր իրեն համար արդարև, որովհետև իր կալուածները իր բոլոր հարստութիւնը կը կազմէին։ Ծառայութեան մըտնել, այդ բանին քաջութիւնը չունէր և չափազանց վարժուած էր անգործութեան և պերճանքի. և չէր կրնար անկէց հրաժարելու խորհուրդը իրագործել։ Եւ յետոյ, զոհողութիւնը անօգուտ եղած պիտի ըլլար, որովհետև Նեխլիւտօֆ ա՛լ քնաւ չէր զգար համոզումի և հաստատամտութեան այն զօրութիւնը զոր ունեցած էր իր երիտասարդութեան մէջոցին։ Բայց իր երկրորդ խորհուրդը, այն՝ որով օրինաւորապէս ժխտել պէտք էր իր անյահախնդիր, վեհանձն սկզբունքները որոնցմով չատ անգամ հպարտացած էր, ա՛յս ալ իրեն անախորժ կը թուէր։

Եւ ասոր համար էր որ իր պարէտին նամակը իրեն անհաճոյ կ'երեւար։

Ը.

Նախաճաշը վերջանալուն, Նեխլիւտօֆ իր գրասենեակը մտաւ։ Կ'ուզէր նայիլ, պաշտօնական ծանուցագրին մէջ, թէ ո՛ր ժամուն ինք պարտէր Արդարութեան Ատեանը ներկայ գտնուիլ, և աւելի գաղափար, Բօդչակին իշխանութիւնն պատասխան մը պիտի գրէր։ Իր գրասենեակը երթալու համար, անցաւ իր աշխատանոցէն ուր պատկերակալի մը վրայ կը կանգնէր սիրած նկարը մը, և ուր զանազան նկարափորձեր կը կախուէին պատերէն։ Երբոր տեսաւ այս պատկերը որուն վրայ կ'աշխատէր երկու տարիէ ի վեր՝ առանց կարենալ աւարտելու, երբոր տեսաւ այդ նկարափորձերը և ամբողջ աշխատանոցը, իր մէջ վերակենդանացաւ նկարչութեան մէջ յառաջդիմելու իր անկարողութեան ամենազօրեղ զգացումը և իր տաղանդին չգոյութեան գիտակցութիւնը։ Այս զգացումը, արդարև, կը վերագրէր իր գեղեցկագիտական ճաշակին ծայրայեղ նրբութեան։ Բայց չէր կրնար յոյս տալ սա մտածումէն, թէ ևօթը տարի առաջ, թողած էր գինուորական ծառայութիւնը՝ իր մէջը նկարչական տաղանդի մը ճնշիլը զգալուն։ Եւ մտքի բաւական մելամաղձոտ տրամադրութիւնով մըն էր որ մտաւ իր ընդարձակ աշխատանոցը՝ ամէն տեսակ զարդարանքներով և գիւրութիւններով ճոխացած։ Յուցակաւոր գրոցներով լեցուն մեծ գրասեղանի մը մօտենալով բացաւ «ԺՈՂՈՎԱԿՈՉ» ցուցակը կրող գրոցը և հոն ամիջապէս գտաւ փնտռած ծանուցագիրը։ Այս ծանուցագիրը իրեն կը տեղեկացնէր թէ ժամը 11ին պէտք էր դատարան գտնուիլ։ Նեխլիւտօֆ գոցեց կրկին գրոցը նստաւ և սկսաւ գրել նամակ մը ուր իշխանուհիին չնորհակալութիւն պիտի յայտնէր իրեն

եղած հրաւէրին համար, և պիտի խոստանար, կէս օրէն վերջ, ներկայ գտնուիլ ճաշին։ Բայց նամակը գրկէն վերջ, պատռեց զայն. չափազանց մտերմական եղած էր։ Իսկ իր երկրորդ անգամ գրածն ալ, չափազանց ցուրտ էր, գրկէն լերը. զայն ալ պատռեց։ Ջանգակը հնչեց, ու ներս մտաւ տարիքոտ, լղճացեմ և ածկոտած երեսով ծառայ մը որ գորշ կտաւէ գոգնոց մը կը կրէր։

—Կա՛ռք մը կանչեցէք։

—Ամի՛չապէս, մեծաչու՛ք Տէր։

—Ես սպասող անձին ալ լսէք թէ՝ լա՛ւ, չնորհակալ եմ, պիտի ջանամ գալ։

«Սա չատ վայելուչ չէ» խորհեցաւ Նեխլիւաոճի, «բայց չեմ ալ կրնար կոր գրել, ինչ որ ալ ըլլայ, այսօր զինքը պիտի տեսնեմ։»

Ու հագուելով գուռին առջեւի վերնագաւթակը ելաւ։ Ընդհանրապէս իր բռնած կառքը՝ ձգտեմէջ անիւներով չքնդ կառք մը, արդէն կեցած էր հոն և կը սպասէր։

— Երեկ իրիկուն,— իրեն ըսաւ կառապանը. կէս մը ետեւն դառնալով,— դուք հազիւ թէ Քօչակին իշխանին տուներէն եղած էիք երբ ես հոն հասայ։ «Հի՛մայ մեկնեցաւ» ըսաւ ինծի դռնապանը։

«Կառապաններուն մէջէն իսկ գիտեն թէ Քօչակիններուն հետ ունեցած յարաբերութիւններս» մտածեց Նեխլիւաոճի և կրկին իր առջև պատկերացուց սա խնդիրը թէ ալ՞ տք էր թէ ո՛չ, ամուսնանալ դուռտի իշխանուհիին հետ։ Ու երբէք չէր կրնար յարգել այս խնդիրը մէկ կամ միւս կերպով։

Ամուսնութիւնն ի նպաստ ընդհանրապէս կային երկու փաստեր։ Նախ որ ամուսնութիւնը, բացի ընտանեկան յարկին հանգստաւէտութիւնէն, իրեն կ՚ապահովէր պարկեշտ ու բարոյալից կնոջ մը կարելիութիւնը։ Երկրորդ և մանաւանդ՝ Նէխլիւաոճի կը յուսար որ ընտանիք մը, զաւակներ որոշ ուղղութիւն մը պիտի տային իր անհպատակ կեանքին։ Միւս կողմէ, ամուսնութեան դէմ, ընդհանրապէս, կար այն վախճառ զգացումը, որ տարիքոտ տղամարդիկը կը ներշնչէ իրենց ազատութիւնը կորնցնելու հեռանկարը, ու դեռ ասկէ զատ կար նաև անդիտակից վախը ձիշդ այն խորհրդաւորութեան որ միշտ կը գտնուի ինոջական բնութեան մէջ։

Դալով, մանաւանդ, Միսսիի հետ իր ամուսնութեան (Միսսի՝ փաղաքշական անունն էր որով կը կոչուէր, մտերմութեան մէջ, դեռատի իշխանուհին Քօչակին որուն բուն անունն էր Մարիա). այս ամուսնութեան ի նպաստ առաջին նկատողութիւնը սա էր որ նէ ազնուատոհմ ընտանիք էր, և կը տարբերէր ամէն բանի մէջ իր արդուզարդին սկսելով մինչև իր խօսակցութեան, քալելուն, ծղրտելուն կերպին մէջ, հասարակ ժողովուրդի կիներէն, ո՛չ թէ բացառիկ բաներով մը, այլ իր «բարեմոնմութեամբ» (այս յատկութիւնը ոչքան ալ որ չարգի կը նկատէր, ուրիշ բաւով մը չէր կրնար բացատրել։) Երկրորդ նկատողութիւնը սա էր որ իշխանուհին զինքը ուրիշ ո և է մէկէ մը աւելի կը գնահատէր, և հետևաբար, ըստ իրեն, զինքը աւելի լաւ կը հասկնար։ և այս իրողութեան մէջ՝ թէ նէ զինքը կը հասկնար. այսինքն կը ճանչնար իր բարձր արժանիքները, Նէխլիւաոճի ներա խմացականութեան և ուղիղ դատողութեան փայլուն ապացոյցը կը տեսնէր։ Բայց Միսսիի հետ, մանաւանդ, իր ամուսնութեան դէմ, չատ ալ լուրջ նկատողութիւններ կային։ Առաջինը սա էր որ, ըստ ամենայն

հաւատակատարութեան, Նէխլիւտոֆի պիտի կրնար թեթեւ Միսսիէն աւելի «բարեսոնմիկ» աղջիկ մը գտնել, երիտասարդ որ Միսսի արդէն 27 տարեկան ըլլալով, դժուարին էր հաւատալ թէ Նէխլիւտոֆի հանդէպ արտայայտած սէրը՝ ներա առաջին սէրը ըլլար, և այս վերջին գազափարը տառապանք մ'էր իրեն համար։ Իր հպարտութիւնը չէր կրնար ընդունիլ թէ նոյնիսկ անցեալին մէջ, նէ իրմէ գատ մէկը սիրած ըլլար։ Անշուշտ, ինք չէր կրնար պահանջել որ նէ առաջուց գոչակէր թէ իր կեանքին մէջ, օր մը, կրնար իրեն հանդիպիլ, բայց սա միակ գազափարը թէ նէ կրնար ուրիշ մը սիրած ըլլալ, իրեն համար տառապանք մ'էր։

Այսպէս ուրեմն իր ամուսնութեան թէր և դէմ պատճառներ կային եւ Նէխլիւտոֆ ինք իր վրայ կը խնդար նահանջելով ինքզինքը Պիւբիտանի իշուն որ չէր գիտեր խարիսխն թէ ջուրին դառնար։

«Արդարև, մինչև որ պատասխան չառնեմ Մարիա Վասիլիէվնայէն (Մարաջախտին կինը) և ներա հետ այս գործը ամբողջովին չկարգադրեմ, բանի մը չեմ կրնար ձեռնարկել», խորհեցաւ ինքնիրեն։ Եւ այս համոզումը թէ տեղատած էր յետաձգել իր որոշումը, իրեն հաճոյք կը պատճառէր։

«Բէհ, այս բոլորին վրայ վե՛րջը կը խորհինք» ըսաւ ինքնիրեն, մինչ իր կառքը կը թռուցէր լռիկ Արդարութեան Սահանի բակին ասփալտայի սալայատակին վրայ։

«Հիմայ պէտք է խղճմտօրէն կատարել ընկերական պարտականութիւնս մը այն խնամքով որով միշտ սովրած եմ կատարել բոլոր իմ գործերս։ Թո՛ղ թէ չատ անգամ ալ այս նիստերը բաւական չահեկան են.» ըսաւ և մտաւ Արդարութեան Սահանի սրահը։

ԳԼՈՒԽ Դ.

Ա.

Սահանին նրբանցքներուն մէջ արդէն մեծ ոգեւորութիւն կար. պահնորդները՝ չնչահատ, ոտքերնին գետին քսելով, հոս հոն թուղթեր ու պրակներ կը փոթթայնէին, ուրիշներ ձեռքերնին կռնակներնին կապած, ծանր ու յամրաքայլ կը քալէին։ Բարապանները, փաստաբանները, իրաւայրեր, սրահին մէկ կողմէն միւսը կը չրջէին. դատախազներ և ազատ ամբաստանեալներ կը պտըտկէին տխրադէմ՝ պատերուն երկայնքը, կամ նստարաններու վրայ նստած, կը սպասէին։

—Ո՞ւր է նահանգային դատարանը, — հարցուց Նէխլիւտոֆի պահնորդի մը։

—Ո՞ր դատարանը. ոճրագո՞ղ թէ քաղաքային։

—Ես կրղուեալ եմ։

—Ուրե՛մն, ոճրագատ տեւանն է. առաջուց ըսելու էիք։ Այ կողմը դարձէք, յետոյ ձախերնիդ. երկրորդ դուռն է։

Նէխլիւտոֆ նրբանցքին մէջ յառաջացաւ։

Պահնորդին ցոյց տուած դուռին առջև երկու մարդիկ ոտքի կեցած կը խօսակցէին։ Մին, բարձրահասակ հարուստ վաճառական մ'էր, բարի մարդ մը որ գործը կարդին դնելու համար կ'երևի թէ փաստաւորապէս ճաշած էր, ինչու որ մտքի չափազանց զուարթ տրամադրութեան մէջ ըլլալ կը թուէր. միւսը հրէութենէ սերած խանութպան մ'էր։ Անոնք օրուան բուրդի հրապարակին վրայ կը խօսէին

երբ Նէխլիւտօֆի վրայ հասնելով հարցուց իրենց թէ հո՞ւ կը հաւաքուին երդուեալները։

—Հո՛ւ է, Պարո՛ն, ձիշդ հոս, անչուշտ դուք ալ մեզ ընկերակից երդուեալ մ'էք,— ալեւոր վաճառականը, ժպտելով և աչքովը քթթելով։

—Ուրեմն, միասին պիտի աշխատինք,— չարունակեց խօսել՝ Նէխլիւտօֆի հաստատական պատասխանին վրայ, և իր լայն ձեռքը տնօր երկինդնելով ինքզինքը ներկայացուց.— Կը կոչուիմ Պաքլաչօֆ, վաճառական երկրորդ կարգի. և որո՞ւ հետ խօսելու պատիւն ունիմ։

Նէխլիւտօֆի իր անունը յիշուցից, և մնաւ երդուեալներուն սրահը։

—Այս այն մարդն է որուն հայրը ոսքրունի թիւրիմպահ էր,— մրմնջից հրեան։

—Հարուստ է,— հարցուց վաճառականը։

—Մեծատարբեր է։

Երդուեալներուն փոքրիկ սրահին մէջ ամէն պատկառելի տանեակ մը մարդիկ հաւաքուած էին։ Ամէնքն ալ նոր եկած էին. և ամենք նստած էին, մինչ ուրիշներ կը պտռկէին վեր վար, զիրար դիտելով և իրարու ծանօթանալով։ Անոնց մէջ հանգամանաւ կոչուած համագեամատուր գնդապետ մը կար. երդուեալներէն չատեր թիկնոցով եկած էին, մէկը միայն, բացառաբար, զինուցիկ հագուստ հագած էր։ Թէև իրենցմէ չատեր առօրեայ գործերնին երեսի վրայ թողած ըլլալնուն գանգատ կը յայտնէին, սակայն, ընկերային մեծ պարտականութիւն մը կատարելու դիտակցութիւնեամբ ամենուն ալ դէմքին վրայ հպարտ գոհունակութեան ժպտա մը կը ցոլար։

Նախնական ծանօթացումները աւարտելէն վերջ, իրարու մօտ խմբուեցան, առանց իրարու ճանուչցուե-

թեան խորը մտնելու։ Ժողովականները կը գտնուար եղանակին, կանխատես գարնան ու գործերու յաջող դիրքին վրայ։ Երդուեալներէն չատեր փութացին Նէխլիւտօֆի իշխանին հետ ծանօթանալ, անչուշտ, իրենց հաճար բարեւտիկ պատիւ մը սեպելով այս բանը։ Նէխլիւտօֆի խիստ բնական և օրինաւոր կը գտնէր ատ, ինչպէս որ արդէն ինքն ալ կ'ընէր նմանօրինակ պարագաներու մէջ։ Թէ որ իրեն հարցուէր թէ ինչո՞ւ ինքզինքը մարդոց ծանօթանալենէն գերազատ կը դատէր, չգիտէր պատասխանել, որովհետև իր կեանքը, մանաւանդ վերջերս վարած կեանքը, չատ անարժան եղած էր։ Գիտէր արդարև, սահուն լեզուով անգլիերէն, ֆրանսերէն, գերմաներէն խօսիլ. իր ձերմակեղէնները, հագուստները, փողկապները, թևնոցին կոճակները, միշտ առաջնակարգ վաճառատուներէն գնուած, ամենէն սուղ տեսակէն էին. բայց ինքն իսկ չէր հաւատներ թէ այդչափը բաւական էր զինքը գերազատ էակ մը ընելու։ Այսուհանդերձ ինք իր գերազատութեան խորին գիտակցութիւնը ունէր և արդարացի կը նկատէր իրեն չտպտուած յարգանքները որոնց պատճառը իր արժանապատուութիւնը պիտի վիրաւորէր։ Այս տեսակ պատգամ մը պատահեցաւ իրեն, արդարև, դատարանին մէջ։ Երդուեալներուն մէջ իր ծանօթներէն կը գտնուէր Բէզդէր կեռասխմորիչ անունով մէկը որ իր քեռորդիներուն խնամակալը եղած էր։ Նէխլիւտօֆի չէր գիտեր բնաւ անոր մականունը ու այս մասին նոյնիսկ կը հպարտանար(*)։ Այս Բէզդէր կեռասխմորիչը անկեղ ի վեր եղած էր և հիմա գատաւոր էր

(*) Նէխլիւտօֆի կը սիրէր ցուցնել թէ խնամակալին հետ իր ծանօթութիւնը պէնքան հարևանցի էր որ չէր գիտեր անգամ անոր մականունը . . . : Պէտք է գիտնալ որ Ռուսիոյ մէջ մականունը շատ քիչ անգամ կը գործածուի հասարակ խօսակցութեանց մէջ. ինչպէս մեր մէջ։

Գիմնազիանին մէջ։ Նէխլիւտոֆ զայն միշտ անուանելի կը գտնէր իր մտերմութիւնը, ինքնահաճոյ ժպիտին ու ամէնութիւններուն մէջ։

—Ա՜հ, ձի՛դի ալ այս բանը վիճակեցաւ,— լսաւ, քրքջալիր ծիծաղով մը Նէխլիւտոֆին մտնելով։— Այդպէս, ուրեմն, չկրցանք առիթ գտնել։

—Բնաւ չխորհեցայ՝անգամ առիթ գտած ըլլալ,— պատասխանեց Նէխլիւտոֆ չոր կերպով

—Ահա ինչ որ կ՚անուանեմ քաղաքացիական պարտաճանաչութիւն։ Բայց պիտի տեսնէք թէ ինչպէս պիտի տառապիք անօթի. նոյնիսկ ոչ քնանալու, ոչ ալ խրճիթս մէջդ պիտի ըլլայ, և պիտի զղջաք.— աւելցուց դաստառն՝ աւելի բարձրաձայն ծիծաղելով։

—Այս Բորոդկին(*) ինծի հետ «դու» ով խօսելու չափ առաջ պիտի երթայ. խորհեցաւ Նէխլիւտոֆ, զէմքին տալով անանկ տխուր արտայայտութիւն մը որպէս թէ իր աղգականներէն մէկուն մահուան լուրը առած ըլլար։ Կռնակը դարձուց Բէկէր Կևռասիմովիչին, բարձրահասակ մարդու մը չուրջ խռնուած խումբի մը մօտենալու համար։

Այս մարդը կը խօսէր դասի մը վրայ, զոր այդ մէջտեղին կը վարէին քաղաքային յանձնաժողովներու դատաստանին առջև, ան՝ գործին մանրամասնութիւնները գիտցողի մը կրկնութեամբ կը խօսէր։ Բոլոր դատաւորներուն և փաստաբաններուն անուններն տալով, անզգայար կը խօսէր Բէկերպաւրկի հաչակաւոր փաստաբանի մը՝ այդ գործին առած հրապարի դարձուածքին վրայ, որուն չնորհիւ ծեր կին մը, բոլորովին իրաւունք ունենալով հանգերձ, իր դատը կորնցնելու վիճակին էր հասած։

—Հանձարե՛ղ մարդ.— կը հաչակէր ան՝ փաստաբանը։

(*) Բոր — Բուռ քարանդ։

Ուշադրութեամբ մարդ կ՚ընդհատէին զինքը. երդուեալներէն մէկ քանին կ՚ուզէին իրենց կարծիքն խօսքի մէջ տեղաւորել, բայց ամէնքէն երկայնահասակ մարդը կ՚ընդհատէր զանոնք, երբեմն մէկ քանի վիճաբանական ընդունելի դիտողութիւններ ընելով։

Նէխլիւտոֆ, որ սակայն, յաջողած էր Արդաբութեան Առեանը հանդարտեցնել, տիրուեցաւ տակաւին երկար ժամանակ երդուեալներու սրահին մէջ մնալ։ Դատարանին անդամներէն մէկը չէր ժամանած և նիստը բանալու համար անոր կը սպասէին։

Բ.

Ընդհատակեայը, ոճրագործ տանտէրն նախագահը, չտա կանուխ հասած էր Արդաբութեան Առեանը։ Այս նախագահը երկայն ու ալեւոկ երիտի մօրուքով միջահասակ մարդ մ՚էր. թէև ամուսնացած էր, բայց չատ դրօսամոլ կեանք մը կը վարէր, և կինն ալ իր օրինակին կը հետևէր։ Առանք իրենց սիզբունք ընտրած էին զիրար չնեղել։ Այդ առաւօտուն իսկ նախագահը առիթ մը ընծեռնած էր Զուիցերիացի վարժուհիէ մը որ առնուազ իր տունը կեցած էր, և որ Բէզերպաւրկի երթալու համար այն քաղաքէն անցնելով, կը գրէր որ իրեն կը սպասէ ժամը 3ին 6ի միջոցինները՝ իւր պատրաստած պանդոկին մէջ։ Ան, հետևապէս, կը չտապէր կարելի եղածին չափ չուտ սկսիլ ու վերջացնել օրուան նիստը, որպէսզի կարենար ժամը 6ին միանալ այդ չիկահեր Քլառային որուն հետ նախորդ ամսուր հովուերգութիւն մըն էր ունեցած։

Շուտով իր խաւը մանելով, դուռը կղպեց եւեէն, գարակի մը վարի գզրոցէն երկու մարզպանդ հանեց եւ քանի չարժուի կատարեց՝ առաջ, եւս, քովեսի, վեր եւ վար, յետոյ յաջորդաբար երեք անգամ թխթխալէն ծուխերը չոգեց, մարզպանդները իր գլխէն վեր բարձրացնելով:

«Ջրաբուժութեան եւ մարմնամարզի պէս գօրաբեթիւն տուող բան չկայ» կը մտածէր ան՝ իր ձախ ձեռքովը, ուր ոսկի օղակ մը կը չողար, սեղմելով իր աջ թեւին ցցուածն թխթերները: Կը պատրաստուէր նաեւ բունգ-քաղաղի փորձել ընել սովորութիւն ունենալով քիչ մը երկար նիստերէ առաջ այս երկու մարգանդները ընելու, երբ յանկարծ դուռը չարժեցաւ. սէկը գայն բանալ կը փորձէր: Նախագահը փութաց իր մարզագանդները պահելու ու դուռը բանալու գնաց:

—Ներեցէ՛ք,—ըսաւ:

Ներս մտաւ գաւառացիներէն մէկը անկիւնաւոր ուսերով և տիպարդէմ կարճուկ մարդ մը, քիթին վրայ ոսկի ակնոց մը կրելով:

—Է՛ ուրեմն, ձիշդ առենն է:—Ըսաւ խիստ ձայնով մը:

—Պատրա՛ստ եմ, — պատասխանեց նախագահը իր համազգեստը հագնելով.— Բայց Մաթիւս Նիքիթիչ միչա ի՛ուշանայ:

—Իրաւ որ այս մարդը անխղճութիւնը իր ծայրահեղութեան տարաւ,— ըսաւ գաւառացին և խժռոտած նայեցաւ ու գլանիկ մը վառեց:

Այդ գաւառացին, ծայրագունդէն ճչտապահ մարդ, նոյն այդ առտուն խիստ անհանգիստ տեսարան մը պարզած էր իր հնոջը հետ, որովհետև նէ չատ չուտ վատնած ըլլալով իրեն տրուած ամսական դրամը կանխաւճար խնդրած էր և ան ալ մերժած էր: Որմէ՝ տեսարանը: Կինը յայտարարած էր որ այս պարմանութեան մէջ ճաշ չպիտի ըլլար և իրեն ալ կանխաւ խմացուցած էր որ առտնը ճաշի չի գայ. ասոր վրայ էր որ ան մնձնած էր. և կը վախնար որ նէ իր սպառնալիքը կը գործադրէր, որովհետև գիտէր թէ ամէն բանի կարող էր: «Գացէք և ապրեցէք տնտեսեմ պարկեշտ և անբասիր կեանք մը» կ'ըսէր ան ինքնիրեն նայելով նախագահին, այդ խոչոր մարդուն որ առողջութեամբ ու զուարթութեամբ կը ճաճանչէր, և ընդլայն իր արմուկները բանալով, կը կոկէր իր գեղեցիկ և ձիւնաթոյր ձեռքերով իր երկայն երկաձեղ մօրուքին թանձր և մետաքսաթել մազերը, զանոնք իր տրիզազարդ օձիքին երկու կողմերուն վրայ չլաթկելով: «Ան միչտ գուարթ և գոհ է, մինչ ես՝ տաղտուկներ միայն ունիմ:»

Նոյն վայրկեանին ներս մտաւ գաւառացին պիւտանատպիրը՝ նախագահին ուզած թուղթերը բերելով:

—Շնորհակալ եմ՝, — ըսաւ նախագահը ինք ալ գլանիկ մը վառելով:

—Է՛ տեսնենք, ո՞ր խնդիրով պիտի զրաղինք:

—Բայց անչուշտ թուղաւորումով, եթէ չէք ուզեր տակայն, կարգը փոխել.—պատասխանեց քարտուղարը:

—Լա՛ւ, չա՛տ լաւ, պիտինք թուղաւորումով,—ըսաւ նախագահը, հաշիւ ընելով որ այս խնդիրը բաւական պարզ էր. ու մինչև ժամը 4 պիտի կրնար աւարտել, և դործը վերջանալուն ազատ պիտի ըլլար իր Զուիցերուհիին միանալու:

—Պրէօֆն ալ եկած է.— հարցուց նախագահը՝ պիւտանատպիրին որ դուրս երթալու կը պատրաստուէր:

—Այո՛, կարծեմ:

—Ըսէք ուրեմն, ելի՛ք իրեն հանդիպելիք, թէ ինձ հաւատալով պիտի սկսինք։

Պրէօֆն ընդհանուր դատախազն էր որ այս դատավարութեան մէջ ամբաստանութիւնը առաջնորդելու պաշտօն ունէր։ Եւ, իրաւ ալ, դիւանագործը նըրբանկիրն մէջ անոր հանդիսկեցաւ, թիկնոցին կոճակները քակած և իր մղձաւանջակը անուխին տակը բռնած, ան կը քալէր գլխահակ, ծանր քայլերով։ Գրնթէ կը վազէր, իր գարշապարներովը ուժգին գետինը կոխկռտով և իր բազուկը չդադրիւս չարժուելով մը ճօճելով։

— Միքայէլ Բէթրօվիչ կը հարցնէ ձեզ թէ պատրաստ էք.— լսաւ պաշտօնեան իրեն մօտենալով։

— Ինչպէսպէտ, ես միշտ պատրաստ եմ։ Ո՛ր խնդրով պիտի պարապինք նոյն։

— Թուհաւատութեամբ։

— Առա՛ջ, չատ լաւ. պատասխանեց ընդհանուր դատախազը։

Բայց ճիշդը լսելով, ասիկա ինք քնաւ երբէք լաւ չէր դանէր. ան ամբողջ գիշերը սրճարանի մը մէջ նարտ խաղալով անցուցած էր դեւատան պատանիներու հետ օրինք իրենց մէկ ընկերոջ ողջերկին մանակցելով չատ խմած ու մինչև 5 խաղացած էին, վերջն ալ կինոներ տեսնելու գացած էին այն նոյն հանրատան մէջ ուր վեց ամիսներ առաջ կ'ապրէր Մասլովան այնպէս որ երեսատարդ ընդհանուր դատախազը ժամանակ չէր ունեցած անկարկ մը իսկ նետելու այդ խնդրատրման գործին պրակին վրայ։ Եւ այս բանին անգեակ էր պիւտնոդովիչը, ու մանաւանդ պիտանիով մ'էր որ նախագահին յանձած էր նախ սկսիլ այն խնդիրով զոր ընդհանուր դատախազը ժամանակ չէր ունեցած ուսումնասիրելու։

Այս գիւանագործը ազատական մ'էր արդարև, չսկսու համար, արմատական մը, ինչ որ սակայն, գինքը չէր արգիլեր դատարանի մէջ ծառայելու հազար երկու հարիւր րուբլի վարձատրութեան նշանակ անգամակալ պաշտօն մ'ալ հետապնդելու։ Իսկ Պրէօֆ, ընդհակառակը, պահպանողական մ'էր, խիստ եռանդոտ ուղղահաւատութեան մէջ, ինչպէս արդէն Ռուսիոյ մէջ պաշտօնավարող Գերման մեծամասնութիւնը, այնպէս որ այդ գիւանագործը առանց այդ պաշտօնին իր գործառնական կարելիութիւնը նկատի ունենալու, տակաւին իրեն դէմ անձնական հակակրութիւն մ'ալ ունէր։

— Հապա Սմօրգինեւրուն (*) խնդիրը, — հարցուց գիւանագործը։

— Ես յայտարարեցի արդէն թէ այդ բանը անկարելի է առանց վկաներու ներկայութեան.— պատասխանեց ընդհանուր դատախազը։— Եւ դատաստանին մէջ ալ պիտի կրկնեմ ասիկա։

— Ի՞նչ կ'ելլայ տակէ։

— Մ'չ անհնարին է, — ըսաւ զարձեալ ընդհանուր դատախազը, ու թևը ճօճելով վազեց իւր խցիկը։

Սմօրգինեւրու այս խնդիրը չհասկցուի կ'ուզէր ան ոչ թէ քանի մը անկարևոր վկաներու բացակայութեանը համար, այլ որովհետև այս խնդիրը, ելի՛ մեծ քաղաքի մը մէջ դատուէր, ուր երդուեալները զարգացած դատարկարգին կը պատկանին, ձերբազատութեամբ վերջանալու վտանգին մէջ պիտի իյնար. հետևաբար համոզած էր նախագահը խնդիրը փոխանձելու պզտիկ քաղաքի մը

(*) Կղերական ազանդաւորներ որք աղջախօհութեան կ'ուխտան, և իբր կանխարդել հրաշքաւորութեան ինքգինքին կ'որձատան։

դատարանին ուր երդուեալները մեծ մասամբ գեղջուկներ ըլլալով, աւելի դիւրաւ կարելի պիտի ըլլար դատապարտութիւն ձեռք բերել:

Ներքնագքին մէջ, սակայն, իրողութիւնը ալ աւելի կը չատնար: Սմբոխը կը խռնուէր մանաւանդ քաղաքային դատարանին առջեւ ուր նոր տեղի ունեցած էր մէկը այն դատավարութիւններէն զորս սովորած ենք կոչել «չահեկան», նոյն իսկ ա՛ն՝ որուն մասին ա՛յնքան ձեռնհասօրէն կը խօսէր ներկայացուցիչ անձնասորութիւնը, երդուեալներու սրահին մէջ: Առանց ա՛յ մէկ բանաւոր պատրուակի, ա՛յ ալ բարոյական իրաւունքի, բայց կէտ առ կէտ օրինաւոր կերպով, հնարամիտ օրէնագէտ մը իւրացուցած էր ձեր կնոջ մը ամբողջ հարստութիւնը: Ծերութիւն ամբաստանութիւնը բացարձակօրէն ճիշդ էր: Դատաւորները գիտէին ասիկա, և ա՛լ աւելի լաւ գիտէին օրէնագէտն ու իր փաստաբանը, բայց այս փաստաբանը՝ այն տեսակ մէջոց մը հանճարած էր որ ձեր կինը ճակատագրօրէն պիտի կորնչցնէր իր դատը:

Այն պահուն երբ դիւանապետը դիւանի գրասենեակը պիտի մտնէր, ներքնագքին մէջ ճիշտ իր առջեւէն անցաւ ձեր կինը որուն ամբողջ հարստութիւնը կողոպտուած էր օրինաւոր կերպով: Գէր ու լցնշէն կին մ'էր ան, խոշոր ծաղիկներով զարդարուած պլխարկով մը: Նէ դուրս կ'ելնէր ունկնդրութեան սրահէն, և երկընգնելով ու յետոյ դէպի իրեն քաշելով իր կարճ ու ճարպոտ ձեռքերը, կը կրկնէր անդադար. «Ինչ պիտի ըլլայ ասոր վերջը. ինչ պիտի ըլլայ ասոր վերջը»: Նէ նստաւ նստարանի մը վրայ, ուր քիչ վերջը իր փաստաբանն ալ եկաւ իրեն միացաւ: Եւ անմիջապէս նէ սկսաւ պատմել չատ հինձոտ բան մը որ բնաւ կապ չունէր իր դատին հետ: Փաստաբանը իր գլխարկին ծաղիկներուն

կը նայէր, գլխովը իրեն հաւանութիւն կուտար, բայց հաւանաբար մտիկ չէր ըներ:

Յանկարծ պզտիկ դուռ մը բացուեցաւ, և ճաշադայլիարձակ, իր լայն բացուած բաճկոնին վրայ չոհուած լանջապանը չտիկլով, գոհունակ դէմքով մը դուրսեկաւ փութաքայլ նոյն այն համբաւաւոր փաստաբանը որ այնպէս մը ըրած էր որ ծաղկագլուխ ծերուկը անհատոյթ մնայ, մինչդեռ օրէնագէտ մարդը, որմէ իր ջատագովականին համար տասը հազար րուբլի առած էր, չահեցաւ հարիւր հազար րուբլի բնա՛ւ իրաւունք չունեցած տեղէն: Փաստաբանը ձեր կնոջ առջեւէն անցաւ: Հին կնոջ մարդիկը անմիջապէս իրենց աչքերը յարպանօք դէպի անոր դարձուցին, և ինք հասկցաւ այդ բանը բայց ամբողջ իր անձովը լսել կը թուէր. «Աստուծոյ սիրոյն, Պարոննե՛ր, խնայեցէ՛ք ինձ ձեր հիացմանց հաւատարիքը»:

Վերջապէս Մաթիւս Նիքիմիչ, այն դատաւորը որուն կը սպասէին, հասաւ: Իսկոյն երդուեալները տեսան դատարանին բարեպանը, պզտիկ նիհար մարդ մը, չափազանց երկար վիզով և անհաւատալի քայլերով, ներս կը մտնէր այն մեծ սրահն ուր իրենք ժողովուած էին: Այս բարեպանը բարի մարդ մ'էր և իր բոլոր ուսմունքը համալսարանին մէջ էր առած: Բայց ոչ մէկ տեղ կրցած էր պաշտօնի վրայ մնալ, ինչու որ կը խմէր: Երիք ամիս առաջ, կանուխի մը, որ իր կնոջ մտերմուհին էր,

դատարանին մէջ բարձրագոյն քարտուղարի այս պաշտօնը հայթայթած էր իրեն, և նա կրցած էր հոն մնալ մինչև ցարդ, բան մը որ հրաշքի մը չափ զարմանք և ուրախութիւն կը պատճառէր իրեն:

—Ի՛ուրեմն, պարո՛ն Ն՛ր, պատրա՛ստ էք բոլորնիզ ալ,— հարցուց նա ամենուն դնելով և երդուեալներուն նայելով:

—Բայց այո՛, մէկ չեմ սխալիր,— պատասխանեց չէնչող վաճառականը:

—Հիմա կը տեսնենք,— ըսաւ քարտուղարը:

Ու ցանկ մը քաշելով իր գրպանէն սկսաւ անունները կարդալ, ամէն անգամուն երդուեալներուն նայելով մերթ ամենուն մէջէն, մերթ ալ վրայէն:

—Պետական գործոց խորհրդական Պր. Նիքիֆո՛րոֆ:

—Ե՛ս եմ,— պատասխանեց ներկայացուցիչ անձնաւորութիւնը որ հմուտ էր բոլոր դատավարութեանց:

—Նախկին դեղագետ Պր. Իվան Ակիմենովիչ Իվա՛նոֆ:

—Հո՛ս եմ,— պատասխանեց համազգեստ կրող անձը:

—Երկրորդ կարգի վաճառական Բեզեր Պաքյաշո՛ֆ:

—Ներկա՛յ,— ըսաւ զուարճախօս վաճառականը վիճակուն ժպիտ մը պատճառելով բոլոր ներկաներուն վրայ.— պատրա՛ստ եմ:

—Ոսկիական գործոց հարիւրապետ Իվան Դեմեարէ Իվանովիչ Նէխլիւ՛ոֆ:

—Ե՛ս եմ,— ըսաւ Նէխլիւոֆ:

Քարտուղարը խոնարհեցաւ ամենածանր և հաճոյակատարութեան խոնուրդով մը, որով, կերպով մը, Նէխլիւոֆը՝ միւս երդուեալներէն զերազանցել ուզելով: Ցետոյ թուումը չարունակեց:

—Հարիւրապետ Եուրի Դեմեարիէվիչ Տանիէ՛լոֆ: Վաճառական Երէկորի Էֆիմօվիչ Քուլէչո՛ֆ... եէն. եէն.:

Բոլոր երդուեալները, բացի երկուքէն, ներկայ էին:

—Եւ հիմայ, պարո՛ններ, հաճեցէ՛ք պատասխանը անցնիլ.— Ըսաւ քարտուղարը նչանացի չարժումով մը դուռը ցոյց տալով:

Բոլորն ալ սկսան յառաջանալ և սրահէն դուրս ելնել, իւրաքանչիւրը քաղաքավարութեամբ դրան առջև եա քաչուելով իր պաշտօնակիցը առաջ անցուցնելու համար:

Ոճրապատ առանցը երկայնաձև մեծ սրահ մ'էր, որուն խորը կը կանգնէր հոյակերտ աստիճաններով պատուանդան մը. այդ պատուանդանին վրայ կար կանաչ աստիճով ծածկուած սեղան մը, ուսկից մօտ կանաչ գերբազոպերով չրջապատուած: Սեղանին առին կը տեսնուէին երեք թիւնաձոռներ, քանդակազարդ կաղնեփ բարձրադիր յենարաններով, և այս թիւնաձոռներուն առին ալ ոսկեզօծ չրջանակի մէջ պատէն կախուած էր կայսեր պատկերը համազգեստով, մեծ ժապաւէնը վիզին կայսեր պատկերը համազգեստով, մեծ ժապաւէնը վիզին սրունքները իրարմէ բաժնուած և ձեռքին մէկը իր սուրին երախակալին վրայ: Այդ կողմի անկիւնին մէջ խորան մը կը կանգնէր որուն ճակատը զրուած էր վշակրաստակ Յիսուսի պատկերը, առջևն ալ գրասեղ մը և պատուանդանին աջակողմն էր դարձեալ որ կը գտնուէր ընդհանուր դատախազին պզտիկ սեղանը: Ձախ կողմը աւելի խորը զետեղուած էր դիւանադպիրին սեղանը և անոր առջևօքը, հանդիսատեսներուն աւելի մօտ, փայտէ վանդակապատ մը կը չրջապատէր ամբաստանեալներուն նստարանը որ պարապ էր տակաւին, ինչպէս ամբողջ պատուանդանը: Ատոր աջակողմը կալանաւորներուն նըստարանին դիմացօք բարձր յենարաններով չարք մը ա-

Թոռներ երդուեալներուն յատկացուած էին, և ատոնցմէ ալ վար կային վաստառաններու յատուկ սեղանները: Իսկ գալով սրահին միւս մասին, որ պատուանդանէն զատուած էր ցած վանդակոցով մը, կահաւորուած էր աստիճանական բարձրութեամբ կարգ կարգ նըստարաններով որոնք կը բարձրանային մինչև առաջը: Այս նստարաններուն առաջին կարգին վրայ նստած էին գործաւորուհիները և սպասուհիները պէս պէս հագուած չորս կիներ, որոնց կ'ընկերանային երկու մարդիկ որոնք նոյնպէս գործաւորներ լլլալ կը թուէին: Յայտնի էր որ այս խմբակը ազդուապէս տարաբաղդած էր պատուանդանին մնծաչուք զարդարանքէն, քանի որ ցած ձայնով և երկիւղածօրէն միայն կը խօսակցէին:

Բարեուշարը՝ երդուեալները ներս մտցնելէ ու յարգի դնելէ վերջ, դէպի պատուանդան յառաջացաւ և ուժեղ ձայնով մը, ունկնդիրներուն աւելի երկիւղ ազդելու մտօք, յայտարարեց.

—Դատաւոր մարմինը:

Ամէնքը ոտքի կան և գատաւորները պատուանդանին վրայ կերեւցան: Նախ երիցագի դիպելիկ մօրուքով նախագահը:

Նէխլիւաօֆ զայն խնդին ճանչցաւ. անոր երկու տարի առաջ հանդիպած էր, գիւղը, պարահանդէսի մը մէջ ուր այս նախագահը վարած էր վերջնատարրը և մինչև լոյս պարած էր սիրային և զուարճախոհ:

Իր հաւը՝ կ'երեւար խոժոռադէմ գատաւորը. իր դէմքը սլ աւելի խոժոռած էր հիմա որովհետև նըստարանը մտած պահուն հանդիպած էր իր անհրապոյին որ իրեն խնացուցած էր թէ իր քոյրը յայտարարած էր որ երեկոյին տունը ճաշ չպիտի լլլայ:

—Ինչ ճար կայ. ստիպուած պիտի լլլանք երթալ

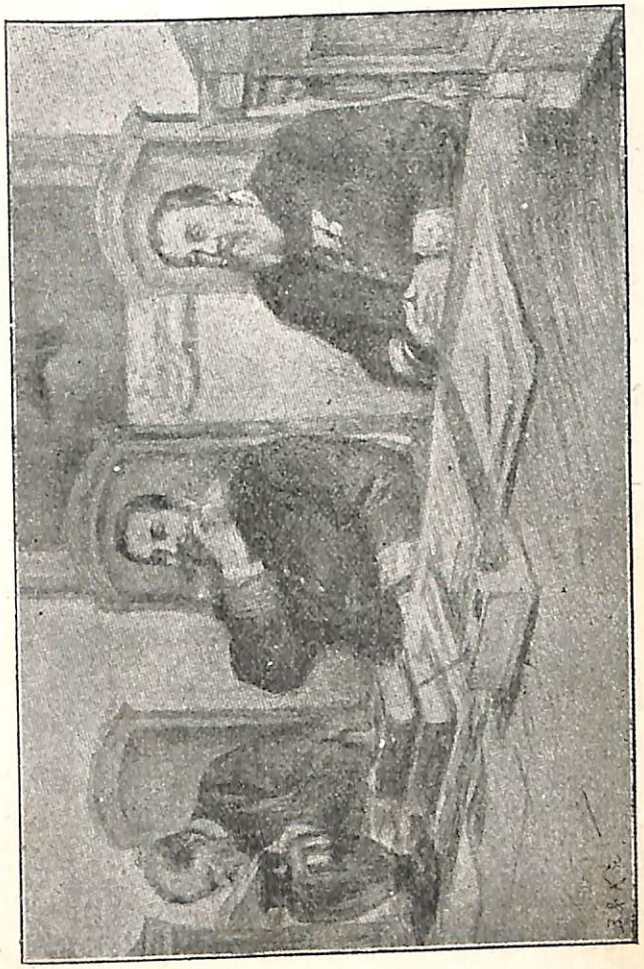

ՀՀԳԴ. ԳՐԱԴԱՐԱՆ ԳՈՒՄԲՈՒԹ
19 03
ARMENIAN NAT. LIBRARY OF BOSTON.

ԵՐԴՈՒԵԱԼՆԵՐԸ

ARMENIAN LIBRARY OF BOSTON
1908

գինեատան մէջ ճաշելու.— առկայծած էր անոր երեսին վրայ:

— Ձեմ հասկնար թէ ինչպէս ինչ բան կայ այս ամէնուն մէջ.— պատասխանած էր խոժոռադէմ դատաւորը, և այլ ևս խոժոռած էր:

Միւս դատաւորը, այն որ միշտ կը յապաղէր, մեծ ծխուելով մարդ մ'էր, բարի կերը աչքերով և ուռած դրպաններով: Այս դատաւորը կը տառապէր ստամոքսի բորբոքումէ մը և նոյն առաւօտուն խակ, իբր բժիշկը պատուիրած էր նոր կանոնադրութիւն մը որ զինքը կը պարտաւորէր սովորականէն աւելի երկար մնալ տունը: Նա պատուանդանին վրայ կը յաւաչանար մտազբաղ դէմքով մը. և իրաւ ալ չատ մտազբաղ էր: Դիպուածին բերած ամէն միջոցներով սովորած էր պատասխաններ կանխատեսել՝ ներքնապէս իւրովի առաջարկած հարցումներուն: Այս անգամ ըսած էր ինքնիրեն թէ, եթէ իր խուցին դուռնէն մինչև դատարանին մէջ իր թիկնաթոռը երթալու համար իր քայլերուն թիւը 3ով ճշդելի բաժանելի ըլլար, այն ատեն բժիշկին առաջարկած նոր կանոնադրութիւնը իր բորբոքումը սկիզբ բուժէր, հակառակ պարագային՝ ո՛չ: Արդ՝ ամէնքը 26 ոտք հաշուած էր: Բայց վերջին վայրկեանին դատաւորը քայլը խարդախեց, ոտքին քայլ մը ևս ըրաւ, և այս կերպով անթոռին հասաւ 27 հաշուելով:

Նախագահին ու երկու դատաւորներուն կերպարանքները, որոնք պատուանդանին վրայ ոսկեճամուկ օձիքներով համազգեստներն հագած կը կենային, խիստ ապշեցուցիչ տեսարան մը կը պարզէին: Արդէն նոյն ինքն դատաւորները զայրոյթ կը զգային, և երեքն ալ, կարծես իրենց մեծամիտներէն չփոխուած, փուխթացին նախկին, աչքերնին համեստօրէն խոնարհելով, մեծ կանաչ սեղանին

առջևը որուն վրայ դրուած էր արքունի արծուենչանով քառանկիւն առարկայ մը, կաղամարներ, գրիչներ, մաքուր թուղթի թերթեր, և զանազան մեծութեամբ նոր տաշուած բազմաթիւ մատիտներ:

Դատաւորներուն եռանդէն մեռաւ նաեւ ընդհանուր դատախազը: Սա ալ կրցածին չափ չուռով իր աթոռը յառաջացաւ, միշտ անութին տակ բռնելով թղթաթակալը և բազուկը չարժելով: Եւ նստելուն պէս մը խըրճուեցաւ պարուրային ընթերցումին մէջ, ամենափոքր վայրկեաններէն օգտուելով իր ամբաստանաճառը պատրաստելու համար: Պէտք է ըսենք արդարև թէ Պրէօ դեռ չատ նոր դատախազ կարգուած էր և թէ այս չորրորդ անգամն էր միայն որ ոճրագատ առանին առջև կը դատախազէր: Չափազանց փառասէր ըլլալով, ան կ'ուզէր իրեն գեղեցիկ առպարէզ մը չնկել զոր իրագործելու համար անհրաժեշտ կը դատէր իր մասնակցած բոլոր դատավարութեանց մէջ դատապարտութիւններ ձեռք բերել: Արդէն Թուլուզի խնդիրին մէջ իր արտաստանկիք ամբաստանաճառին ընդհանուր ծրագիրը լաւ մը չարայարած էր. բայց տակաւին պէտք ունէր գործին բուն իրողութիւններուն վրայ ծանօթութիւններ առնելու, որպէսզի կարելի ըլլար պնդել ու փաստել իր առաջադրութիւնը:

Գալով ղեւանադպիրին՝ պատուանդանին դիմացի ծայրը նստած, իր կարգալիք բոլոր թուղթերը առջին չարած էր, և աչքէ կ'անցուներ արդիւնած թերթի մը մէկ յօդուածը զոր նախորդ օրը ընդունելով անգամ մը կարդացած էր արդէն: Այս յօդուածին վրայօք կ'ուզէր խօսիլ մեծամօրուս դատաւորին հետ, որուն՝ քաղաքականութեան մասին իրեն գաղափարակից ըլլալը գիտէր, և խօսելէ առաջ կ'ուզէր հիմնովին խնդիրը գիտնալ:

Դ.

Նախագահը թուղթերու պրակները քննելէ ետք մէկ քանի հարցումներ ուղղեց քարտուղարին և աւենադպիրին, յետոյ, անոնց հաստատական պատասխաններուն վրայ՝ հրաման ըրաւ որ ամբաստանեալները ներս բերուին:

Իսկոյն վանդակապահին եռանդը դուռ մը բացուեցաւ, և երկու ոստիկաններ՝ ճակատապանաւոր գլխարկները գլուխնին և մերկ սուրերնին վեր բռնած ներս մտան: Անոնց եռանդն երեք կալանաւորները. նախ չիկահեր մարդ մը, երեսը կաթմիր բիծերով ծածկուած, յետոյ երկու կիներ: Մարդը բաւական յառաջ զգեստ մը հագած էր որ իրեն չատ երկար ու չատ լայն կու գար, և որպէսզի վեր պահէ իր չսպիկին թեզանիքը որ չատ երկար ըլլալով իր ձեռքերը կը ծածկէին, թեւերը մարմնոյն վրայ սեղմած կը պահէր: Ոչ դատաւորները, ոչ ալ ունկնդիրները դիտել կը թուէր, իր աչքերը անթարթ սեւեռած էր այն նստարանին՝ որուն քովէն կ'անցնէր: Երբ անոր չրջանը ըրաւ, նստաւ և աչքերը նախագահին վրայ վերցնելով սկսաւ չրմնկերը երեսրնել իրրև թէ բաներ մը մրմնջէր:

Իր եռանդն եկող կինը նմանապէս բաւական զգեստով մը յիւանամայ ծերուկի մը կերպարանքն ունէր: Գլխուն չուրջ առած էր բաւական վզնոց մը. դէմքն ալ, աղօտ ժամանակութեամբ, սովորականէն դուրս բան մը չպիտի ունենար թէ որ հոն չնչմարուէր յոնքի և թարթիչներու բացարձակ բացակայութիւնը: Կատարեալ հանդարտ երեսոյթ մը ունէր: Իր տեղը նստած միջոցին չրջազգեստը

դամի մը անցաւ, նէ զայն վար առաւ խնամով և ա-
ռանց աճապարանքի, յետոյ զայն չափեց, ու նստաւ։

Մեռա կինը Մատթէոսն էր։

Նէ նեղս մտնելուն պէս, սրահին մէջ բոլոր նկարագ
մարդոց աչքերը նեղս դարձան և դիտեցին երկար ատեն
իր անուշ դէմքը, նուրբ հասակը, թօշ լանջքը որ կ'ար-
տացոլէր իր տառատակին տակ։ Նոյն իսկ ոստիկանը
որուն առջևէն նէ կ'անցնէր, նայեցաւ չարունակ մինչև
որ նէ դնաց իր տեղը նստաւ, որմէ յետոյ որպէս թէ իր
յանցանքը ճանչցած ըլլար, փուքիաց խոկդն իր դէմքը
մէկդի դարձնել, և, ցնցուելով, աչքերը սեւեռց դիմացի
պատուհանին։

Նախագահը սպասեց որ ամբաստանեալները նստին,
յետոյ դարձաւ ատենադպիրին։

Եւ առօրեական դատավարութիւնը սկսաւ. երդու-
եալներուն, փոխանորդներուն ներկայութենէն ետու-
դումը, բացականերուն տուգանքի դատապարտութիւնը,
չքնեղացողներուն արտարացմանց քննութիւնը, բացակայ
երդուեալներուն տեղ փոխանորդներու կարգադրութիւնը։

Յետոյ նախագահը հրաւիրեց Բորը երդուեալներուն
երդումը ընել տալու։

Այս Բորը կարմիր դէմքով, հաս հոն ցրուած ձեր-
մակ մազերով, ու անյարդ ձերմակ մօրուքով ճաղատ-
գլուխ ծերուկ մ'էր, թէպէտ միատեսակ պարեգօտ մը
հագած, և վիզէն կախած ոսկի չղթայով ոսկի խաչ մը
զոր իր ուռած մատներով անընդհատ կը դարձնէր կուրծ-
քին վրայ, և պզտիկ չքանչան մըն ալ կը կրէր ան,
կուրծքին վերօքը ձախ կողմին կարուած։ Բաւատուները
ինչ տարիներէ ի վեր գրկած էր եկեղեցականութիւնը,
և կը պատրաստուէր, յաջորդ տարին իր յիսնամեակը
տօնելու, ինչպէս լրած էր վեռ Նոր Մայր եկեղեցւոյ

աւագերէցը։ Ինք Սրպարութեան Ատեանին հիմնարկու-
թենէն ի վեր դատարանին մէջ պաշտօնի կոչուած էր, և
խիստ կը հպարտանար քանի մը տասնեակ հազարաւոր
մարդիկ երդմնեցուցած ըլլալով, և իր ծերութեան մէջ
ալ, հաւատարմօրէն չարունակած ըլլալով աշխատիլ ե-
կեղեցւոյն, հայրենիքին, ինչպէս և իր ընտանիքին բա-
ւոյն համար, որուն կը մտաղրէր թողուլ, բացի իր տու-
նէն, առնուազն երեսուն հազար րուբլիէ արժեթուղթե-
րով դրամագլուխ մը։ Երբ'ք չէր մտածած թէ մի'
պզտիկ դէպ գործած ըլլար դատարանին առջև Սեւաս-
դանի վրայ երդմնեցնելով. հետև՝ տակէ խռովիլէ, նա
կը սիրէր այդ զրպարտը, ո՛չ յաճախ իրեն առիթ կու
տար նչանաւոր անձերու հետ ծանօթանալու։ Այսպէս՝
ան չատ երջանիկ եղած էր այդ օրը՝ ծանօթանալով Բե-
զերսպուրգի համբաւաւոր փաստաբանին հետ, որուն
հանդէպ իր համարումը կրկնապատկուած էր երբ դի-
տած էր թէ միակ դատավարութիւն մը իրեն տալը հա-
զար րուբլի հասոյթ բերած էր։

Անմիջապէս որ նախագահը զայն արտօնեց երդու-
եալները երդմնեցնելու, ծերունի եկեղեցականը, դան-
դաղօրէն վեր վերցնելով իր ուռած ոտքերը, սկսաւ
քալել դէպի Ս. պատկերին առջև դրուած դրքակալը։
Երդուեալները ոտքի ելան և փուքիոյ խորհրդին իրեն հե-
տևեցան։

—Վայրկեան մը,— ըսաւ Բորը աջ ձեռքովը խաչը
երերցնելով և սպասելով որ բոլոր երդուեալները իրեն
մօտենան։

Երբ ամենք պատուանդանին աստիճաններէն իջևե-
լով պատկերին մօտեցան, Բորը իր ալեզարդ գլուխը
մէկ կողմին ծռելով, անցուց գայն իր ուրարին ճարպա-
տած ծակին մէջ, յետոյ ցանցառ մազերը չափելով, դար-
ձաւ երդուեալներուն.

—Ձեռքերնիդ բարձրացուցէ՛ք այս կերպով, ու մատներնիդ այսպէս միացուցէ՛ք.— ըսաւ, ինք ալ նոյն պահուն իր խոշոր ձեռքը բարձրացնելով և մատները իրար միացնելով ընչաքաղց առնետու ձեւով մը:— Եւ հիմա, կրկնեցէ՛ք ինծի հետ. «Կ'երդնում առաջի ամենակարող Աստուծոյն և Սրբոյ Աւետարանին և կենդանարար Խաչին Տեառն մերոյ՝ թէ այս գործին մէջ, որ ...» Մի՛ կասկիք ձեռքերնիդ,— ըսաւ ընդհատելով և խօսքը ուղղելով երիտասարդ մարդու մը որ թէև վար ծռած էր:

Յետոյ վերսկսաւ զանդազօրէն, կանգ առնելով իւրաքանչիւր նախադասութեան առջև.

—«... թէ այս գործին մէջ որ...»

Գնդեցիկ երկնիդ մօրուքով ներկայացուցիչ անձնաւորութիւնը, հանդստեան կոչուած գնդապետը, վաճառականը և ուրիշ երդուեալներ թևերնին վեր ու մատներնին միացուցած բռնած էին Բոբին պատուէրին համակերպելով. ուրիշներ ալ, ընդհակառակը, պատուէրին չատ անփոյթ և թոյլ կ'երևէին: Ոմանք բարձրաձայն կը կրկնէին երդումի բանաձևը, արտայայտութեամբ և յոյզով, ուրիշներ ցած ձայնով զայն կը մրմռային, միչա ետ ձգելով Բոբին խօսքերէն, յետոյ, կարծես զարհուրած, կը վրդովային հանկիր անոնց վերսին: Բայց ամէնքն ալ նկատելու նշաններ կը ցուցնէին, բացի ծերունի եկեղեցականէն որ կը պահէր միչտ այն համոզումը թէ խիստ կարևոր և օգտակար գործ մը կը կատարէր:

Երդումէն ետք նախագահը հրաւիրեց երդուեալները որ նախագահ մը ընտրեն իրենց:

Երդուեալները իսկոյն ոտքի ելան և իրենց խորհրդատարանը մատն ուր ամէնքն ալ գրեթէ անմիջապէս գլանիկներ հանելով սկսան ծխել: Մէկը առաջարկեց որ ներկայացուցիչ անձնաւորութիւնը նախագահ կարգուի, որուն ամէնքն ալ վրդովացին հաւանիլ: Յետոյ, գլանիկները նետելէ վերջ, երդուեալները նորէն դատարանը մտան: Ներկայացուցիչ անձնաւորութիւնը նախագահին գառնալով յայտարարեց թէ ինքն էր ընտրեալը. և ամէնքն ալ կրկին նստան իրենց բարձր չեներանոցներով բազկաթոռներուն վրայ:

Ամէն ինչ ընթացաւ առանց պատահարի, բայց ոչ առանց հանդիսաւորութեան: Եւ այս հանդիսաւորութիւնը այս օրինապահութիւնը, այս ձեակերպութիւնները ա՛լ աւելի ամրապնդեցին դատաւորները և երդուեալները իրենց այն զգացումին մէջ թէ ընկերային ծանր ու լուրջ պարտականութիւն մը կը կատարէին: Նէխլիւոֆ ալ նմանապէս այդ զգացումը ունէր:

Երբ երդուեալները նստան, գատարանին նախադահը բանախօսութիւն մը ուղղեց անոնց թուելով իրենց իրաւունքները, իրենց պարտականութիւնները, և իրենց պատասխանատուութիւնը: Խօսած ատենը չարժուձևեր կ'ընէր անդադար, մերթ մէկ դին դառնալով, մերթ միւս դին, մերթ բազկաթոռին մէջ կը թիկնէր, մերթ ալ կը կքէր գլխատակ, մերթ սեղանին վրայի թուղթի թերթերը կը չակէր, մերթ թղթատետը կը վերցնէր, մերթ մատիտներէն մէկուն հետ կը խաղար:

Իր տեսութեան համեմատ երդուեալներուն իրաւունքները կը կայանային յայնմ թէ անոնք կրնային, նախագահին միջոցաւ հարցումներ ուղղել ամբաստանեալներուն, և կրնային քննել և չօչափել ապացոյցի առարկաները: Իրենց պարտականութիւնները կը կայանային յայնմ թէ անոնք պարտաւոր էին դատել ոչ թէ ազատ համոզմունքով, այլ արդարութեամբ: Գալով իրենց պատասխանատուութեան, թէ որ իրենց խորհրդակցու-

թեանց գալանիքը դուրսէն մարդոց հաղորդէին, օրէնքին խստութեան պիտի ենթարկուէին:

Այս ամէնուն մոխիկ կ'ընկէին երդուեալները յարգալից ուշադրութեամբ մը: Վաճառականը, իր չուքը օդին զօրաւոր հոտ մը սփռելով, իւրաքանչիւր նախապատուութիւնը կը հաստատէր գլխու ճօճումով մը:

Ե.

Բանախօսութիւնը վերջանալուն, նախագահը դարձաւ ամբաստանեալներուն.

—Սիմոն Բարթիմքին, ոտքի՛ կեցէք:

Սիմոն ջղային ոստումով մը ոտքի կեցաւ. չրմնները սկսան աւելի արագ չարժիլ:

—Անունդ՞ը:

—Սիմոն Բէթրովիչ Բարթիմքին,— ըսաւ մէկ չունչով, բարձր ձայնով մը, պատասխանը անշուշտ առաջուց պատրաստած ըլլալով:

—Ո՞ր դասակարգէն:

—Գիւղացի ենք:

—Ո՞ր կուսակալութեան, ո՛ր գաւառակին՝կը պատկանիք:

—Թուլայի կուսակալութեան, Բրաթիվկինսքի գաւառակին, Բուբիանսքոյ գիւղախումբին, Ոսոքի գիւղին:

—Ի՞նչ է տարիքդիդ:

—Երեսունըչորս տարու, ծնեալ հազար ութը հարիւր...

—Կրօնքդի՞դ:

—Ռուսաստան Օրթոտոքս:

—Կարգուա՞ծ էք:

—Երբէ՛ք:

—Զբաղումիդ ի՞նչ էր:

—Մաւրիտանիա սրճարանին նրբանցքներուն մէջ կ'աշխատէինք:

—Ուրիշ անգամ դատաստանի կոչուա՞ծ էք:

—Ասկէ առաջ երբէ՛ք դատաստանի չեմ կոչուած, ինչու որ մենք սովորած ենք ապրիլ առանց ի վեր...

—Ուրեմն քնաւ դատաստանի չէ՞ք կոչուած:

—Աստուա՛ծ կենդանի՛, երբէ՛ք:

—Ամբաստանագրէն օրինակ մը ընդունա՞ծ էք:

—Այո՛:

—Նստէ՛ք:... Իօֆէմիա Իվանովա Պոչքո՛վա,— ի դառ հրաւիրեց՝ երկու ամբաստանեալ կիներէն մէկուն դառնալով:

Բայց Սիմոն դեռ ոտքի էր ու կը ծածկէր Պոչքովան:

—Բարթիմքին, վա՛ր նստէ՛ք:

—Բարթիմքին միշտ ոտքի կը մնայ: Այն առեն միայն նստաւ երբ բարապանը գլուխը ծռելով ու խրատահայեաց աչքերը խոչոր խոչոր բանալով, իրեն հաղորդեց, ողբերգական ձայնով մը, նստելու հրամանը:

Ամբաստանեալը նստաւ այն միևնոյն հանգիստով որով ոտքի էր եղած, և վերարկուին մէջ փաթաթուելով սկսաւ դարձեալ չրմնները երերցնել.

—Անունդի՞դ:

Միշտ նոյն բանը կրկնելու հարկէն համբերութիւնը հատած մարդու մը նման յոգնութեան հառաչ մը արձակելով, սկսաւ հարցաքննել երկու կիներէն մնացը, առանց նոյն իսկ աչքերը անոր դարձնելու և չարունա-

հելով ձեռքին տակ գտնուած թուղթերը քննել։ Այս հարցաքննութիւնը իրեն ա՛նքան սովորական դարձած էր որ, արագ չարժելու համար, կրնար կատարեալ էշ երկու գործով միանգամայն զբաղիլ։

Պոչքովա քառասուն երեք տարեկան էր։ Բալուձա դիւղը ծնած։ Գիւղացի դասակարգէն։ Արհեստով՝ նոյն Մաւրիտանիա պանդոկին մէջ սենեկապանուհի։ Ինք ալ երբէ՛ք դատաստանի կոչուած չէր։ Ընդունած էր ամբաստանագրին մէկ օրինակը։ Նախագահին կողմէ իրեն ուղղուած հարցումներուն կատարի յանդգնութեամբ մը կը պատասխաներ, իբրև թէ ըսէր. «Ի՛հ, այո՛, ես էօ-ֆէմիա Պոչքովան եմ, և ընդունած եմ ամբաստանագիրը և կը պարծենամ ատով և ոչ մէկուն կը ներեմ որ ինչպէս այդ բանին վրայ»։ Նէ չսպասեց որ իրեն «նստէ» ըսեն, և նստաւ հարցումներուն չարքը սպասելուն պէս։

—Անունդի՞դ,— հարցուց նախագահը խօսքը ուղղելով բոլորովին մտանաւոր քաղցրութեամբ մը, միւս ամբաստանեալ կնոջ։— Պէտք է ոտքի կենալ,— աւելցուց համբոյր ձայնով մը, տեսնելով որ Մասլօվան նըստած կը մնար։

Մասլօվա կանգնեցաւ ուղղաձիգ և, գլուխը բարձր, լայնքը յառած, առանց պատասխանելու, նախագահին յառեց իր անհոգ ու դիւթիչ սև աչքերը։

—Ի՞նչպէս կը կոչուիք։

Նէ անորոշ բան մը մրմռաց։

—Աւելի՛ բարձր խօսեցէք,— ըսաւ նախագահը։

—Լիւդո՛վա,— պատասխանեց նէ։

Այս միջոցին Նէխլիւտօֆ ակնոցը վրան կարգաւ կը դիտէր ամբաստանեալները։ «Ո՛չ, կարելի չէ՛» կը խոր-

հէր նա, աչքերը Մասլօվայի դէմքին յառած. Լիւդովա՛ մի կը կոչուի, ցէ՛, անոր անունը աս չէր։ Բայց ինչ հրաշալի նմանութիւն։»

Նախագահը կ՛ուզէր անցնիլ ուրիշ հարցումի մը, բայց ակնոցաւոր գատաւորը ցած ձայնով բաներ մը ըսաւ իրեն որոնք իր ուշադրութիւնը գրաւեցին։ Ու դառնալով ամբաստանեալին.

—Ինչ, Լիւդովա՛ մի ըսիք.— հարցուց անոր։ — Բայց դուք հոս ուրիշ անունով արձանագրուած էք։

Ամբաստանեալը կը լռէր։

— Ձեր բուն անունն է որ կը հարցնեմ ձեզի։

— Ձեր մկրտութեան անունը,— քովէն ըսաւ ակնոցաւոր գատաւորը։

Նէ բան մը մրմռաց, մինչ աչքը նախագահին յառած։

—Բա՛ր ըսէք։

—Ջիս առնօք Քաթիէռին կ՛անուանէին։

«Կարելի՛ չէ՛», կ՛ըսէր զարձեալ Նէխլիւտօֆ։ Բայց արդէն այլ ևս ինք չէր տարակուսեր թէ ան՝ նոյն այն հոգնզատակ-ազահին՝ Քաթիւշան էր որուն հետ առնօք հովուերգած էր, ճչմարիտ սիրով տոգորուած, և զոր, աւելի վերջը, յիմարութեան մը պահուն սիրապղծած էր, յետոյ լքած, և որուն վրայ, անկէ ի վեր, միշտ խուսափած էր խորհիլ, որովհետև նեղրա կեչտակը իրեն համար չատ տաժանելի էր, չափազանց կը նեհանգնէր զինքը, իրեն ցոյց տալով թէ ինք՝ իր ուղղամտութեամբը ա՛նքան հպարտ՝ ա՛նքան վատօրէն, ա՛նքան տարօրինակ վարուած էր այս կնոջ հանդէպ։

Այո՛, ճիշդ ան էր։ Նեղրա դէմքին վրայ յատկօրէն կը նշմարէր այն խորհրդաւոր անհատականութիւնը որ

իւրաքանչիւր դէմքի վրայ կ'երեւայ, և որ զայն բոլոր ուրիշներէն կը զանազանէ, արդարև եզակիան, մանաւանդ, անյատակն բան մը:

Հակառակ ներքա հիւանդոտ ժժգունութեան և նիհարացման, Նէխլիւտոֆ կը գտնէր դարձեալ այդ մատնայատկութիւնը ներքա դէմքին բոլանդակ ամբողջութեանը մէջ, բերնին վրայ, աչքերուն մէջ՝ որք քիչ մը չէ՞ կը նայէին, ձայնին ու մանաւանդ իւր անմեղ դիւթիչ նայուածքին մէջ, և վերջապէս իր ամբողջ անձին յափշտակիչ արտայայտութեանը մէջ:

— Սա պէտք էիք անմիջապէս պատասխանել,— ըսաւ նախագահը միշտ միևնոյն քաղցր չեչառով, այնքան անդիմադրելի էր ներքա՝ իր վրայ գործած յափըշտակութիւնը:— Իսկ ձեր հօրենականն անունը:

— Բնական զաւակ եմ,— պատասխանեց Մասլօվա:

— Սա հոգ չէ, ձեր ինքնահօր անունով ինչպէս կը կոչուիք:

— Միքայէլովնա:

«Բայց ինչ ոճիր կրնայ գործած ըլլալ», կ'ըսէր Նէխլիւտոֆ ինքնիրեն բոլորովին չնչահատ:

— Եւ ձեր ընտանեկան անունը, ըսել ուզեցի մանուկնը,— չարունակեց նախագահը:

— Մօրս անունով զիս կը կոչէին Մասլօվա:

— Ո՞ր դասակարգէն,

— Միջակորեաք քաղքենի:

— Կրօնքնի՞դ, Օրթոտո՞քս:

— Այո՛, Օրթոտոքս:

— Ինչ էր արհեստնիդ:

Մասլօվա կը լռէր:

— Ինչ գործ կ'ընեիք,— կրկնեց նախագահը:

— Տունի մը մէջ էի,— ըսաւ նէ:

— Ինչ տունի մէջ,— հարցուց խստութեամբ ակնոցաւոր պատասխանը:

— Դուք ինձմէ լաւ գիտէք թէ ո՛ր տունին մէջ էի,— պատասխանեց Մասլօվա, և, պահ մը աչքերը անդին դարձնելէ վերջ, վերսին զանոնք սեհեռեց նախագահին վրայ: Կարմրութիւն մը պատեց իր դէմքը:

Այնպիսի՛ արտասովոր արտայայտութիւն մը կար ներքա դէմքին վրայ, և այնպիսի՛ սոսկալի ու արտաքնամոլական բան մը՝ խօսքերուն ու մէկ անգամէն ամբողջ սբերան ընդգրկող իր արագ նայուածքին մէջ, որ նախագահը գլուխը ծռեց և ընդհանուր լռութիւն տիրեց պահ մը սրահին մէջ: Այս լռութիւնը խզուեցաւ խնդուքով մը որ կուգար սրահին խորէն, ժողովուրդին կեցած տեղէն: Նախագահը վերցուց գլուխը և հարցաչարը շարունակեց:

— Ուրիշ անգամ պատասխանի կոչուած էք:

— Բնա՛ւ,— ըսաւ մեղմիւ Մասլօվա, հառաչելով:

— Ընդունա՞ծ էք ամբաստանագրէն օրինակ մը:

— Այո՛,— պատասխանեց նէ:

— Նայե՛ք:

Կալանաւորուհին վեր առաւ իւր բանտի վերարկուին քղանցը, ինչպէս մեծ արդուզարդով կիներ վեր կ'առնեն իրենց չրջազգեստին առուինը, նայեցաւ, մերթեցաւ իւր ձեռքերը իր վերարկուին լայն թևերուն մէջ, աչքերը միշտ նախագահին յառած, և իր դէմքը վերստացաւ իւր նախկին հանդարտութիւնն ու ժժգունութիւնը:

Յետոյ կարդացուեցան վկաներուն անունները որոնք դուրս հանուեցան, փորձագէտ բժիշկին հետ, և տարուեցան անձնակ մը ուր պիտի սպասէին մինչև որ ատեանին կանչուէին:

Ի վերջոյ դիւանադպիրը ոտքի ելաւ, և սկսաւ ամբաստանագիրը կարդալ, բարձր և որոշ ձայնով մը, բայց ա՛նքան չուտ որ իր խօսքերը միօրինակ և ձնարհր աղմուկ մը կը ձևացնէին միայն։

Դատաւորները իրենց բազկաթոռներուն մերթ մէկ և մերթ միւս բազկոցին, մերթ սեղանին մերթ ալ աթոռնուն յենարանին կը կրթմնէին, աչքերնին կը բանային, կը գոցէին, և իրարու բաներ մը կը փսփսային, ընթերցումին աւարտումը ողջունելու ակնարկ անհամբերութեամբ։

Ոստիկաններէն մին հազիւ կրցաւ ջղային յօրանջում մը զսպել։

Ամբաստանեալներու չարքին մէջ, Քարթիմքին կը չարունակէր տակաւին չրթները չարժել։ Պոչքօվա միշտ կը պահէր իւր հանդարտութիւնը, և մերթ ընդ մերթ ձեռքովը մաղերը վզնոցին տակ կը տանէր։

Մասլօվա միշտ նոյն անշարժ դիրքը ունէր, աչքերը քարտուղարին յառած. երկու կամ երեք անգամ հառաչանք մը արձակեց իր ձեռքերուն դիրքը միայն փոխելով։

Ու Նէխլիւտօֆ, երդուեալներուն առաջին կարգը, բարձր աթոռին վրայ նստած կը չարունակէր դիտել Մասլօվան, մինչ իր հոգիին մէջ կնճռոտ ու ցաւագին պայքար մը կը մղուէր։

Զ.

Ամբաստանագիրը այսպէս գրուած էր։

«188... Յունուար 17ին, քաղաքիս մէջ գտնուող Մաւրիտանիա պանդոկին տէրը ոստիկանութեան տեղեկագրեց իր վարձակալներէն մէկուն, երկրորդ կարգի Սէնպերիացի վաճառական Ջէրարտնա Սմիէլքօֆի յանկարծական մահը։ Ջորրորդ թաղապետական չրջանակի ոստիկանական բժիշկին վկայագիրը կը հաստատէր թէ Սմիէլքօֆի մահը ոգեկից ըմպելիքի չարաչար գործածութենէ ծագումն առած սրտի կաթուածէ արդիւնք է։ Եւ Սմիէլքօֆի մարմինը կանոնաւորապէս թաղուեցաւ իր մահուան երրորդ օրը։ Սակայն, Սմիէլքօֆի մահուան չորրորդ օրը, անոր հայրենակից և պաշտօնակից Սէնպերիացի վաճառական մը՝ Թիմոխին, Բեզերսպուրկէն գալով, և Սմիէլքօֆի մահուան պարագաներուն վրայ տեղեկութիւն քաղած ըլլալով, կասկած յայտնեց թէ հանգուցեալը բնական մահուամբ մեռած չէ, այլ թունաւորուած է չարագործներու կողմէ, որոնք յետոյ իրմէ գողցած են իր կրած ադամանդազարդ մատանին և մեծագումար հնդկուն դրամը, որք չեն յիշատակուած իր մահէն վերջ չնուած ընչացուցակին մէջ։

«Ըստ այսմ քննութիւն մը կատարելով հետևեալ իրողութիւնները երևան ելան։

«1ին— Թէ ըստ վկայութեան Մաւրիտանիա պանդոկին վարիչին, ինչպէս նաև Սթարիքօֆ վաճառականին գլխաւոր աչկերտին, որուն հետ Սմիէլքօֆ, քաղաք եղած պահուն, գործ ունեցած էր, վերոյիշեալ Սմիէլքօֆ

իր քով ունեցած ըլլալու էր 3800 րուբլի դումար մը, քաղաքին մէկ դրամատունէն դանձուած, մինչդեռ միւս կողմէ, իր մահէն վերջ, պայուսակին ու քսակին մէջ միմիայն 312 րուբլի 16 կոպէկ դանուած է:

«2րդ— Թէ մահուան նախընթաց օրը, Սմիէլքօֆ ամբողջ օրը անցուցած էր Լիւպքա աղջկան հետ որ երկու անգամ իր սենեակը եկած էր:

«3րդ— Թէ այդ Լիւպքա աղջիկը հաստատուխեան տիրուհիին ծախած էր ազամանդազարդ մատանի մը որ Սմիէլքօֆ վաճառականին պատկանած էր:

«4րդ— Թէ պանդոկին սենեկապանուհին, Էօֆէմիա Պոչքօվա, Սմիէլքօֆի մահուան յաջորդ օրը, Սուվարեան Դրամատան մէջ ընթացիկ հաշուով 1800 րուբլիի դումար մը պահած դրած էր:

«5րդ— Թէ, Լիւպքա աղջկան ըսածին համեմատ, պանդոկին սենեկապանը, Սիմոն Քարթիմքին, իրեն փոչի մը տուած է, խրատելով որ զայն թաղէ Սմիէլքօֆի խմիլիք օդիին մէջ, ինչ որ Լիւպքա աղջիկը ըրած է, իր կակ խոստովանութեամբ:

«Նախաքննիչ դատաւորին կողմէ՝ ամբաստանեալի հանդամանքով հարցաքննուելով, Լիւպքա աղջիկը յայտարարած է թէ վաճառական Սմիէլքօֆ, ըստ իր քացատրութեան, իր «ախպատած» հանրատունը գըրաւած պահած, նէ յետոյ Սմիէլքօֆ վաճառականին կողմէ ղրկուած էր Մաւրիտանիա պանդոկին մէջ վարձած սենեակը իրեն ղրամ բերելու համար, և թէ, Սմիէլքօֆի ներա տուած բանալիով անոր պայուսակը բացած վերջ, նէ անկէ 40 րուբլի առած էր, ինչպէս որ իրեն հրամայուած էր: Նէ յայտարարած է թէ ուրիշ

ղրամ չէ առած, ինչ որ կրնայէն հաստատել նաև Սիմոն Քարթիմքին, և Էօֆէմիա Պոչքօվա որոնց ներկայութեան նէ բացած ու գտած էր պայուսակը:

«Սմիէլքօֆի թաղման պարագաներուն նկատմամբ Լիւպքա աղջիկը յայտարարած է թէ, երկրորդ անգամ Սմիէլքօֆի սենեակը գալով, մտած էր, արդարև, անոր խմիլիք օդնարքի գաւաթին մէջ Սիմոն Քարթիմքինի տուած փոչին, բայց թէ նէ պարզ քնաբեր մը կարծեր էր այդ փոչին, և թէ նէ այդ փոչին լցուցած էր օրպէս զի վաճառականը քնանայ և չտեսնէ թողու զինքը հետանալ իր քովէն: Նէ աւելցուցած էր թէ ինք բնաւ ղրամ առած չէր, և թէ Սմիէլքօֆի ինքը անձամբ իրեն տուած էր մատանին, զայն ձեռնէ վերջ, սիրալ չտեսնելու և մոռ չտալու համար որ իր քովէն հետանայ:

«Նախաքննիչ դատաւորին կողմէ ամբաստանեալի հանդամանքով հարցաքննուելով Էօֆէմիա Պոչքօվա և Սիմոն Քարթիմքինի հետևեալը յայտարարած են:

«Էօֆէմիա Պոչքօվա յայտարարած է թէ բացարձակապէս ոչինչ գիտէ ղրամի անհետացման մասին, թէ բնաւ ինք վաճառականին սենեակը ոտք դրած չէ, թէ, Լիւպքա միայն մտած է հոն, և թէ, ևթէ երբեք իրաւ է թէ վաճառականին քովէն ղրամ առնուած է, սակայն միայն Լիւպքա կրնայ ըրած ըլլալ, Սմիէլքօֆի տուած պայուսակին բանալիովը անոր սենեակը մտած պահուն:

Ամբաստանեալին ընթերցման այս տեղին Մասլօվա վեր ցատկեց և, ճիչ մը արձակելու պէս բերանը կէս բանալով Պոչքօվային դարձաւ:

Դիւանապետը կը չարունակէր կարդալ.

«Իսկ ղրամատունը դրած 1800 րուբլիներուն ալ-

բիւբին մասին հարցաքննուելով, Պոչքօվա յայտարարած է որ այդ դրամը վաստակած էին, անցեալ տաս երկու տարիներու ծառայութեամբ, ինք և Սիմոն որուն հետ մօտ օրէն պիտի ամուսնանար:

«Սիմոն Բարթիմքին, հարցաքննուելով, նախ խոստովանած է թէ, Պոչքօվայի մեղսակցութեամբ և Մասլօվայի ղեղումով, որուն՝ վաճառականը իր պայուսակին քանալիները յանձնած էր, մեծկակ դումար մը առած էր զոր բաժնած էին Մասլօվայի, Պոչքօվայի և իր միջև: Նաև խոստովանած էր թէ վաճառականը քնացնելու համար փոչի մը տուած էր Մասլօվայի. բայց, երկրորդ հարցաքննութեան պահուն, ժխտած էր բոլորովին դրամի գողութեան մէջ իրեն մասնակցութիւնն ունենալը, ինչպէս և փոչին տալը, բոլոր յանձնառքը Մասլօվայի վերագրելով: Իսկ Պոչքօվայի կողմէ դրամատունը պահուտի դրուած դրամին նկատմամբ ինք ալ յայտարարած է թէ, այս դրամը իրենք ընկերակցութեամբ չհանած էին իրենց տասերկու տարուան ծառայութեան միջոցին, և թէ այդ դումարը վարձակալներէն ժողովուած չնչին պարգեւներէն գոյացած էր:

«Եւ խնդիրը լուսաբանելու համար ըստ օրինի կատարուած վաճառական Սմիէլքօֆի մարմնոյն դիահնութիւնը երևան հանած է ափիմներուն մէջ թոյնի որոշ քանակութեան մը ներկայութիւնը...:»

Աստղ կը յաջորդէին վկաներու վկայութեանց և անոնց բաղդատութեան եղելագրութիւնը և ամբաստանագիրը կը վերջանար այսպէս.

«Ըստ այմ, Սիմոն Բարթիմքին, գիւղացի, 34 տարու, Էօֆեմիա Իվանովնա Պոչքօվա, գեղջկուհի, 43 տարու, և Բաթհոմն Միքայէլովնա Մասլօվա 27 տարու, ամբաստանուած են, 188... Յունուար 16ին միաձայնութեամբ դողցած ըլլալնուն Սմիէլքօֆի վաճառականէն 2500 րուբլի դումար մը, և յետոյ, իրենց գողութեան հետքը ծածկելու համար յրկնալ Սմիէլքօֆի կեանքին դէմ կանխամտածութեամբ պատրաստած թոյն խմցնելնուն համար, որուն հետևանքը եղած է մահը:

«Այս յանձանքները նախատեսուած են պատժական օրինագրքին 1455րդ յօդուածին մէջ: Ըստ այմ Սիմոն Բարթիմքին, գիւղացի, և Էօֆեմիա Պոչքօվա, գեղջկուհի, և Բաթհոմն Մասլօվա, միջակորեար-քաղքենուհի, յանձնուած են նահանգային դատարանին մէջ երդուեալներու գործակցութեամբ գումարուելիք դատական մարմնոյն դատաստանին:»

Ընթերցումը աւարտելուն պէս, դիւանապետը կարգացած թուղթի թերթերը կարգի դրաւ, հատաւ և երկու ձեռքերով յարկաց իր երկայն սև մազերը: Բոլոր ներկայ ունկնդիրները թեթևացման չունչ մը առին, և իբրև քանչիւրը ունեցաւ ախորժելի ազատութիւնը թէ ա՛լ հետաղրնութիւնը բացուած էր, թէ իսկոյն ամէն ինչ պիտի լուսաբանուէր, և թէ արդարութիւնը գոհացում պիտի գտնէր: Միայն Նէխլիւտօֆ չունեցաւ այս գգացումը. նա գարհուրելով կը խորհէր տակաւին թէ Էնչպէս ոճիր կրնար գործած ըլլալ Մասլօվա, զոր ճանչցած էր տասը տարիներ առաջ գեռատի աղջիկ անմեղ և չնորհալի:

ԱԳՋ. ԳՐԱԴԱՐԱՆ ԳՈՍԹՈՆԻ
19 03
ARMENIAN NAT. LIBRARY OF BOSTON.

Է.

Երբ ամբաստանագրին ընթերցումը աւարտեցաւ, նախագահը, ամուսնիցնեղուն կարծելը առնել վրէժ, Բարթիմէնի դարձաւ այնպիսի արտայայտութիւնամբ մը որ կը նշանակէր. «Հիմա պիտի կրնանք ամէն ինչ սուրգիլ, մինչև իսկ ամենափոքր մանրամասնութիւնները:»

—Սիմոն Բարթիմէնի... — ձայնեց ձախին գտնուող:

Սիմոն Բարթիմէնի տաքի եկաւ, վերարկուին թեւերը վեր առաւ և անպտպատ չթմնելը չարժելով իր բոլոր մարմնովը դէպի առջև ծռեցաւ:

—Դուք ամբաստանուած էք 188... Յունուար 16ին, Լօֆէվմա Պոչքօվայի և Բախիրեն Մատօվայի սպանութեանմամբ, Սմիէլքօֆի վաճառականին պատուաստկէն կարևոր դատարք մը գողցած ըլլալու, և գործը ձեր երեսին մէջև բանալէ վերջ, վաճառական Սմիէլքօֆի գաւիկ խմելով տալով անոր մահուան պատճառ եղած ըլլալու յանցանքով: Ինքզինքնիդ յանցաւոր կը գտնէք:

—Ես բնաւ յանցաւոր չեմ.— պատասխանեց Պոչքօվան բերան և յանդուգն չէչտով մը: Եւ նոյն իսկ անհանգիստ չեմ մտած. և քանի որ այդ գործին Մատօվան հետ մտած է, իրաւ ապահովարար ան ըրած ըլլալու է ամէն ինչ:

—Առիթ աւելի վերջը պիտի ըսէք,— շարունակեց նախագահը իր հանդարտ ու հաստատ ձայնով:— Այսպէս ուրեմն յանցաւոր չէք գտանիր ինքզինքնիդ:

—Դրամ չառի, թոյն չտուի, սենեակ չմտայ: Երէկ մտած ըլլայի, գուցէ նեղուած պիտի ըլլայի այդ հարցումէն:

—Յանցաւոր չէք գտանիր ինքզինքնիդ:

—Ամենևին:

—Շա՛տ լաւ:

—Բախիրեն Մատօվա,— լսաւ նախագահը անմիջապէս միւս ամբաստանեալին գտնելով,— գուք ամբաստանուած էք, Սմիէլքօֆ վաճառականին պատուաստկին բանալով Մուրիանիա պանդոկին մէկ սենեակը

—Անկարելի է, քանի որ...

Բարտաթը դարձաւ յանկարծ Սիմոն Բարթիմէնի և զայն լռեցուց պրեզիդական «Սի՛ս»ով մը:

Նախագահը արտայայտութիւնամբ մը որ կը նշանակէր թէ իմպրեսն այս մասը վերջացած էր, փոխեց իր արմուկը տեղէն, և դառնալով Լօֆէվմա Պոչքօվայի.

—Լօֆէվմա Պոչքօվա՛, գուք ամբաստանուած էք, 188... Յունուար 16ին Սիմոն Բարթիմէնի և Բախիրեն Մատօվայի մեղսակցութիւնամբ, վաճառական Սմիէլքօֆի պայուսակէն, կարևոր գումար մը և մատնի մը գողցած ըլլալու, և գործը ձեր երեսին մէջև բաժնելէ վերջ, վաճառական Սմիէլքօֆի գաւիկ խմելով տալով անոր մահուան պատճառ եղած ըլլալու յանցանքով: Ինքզինքնիդ յանցաւոր կը գտանիք:

—Ես բնաւ յանցաւոր չեմ.— պատասխանեց Պոչքօվան բերան և յանդուգն չէչտով մը: Եւ նոյն իսկ անհանգիստ չեմ մտած. և քանի որ այդ գործին Մատօվան հետ մտած է, իրաւ ապահովարար ան ըրած ըլլալու է ամէն ինչ:

—Առիթ աւելի վերջը պիտի ըսէք,— շարունակեց նախագահը իր հանդարտ ու հաստատ ձայնով:— Այսպէս ուրեմն յանցաւոր չէք գտանիր ինքզինքնիդ:

—Դրամ չառի, թոյն չտուի, սենեակ չմտայ: Երէկ մտած ըլլայի, գուցէ նեղուած պիտի ըլլայի այդ հարցումէն:

—Յանցաւոր չէք գտանիր ինքզինքնիդ:

—Ամենևին:

—Շա՛տ լաւ:

—Բախիրեն Մատօվա,— լսաւ նախագահը անմիջապէս միւս ամբաստանեալին գտնելով,— գուք ամբաստանուած էք, Սմիէլքօֆ վաճառականին պատուաստկին բանալով Մուրիանիա պանդոկին մէկ սենեակը

մտած ըլլալով, յիշեալ պայուսակէն կարևոր գումար մը և մատանի մը գողցած ըլլալու...

Նախագահը ընդհատեցաւ իր խօսքին մէջ լսելու համար իր ձախակողմի դատաւորը, որ ականջին վար երեն վիճակ կուտար թէ, ցանկին մէջ յիշատակուած ապացոյցի առարկայ մը՝ արուակ մը, պարտ էր ուզա-նէն վրայէն: «Հիմա կը նայինք» մրմնաց նախագահը և պատասխանեց: Ձեռայ չարունակելով իր նախապատրաստութիւնը, գոց սալրած դասի մը պէս.

—... յիշեալ պայուսակէն կարևոր գումար մը և մատանի մը գողցած ըլլալու, և գողնալ ձեր և ձեր երկու մեզապակիցներուն միջև բաժնելէ վերջ, վաճառական Սմիլէքօֆին անհնակը վերադառնալով, անոր խնամքոտն օդի համցուցած ըլլալու յանցանքով: Ինքզինքնիդ յանցաւոր կը դատէ՞ք:

—Ես բնաւ յանցաւոր չեմ,— պատասխանեց Նէ Խոյն:— Ինչպէս որ ըսած եմ սկիզբէն ի վեր, գործնական կ'ըսեմ. բնա՛ւ բան մը չառի, բնա՛ւ բան մը, ըլնա՛ւ. և մատանին ալ, ինքն էր որ ինձ տուաւ:

—2600 րուբլիները առած ըլլալնուդ համար ինքզինքնիդ յանցաւոր չէ՞ք դատներ.— հարցուց նախագահը:

—40 րուբլին դուն բնա՛ւ բան մը չեմ առած:

—Եւ փոխն թաթած ըլլալնուդ համար վաճառական Սմիլէքօֆի դատաթղթին մէջ. այս մասին ինքզինքնիդ յանցաւոր չէ՞ք դատներ:

—Ա՛ո, կը խոստովանիմ: Բայց ինծի այնպէս լսին, և ես ալ այնպէս կը կարծէի թէ այդ փոխն քննչնելու համար էր, թէ առիկ վնաս մը չէր գար: Մինչ ես կը ըլնամ մեկը թուեսուրկ,— աւելցուց Նէ Յոնքերը պատասխանով:

—Ուրեմն ինքզինքնիդ յանցաւոր չէք դատներ գողցած ըլլալնուդ Սմիլէքօֆի վաճառականին դրամին ու մատանին, բայց, միւս կողմէն, կը խոստովանիք փոխն թաթած ըլլալնիդ:

—Կը խոստովանիմ, այո՛, բայց կը կարծէի թէ քննարկը վրդն մ'էր սա: Տուէ՛ որպէսզի միայն քնանայ: Բայց ահա՛...

—Շա՛տ լաւ,— լսաւ նախագահը, գոհ ձեռով անչուշտ ձեռք բերուած արդիւնքներէն:— Հիմա, պատճառ մեզ նայինք մեզ ինչպէս եղաւ,— չարունակեց անթիկնաթոռին մէջ ընկղմելով և երկու ձեռքերը ուզանին վրայ դնելով:— Բոլոր գիտցածնիդ պատմեցէ՛ք մեզի. անկեղծ խոստովանութիւն մը ձեր վիճակը կրնայ մեղմացնել:

Մատրօվա յառած կը ձգար նախագահին, բայց կը լսէր և կը կարմրէր, ու ամենուն էր որ իր երկչոտութեանը յաղթելու մեծ ճիգ կ'ընէր:

—Օ՛ն, պատմեցէ՛ք նայինք, ինչպէս եղան այս բաները:

—Ինչպէս եղան մի,— լսաւ յանկարծ Մատրօվա:— Է՛, լա՛ւ, երկուքն մը վաճառականը սիրաւ մեր տունը ուր կ'աշխատէի. մօտեցաւ ու նստաւ քովս, գինի հրամցուց...:

Նէ Կրկին լսեց, իրրև թէ կորնցուցած ըլլար պատմութեան թելը, կամ թէ ուրիշ յիշատակ մը ծագած ըլլար մտքին մէջ:

—Է՛, ետքը:

—Ե՞տքը մի. է՛հ ուրեմն, քիչ մը կնցաւ, ետքը տնկնեցաւ:

Այս պահուն ընդհանուր դատախազը ոտքի եղաւ

կէս մը, իր արժանիներէն մէկին վրայ ապաքանել ձեռք մը կրճնելով։

—Հարցնե՞մ մը կը վախնաք ուղղել, ըսաւ Նահապետը։

Եւ, ընդհանուր դառնախոպին հառաչանքին պատասխանին վրայ, չարժուձեւով մը հակիրճ որ կրնայ խօսիլ։

—Ինձի՛ք հարցուածս սա է թէ՝ ամբաստանեալը Նահապետ կը ճանչնայ Սիմոն Քարիմէքինը,— հարցուց վճռաբեկ ընդհանուր դառնախոպը, առանց աչքերը Մատթէոսին դարձնելու։ Ձեռքը, հարցումը ուղղուելէն վերջ, չրմներուն սեղմեց և ցնծերը պրատեց։

Նահապետը հարցուածը կրկնեց։ Մատթէոս ապշանքը անհարկներ կը նետէր ընդհանուր դառնախոպին։

—Սիմո՞նը։ Այո՛, կը ճանչնայի.— ըսաւ նէ։

—Կ՚ուզէի գիտնալ տակաւին թէ ինչ բանի մէջ կը կայանային Քարիմէքինի հետ ամբաստանեալին յարաբերութիւնները։ Յանախակի կը տեսակցէի՞ն իրարու հետ։

—Մեր յարաբերութիւններուն ինչ բանի մէջ կայանալը։ Ձիս պանդոկին ճամբորդներուն կը ծանօթանայր, բայց աւելի յարաբերութիւններ չկին.— պատասխանեց Մատթէոս, խուսկալ ակնարկ մը պատճենով դառնախոպին Նահապետին, և Նահապետէն դառնախոպին։

—Դիտնալ կ՚ուզէի թէ ինչո՞ւ Քարիմէքին միայն Մատթէոսի ճամբորդներուն կը ծանօթանար, և ոչ թէ ուրիշ պղիներ,— ըսաւ ընդհանուր դառնախոպը մեփիստոփելեան թեթեւ ժպիտով մը, և այնպէս մարդու մը դէմքով որ կարծես երկարօրէն պատրաստուած ծուռ դէմք մը կը լարէր։

—Ձեմ գիտեր, ինչպէս կրնամ գիտնալ.— պատասխանեց Մատթէոս, սարսափահար ակնարկ մը պատճենով իր չոքիքը, և աչքերը Նէխլիւտոֆին յառելով։— Որը որ ուզես, ան կը ծանօթանար։

«Աչքիս դիս ճանչցաւ», կը խորհէր Նէխլիւտոֆ, և ամբողջ իր արիւնը դէմքը կը խուժէր։ Բայց Մատթէոսի գինքը չէր կրցած զանազանել երդուեալներու խումբին մէջ, և չուսուալ իր սարսափահար աչքերը դարձուցած էր ընդհանուր դառնախոպին։

—Ուրեմն ամբաստանեալը կը մնայ Քարիմէքինի հետ ո և է մանրամասնութիւն ունենալը։ Շա՛տ լաւ։ Ուրիշ հարցնելիք չունիմ։

Եւ ընդհանուր դառնախոպը, արմունկը խոյին սեղանէն քաշելով, սկսաւ բաներ մը գրել։ Իսկապէս բան մը չէր գրեր. կը բաւականանար միայն գրիչը իր աջին խոկ գրած գիրերուն վրայէն անցնելով. բայց անոնց էր որ պաշտպան փաստաբաններն և դառնախոպները հարցում մը ընելէ վերջ միշտ իրենց ճառերուն մէջ գիտողութիւններ կը նշանակէին որոնք սկսեն ծառայէին յետոյ ջախջախելու իրենց հակառակորդները։

Նահապետը՝ որ այս միջոցին անհոգաւոր դառնախոպին հետ ցած ձայնով խօսակցած էր, ամբաստանեալին դարձաւ խոյին։

—Եւ յետոյ ինչ անցաւ.— հարցուց ան չարաճճիկելով իր հարցաքննութիւնը։

—Գիշեր էր,— խօսկցաւ Մատթէոս, քաշոտութիւն առած սա մտածումէն թէ իր գործը ա՛լ Նահապետին հետ էր միայն.— անձնական եղբ և պատիկներս վրայ էի, երբ անհնարապատում Պերիմա հետ բսաւ. «Իմ՛ր, վաճառականդ եկեր է»։ Ու ես չէի ուզեր իջնալ բայց «Ծիկինը» այդպէս հրամայեց։ Եւ հանդուցեալը հոն էր, վարը սրահին մէջ, բոլոր կինները սրբեցնելու գրաստած. և յետոյ կ՚ուզէր դեռ գինի ապսպրել, բայց անոնք գրաստ

չէր ճնացած քովը: «Տիկինը» չուզեց վարկ ընել անոր: Այն առեն զիս իր սենեակը դրկեց, պանդոկին մէջ: Քաւ թէ ուր կը գտնուէր դրամը, և ո՛րքան ալեւոր առնէի անկէ: Ու ես մնկնեցայ:

Նախագահը կը չարունակէր խօսիլ կը ակռառակցին հետ ցած ձայնով և Մասլօվայի լսածները բնաւ մտիկ չէր ըրած. բայց որպէսզի այսու հանդերձ կարծել տայ թէ ամէն ինչ լսած էր, պէտք զգաց կրկնել ներա վերջին խօսքերը:

—Մենկնեցա՛ք: Ու վե՛րջը:

—Պանդոկ հասայ և ըրի ինչ որ վաճառականը ինծի հրամայեր էր, տասնական րուբլինոց չորս կտրիճ դրամատոմսեր առի, — լսաւ Մասլօվա. և նորէն ընդմիջեց խօսքը, երբ թէ յանկարծական վախ մը զինքը հուսահատ ըլլար. յետոյ չարունակեց.— բայց մինակս չմտայ սենեակը, այլ հետս կանչեցի Սիմոն Միքայէլովիչը և սա միւսը, — աւելցուց Մասլօվա Պոչքօվան մատնանշելով:

—Սու՛տ կ'ըսէ կոր. մոռնալու մասին, ես չմտայ... — սկսաւ Պոչքօվա, բայց բարասանը զինքը կեցուց:

—Անոնց ներկայութեանն էր որ ես առի չորս կտրիճ դրամատոմսերը.— չարունակեց Մասլօվա:

—Գիտնայ կ'ուզէի թէ, ամրաստանեալը, այս քահանան րուբլին առած առենը, տեսա՞ծ թէ որքան դրամ կար պայուսակին մէջ.— հարցուց նորէն ընդհանուր դատախազը:

—Չհամրեցի,— ըսաւ Մասլօվա,— տեսայ որ մեծ 100 րուբլինոց դրամատոմսեր կային:

—Ուրեմն ամրաստանեալը տեսած է 100 րուբլինոց դրամատոմսեր: Լա՛ւ: ուրիշ բանի՞ք չունիմ:

—Ուրեմն,— չարունակեց նախագահը, ժամացոյցը նայելով,— դրամը անկէց բերի՞ր:

—Անկէց բերի:

—Ու վե՞րջը:

—Վերջը վաճառականը դարձեալ զիս իր սենեակը կանչել տուաւ.— ըսաւ Մասլօվա:

—Շատ ապէ՛ր, բայց ինչ կերպով փոչին անոր տուի՞ք, նայինք.— հարցուց նախագահը:

—Օղիին մէջը լեցուցի փոչին և իրեն տուի ու խմեց պոյն:

—Եւ ինչո՞ւ տուիր սա իրեն:

—Որպէսզի ձիս ազատ ձգէ,— ըսաւ նէ առնչուած ժպիտով մը:

—Ի՞նչպէս քեզ ազատ ձգէ. — ըսաւ նախագահը, ինքն ալ ժպտելով:

—Ի՛ տես, ձիս ազատ ձգելու համար: Ձիս թող տալ չէր ուզեր: Այն առեն գուբս նրբանցքը կայ և Սիմոն Միքայէլովիչին ըսի. «Ձիս ազատ ձգէ՛ր մէյ մը:»

Մասլօվա կեցաւ րոպէ մը. յետոյ յարեց.

—Եւ Սիմոն Միքայէլովիչ ըսաւ ինձ. «Մենք ալ քեզի պէս, ձանձրացանք այլ ևս: Փոսացնելու փոչի մը տանք իրեն, և այն առեն կրնաս քալէն հեռանալ:» Ու ես կարծեցի թէ անվնաս փոչի մըն էր այդ, և առի որպէսզի գաւաթին մէջը լեցնեմ: Երբ ներս մտայ, վաճառականը պառկած էր մահճակալին մէջ. և հրամայեց ինձ լակոյն որ իրեն գօնեակ տամ: Այն առեն սկսանին վրայէն առի ամենս չամբանիայի չէրը, երկու գաւաթ լեցուցի, մէկը ինծի, միւսը իրեն համար, և իր գաւաթին մէջ լեցուցի փոչին, ու իրեն տուի: Եւ ես կը կարծէի թէ առիկա քնացնելու փոչի մ'էր, և անով ան խա-

կոյն պահուն քնանար, բայց ես ամենևին երբեք զայն չէի տար երբեմն, եթէ պահանջի թէ...

—Շա՛տ լաւ. մտածելին ինչպէս ախորժաք,— հարցուց նահապետը.— ատ ի՞նչ առաւ ձեզ:

—Հարիւր թէ իր սենեակը մտած էին, ուզեցի երթէ հետամտել, այն ատեն պլխուս զարկաւ ու անոնց կատրեց: Ակայ լալ: Ու ինք մտածեն մտածելով ինծի ընծայ բրաւ զայն որպէսզի երթէ չհետամտեմ:

Այս պահուն, ընդհանուր պատասխանը նայելն ատքի եղնելով թոյլատուխիւն խնդրեց մէկ քանի հարցումներ ես ուղղելու:

—Կ՚ուզէի գիտնալ,— ըսաւ ան նախ,— թէ ո՛րքան ժամանակ ամբաստանուհին վառատական Ամիլքօֆի սենեակը մնաց:

Հոս նայելն յանկարծական տարատի մը պատճառ Մասլովան. մտատանջ աչերովը չածելով պատասխանեն պէտի նահապետը, նէ պատասխանեց արագօրէն.

—Չեմ կրնար թէ ո՛րքան ժամանակ մնացի:

—Լա՛ւ, արդիօք ամբաստանուհին նամանապէս մտաց գած է թէ, վառատական Ամիլքօֆի սենեակէն դարձին ուրիշ տեղ մը մտած է, պանդոկին մէջ:

Մասլովա խորհեցաւ պահ մը:

—Այո՛, կրնայ սենեակը մտայ ալ պարապ էր:

—Եւ ինչո՞ւ հոն մտաք,— հարցուց ընդհանուր պատասխանը, խոկին դառնալով և ուղղակի ներքև ուղղելով իր հարցումը:

—Բնչ մը չարդարանալու և կատքին ապահելու համար:

—Քարմէմքին ալ մտած էր սենեակ ամբաստանուհին հետ, այո՞ թէ ո՛չ:

—Ան ալ մտաւ:

—Ինչո՞ւ ան ալ մտաւ:

—Շիշին մէջ գեռ ոգին չամրանեխա կար միասին խմելնիք:

—Ա՛հ, միասին խմելի՛ք, չատ ապէկ: Ամբաստանուհին հոն Սիմոնին հետ բան մը խօսեցա՞ւ:

—Բնա՛ւ բան մը չխօսեցաւ:

—Ուրիշ հարցնելիք չունիմ.— ըսաւ ընդհանուր պատասխանը նահապետին. որմէ վերջ սկսաւ հարցնել արձանագրել իր ճառին ուրուագիրին մէջ թէ ամբաստանուհին իր իսկ բերնովը խոստովանած էր մեզսակցին հետ պարապ սենեակ մը մտնելը:

—Լուսիւն մը ակռեց:

—Ուրիշ բան մը ունի՞ք ըսելու:

—Ես եզածը ըսի,— կրկնեց Մասլովա,— և ուրիշ բան չեմ գիտեր: Ինչ կ՚ուզէք ան ըրէք ինծի, ես չեմ դատուր չեմ. ան՛ ալ պատի:

Յետոյ հառաչեց ու նստաւ:

Նահապետը այն ատեն, իր թուղթերուն մէջ բան մը արձանագրեց և իր ակոտակիցներէն մէկուն կռմէ իր ականջին ի վար պրպտած հարցման մը ուշ տալէ առաք, քանի վայրկեան զգալ տնչակեց, ու աճապարանոք ատքի եղնելով, սրահէն դուրս եկաւ:

Իր հետ խօսող ակոտակիցը՝ խոշոր բարի աչքերով մեծամօրուս դատաւորն էր, որ առաջին թիւթիւ խանդարամ մը զգացած ըլլալով, վախաք յայտնած էր կազդուրիչ մը առնելու: Այս խակ էր պատճառը որ նահապետը նկատ գործերուն անմիջապէս վերջը

Քրդուհիները ոտքի էլան նամանապէս, և իրենց խոր-հըրդակցութիան սրահը քաչուեցան, ընկերութիան իրենց յանձնած նուիրական գործին մէկ մեծ մասը արդէն կատարած ըլլալու հաճելի տպաւորութիանը տակ:

Նէխլիւտօֆ, հրդուհիներու սրահը մտնելուն պէս նստաւ պատուհանին առջև և սկսաւ հրազել:

ԳԼՈՒԽ Ե.

Ե.

Այո՛, Բաթիւշա՛ն էր ան:

Եւ Նէխլիւտօֆ յիշեց այն պարագաները որոնց մէջ ճանչցած էր զայն:

Զայն առաջին անգամ տեսնելուն՝ Նէխլիւտօֆ դեռ նոր կ'աւարտէր համալսարանի երկրորդ տարին, և իւր հօրաքոյրերուն տունը հաստատուած էր: Սովորաբար ամառները իր մօրը տեղական գղեակը կ'անցուներ: Բայց, այդ տարին, իր քոյրը ամուսնացած և մայրն ալ օտար չերմուհիները գացած էր: Նէխլիւտօֆ իրեն չէր կրցած ընկերանալ, իր աւարտական ճառին պատճառով, և այս կերպով էր որ ամառը իր հօրաքոյրերուն քով անցնել որոշած էր: Գիտէր որ, անոնց մենաւոր բնակարանին մէջ, իր աշխատութիան համար անհրաժեշտ հանդարտութիւնը պիտի գտնէր: Գիտէր նաև որ իր հօրաքոյրերը գինքը չատ կը սիրէին, ինչպէս որ ինք ալ զանոնք չատ կը սիրէր, իրենց հին զրուխամբ պարզ կեանքին համար:

Այն առեն ինք կը գտնուէր այն խանգավառ տրամադրութիանը մէջ ուր ազամարդը առաջին անգամ, իբ

խոկ աչքերով, և առանց ուրիշի մը ցուցմունքին, կը անանկ կհանքին բանտարկի գնդիցիպլինը և կարևորությունը, և ուր, ճշդելով հանգերձ մարդուն հարկադրված գործին ծանրությունը, կը չափայ անմիջապես իրեն համար՝ անոր իրագործության աշխատության կարելիությունը, և կը նայիլայ այդ գործին ոչ միայն չափովը, այլ և բանտարկի առանգությամբ՝ իր երևակայած կատարելության ամենաարագ առաջադիմին հասնելու: Այդ առին, հանգստարանին մէջ, կարդացած էր Արքեպի և Հանրի ժողովի ընկերությական գիրքերը, որոնցմէ ընդունած տպաւորությունը ամէնքան ազդի գօրաւոր էր որքան հին պարզուած տեսակցությունները իրեն ազդի մօտէն կը գրգռին, քան որքան իր մայրը մեծկակ հոգի մը կարգադասերուհին էր: Իրաւ է թէ իր հայրը հարստացած չէր ունեցած, բայց իր մայրը իրը օժիտ բերած էր մօտ 10,000 անգլիական հող, որուն միջոցին մասը, օրին մէկը, իրեն պիտի մնար: Եւ ահա, առաջին անգամ լսելով, նա կը նկատէր բանտարկի անգործությունը և անարգարությունը անհատական հարստահարական գրգռության: Եւ որովհետև իր բնականէն առնուցէ էր որոնց համար բարոյական պէտքի մը առնելն առաջ կատարուած գոհացուցիչը ճշմարիտ բնորոշ մին է, անմիջապէս որոշած էր հրաժարիլ իր բաժնին ինկած հազարերորդության իրաւունքին, և գիւղացիներուն տալ այն հազարները որուն, այն առենին իսկ, ակնարկ էր, այսինքն այն փոքր կալուածը զոր հօրմէն ժառանգած էր: Արդէն այդ մասքով յօրինուած էր իր ուղարկական ճառը որուն իրը նեղի առած էր «Հողագործությունը»:

Գիւղին մէջ իր հօրաքոյրերուն քով վարած կեանքը խիստ կանոնաւոր էր: Կանուխ կ'արթնար, մերթ նոյն իսկ առաւօտեան ժամը 3ին, և կ'երթար լսելու գիւ-

տակին մէջ որ կը հոսէր բլրակներուն ստորոտը, յետոյ հնօրեայ տունը կը վերադառնար, յօդաթափուած մարգերուն մէջէն: Նախաճաշէն առաջ, երբեմն կ'աշխատէր ուղղակի ճառին, երբեմն փոխանակ կարդալու կամ գրելու, կրկին դուրս կ'ելնէր, և մինչև ժամը 11 կը թափառէր պաշտերուն և անտառներուն մէջ: Ճաշէն առաջ պարապմունքին մէկ անկիւնը կը պահէր և քանի մը կը քաշէր. ճաշի առեն ալ, իր մշտավիթխ զուարճախոսությունովը կը գրօսցնէր և կը հմայէր իր հօրաքոյրերը. յետոյ ձի կը հեծնէր, կամ գետակը թիավարելու կ'երթար, և, երեկոյեան, կամ կրկին կարդալու կը նստէր, և կամ իր հօրաքոյրերուն հետ սրտանց կը մնար և անոնց հետ խոսելի կը խաղար: Եւ առեք պիտի, մանաւանդ յուսահատ գիշերները, չէր կրնար քնանալ — այնքան ապրելու ուրախությունը արիւնին կը պահէր իր երակներուն պարապությունը,— և կը չարչէր պարապմունքին մէջ մինչև արշալոյսը, իր երազանքի առնձարձակ ապառնիներուն արբեցած:

Եւ այսպէս խաղաղ ու երջանիկ տարած էր ան իր հօրաքոյրերուն հետ իր արձակուրդի առաջին ամիսը, ու ո՛չ մէկ անգամ, ամբողջ այդ ամռուան մէջոցին, ուշադրությունի իսկ չէր լրած այն տղային որ իր քովը կ'ապրէր, երբ կէս մը առնուն իր հօրաքոյրերուն, կէս մըն ալ ապառնի, այն ու աչքերով, քնքոյշ ու ճկուն Քաթիէշային: Նէխլիւտոֆի իր մօրը խնամոտ հոգածությունովը սնած մեծցած լլլալով գեռ կը պահէր անոնց գեղի մը միամտությունը: Ամուսնության գաղափարէն գաս ուրիշ մ' ևս է գաղափար չէր արթնցնէր իր մէջ զգայուն, և բոլոր այն կիներէն, որք, իր կարծիքով, իրեն հետ չէին կրնար ամուսնանալ, կիներ չէին իրեն համար, այլ պարզապես արարածներ:

Աբլ, այլ ամառը, Վերափոխման ծոմին, զրացի տիկին մը իր զաւակներուն և գիւղացի դասակարգէն իր որդւոցը բաներամ երիտասարդ նշանածի մը հետ այցելութեան եկաւ երկու ծեր օրիորդներուն տունը։ Թէյէն վերջ երիտասարդները խաղարշաւ մը կազմակերպելին տունին առջևը տարածուած մարգին վրայ որուն խոտը նոր խզուած էր դեռ։ Բաթիւշան հրաւիրուեցաւ խաղին մասնակցիլ, և անոնց վայրկեան մը եկաւ որ Նէխլիւտոֆ իր հետը պիտի վազէր։ Նէ հմայիչ էր, և, ամէնուն պէս, Նէխլիւտոֆ ալ հաճոյք կը զգար զայն անոնելով, բայց միտքէն չէր անցներ որ իր և նեբա միջև աւելի մտերմաւոր յարաբերութիւններ կրնային կազմուիլ։

Խաղին կանոնին համեմատ, ձեռք ձեռքի բռնած պիտի վազէին և երիտասարդ նկարիչէր որ պիտի բռնել պիտի փորձէր։

—Մէկ, երկու քէ դժուարաւ պիտի կրնամ այս գոյգին հասնիլ,— բսաւ նկարիչը ժպտելով, որ տակաւին լաւ վազող մ'էր, իր մուժիքի սրունքներովը, կարճ ու քիչ մը պրկուած, բայց ամուր կեցուածք ունէր։

—Դուն... մեղ մի բռներ.— կ'ըսէր Բաթիւշան։

—Մէկ, երկո՛ւ, երե՛ք,— նշանը տուին ձեռքերը երիցս իրար զարնելով։ Այն ատեն Բաթիւշա ժպտուն Նէխլիւտոֆին մօտեցաւ, բռնեց անոր ձեռքը իր վրձրիկ ձեռքին մէկ զօրեղ չարժուժովը, և յառաջ նետուեցաւ թիւիւտան, իր չոռուած չրջազգեստին չշխունը լսելի ընելով։

Նէխլիւտոֆ ալ ղէպի յառաջ նետուեցաւ, ու Բաթիւշային առաջ արդէն մարգին ծայրը հասած էր, երբ հասին դառնալով տեսաւ որ նկարիչը Բաթիւշան կը հալածէր. բայց նէ միշտ կը խուսափէր ու կը հեռանար անկէ միշտ աւելի ղէպի ձախը։ Հոն կար Թանիմբուննի

պուրակ մը, որուն հանը որոշած էին որ չպիտի վազեն, բայց Բաթիւշան, տեսնելով որ պիտի բռնուի մտաւ պուրակը և նշան ըրաւ Նէխլիւտոֆին որ գայ հոն միանայ իրեն. որովհետև երբ զոյգեր իրար միացած ծամ չարեկեն, հետապնդողը կը կենար. ասիկա խաղին օրէնքներէն մէկն էր։ Նէխլիւտոֆ հասկցաւ նշանը ու վազեց. բայց մոռցած էր որ Թանիմբուննի պուրակին մէջ տատասկներով ծածկուած փոս մը կար։ Դպչելուցաւ, ինկաւ ցօղամիւռմ տատասկներուն մէջ, որմէ ձեռքերը արիւնոտուեցան, բայց չուռուղ ոտքի ելաւ ու հոն դարձաւ խնդալով։

Բաթիւշա՝ որուն սև աչքերուն մէջ անզուսպ ժպիտ մը կը վխխկէր, անոր առջևը նետուեցաւ։ Յանկարծ ղէմ առ ղէմ գալով, իրարու ձեռք երկարեցին։

—Ա՛ս ինչ է, վո՛նց ինկար,— հարցուց նէ իր ժպտուն սև աչքերը անոր վրայ յառելով, մինչ մէկ ձեռքով կը չափէր իր մազերուն խուրձերը որք հիւսուածքէն զատուած էին։

—Բոլորովին մոռցեր էի այս փոսը,— պատասխանեց Նէխլիւտոֆ, որ նոյնպէս կը խնդար ու կը չարուճտիկը նեբա ձեռքը իրենին մէջ բռնել։

Նէ որովհետև նէ երիտասարդ իրեն կը մօտենար, եղաւ ատեն մը որ նեբա դէմքը չատ մօտը զգուեցաւ իրեն, և այն ատեն, յանկարծ, առանց դիտնալու թէ ինչպէս, նա աւելի ուժգին սեղմեց նեբա ձեռքը և զայն համբուրեց չրմնդրէն։

Փոքրիկ չարժուժով մը, Բաթիւշա քաշեց ձեռքը և քանի մը քայլ հոն գնաց։ Թանիմբուննի երկու գօրամասեր ոտքի վերցուց և զրաւ իր առջևը ամէնուն վրայ զովացնելու համար զանոնք, և, ձեռքը չարժելով մեռ խաղակիցներուն վազեց միացաւ։

Այս վայրկեանին, Նէխլիւտօֆի և Բաթիւշայի միջև յարաբերութիւնները սարքեր կերպարանք առին։ Երկու զնուտի հոգիները այնուհետև իրարու նկատմամբ դրա-նաւեցան այնպիսի դիրքի մը մէջ, ուր կը պատուին գե-ռասի մանչ մը ու մանկասի ազջիկ մը;— երկուքն ալ միամիտ ու անմեղ,— սրունք կը զգան որ կը ձգտին մին առ միւսն։

Այն ինչ որ Բաթիւշա կը մտներ Նէխլիւտօֆի գըտ-նուած անհնարը, այն ինչ որ նա հետևէն կը նշմարէր նեղրա վարպետին չքնազութիւնը և ձերմակ զգեստը, կարծես ամէն ինչ իսկոյն իր աչքին կ'ոսկեփայլէր. ամէն ինչ իր աչքին չահեկան, գեղարմ կ'երեւար. կանայքը իրեն գեղարճճութիւն մ'էր։ Եւ նէ ալ իր կարգին, միևնոյն զգացումները կ'ունենար։ Բաթիւշայի մտածումը կամ ներկայութիւնը չէր միայն որ կ'ազդէր այսպէս Նէխ-լիւտօֆի, այլ նոյն իսկ Բաթիւշայի գոյութիւնն մըտա-ծումը նէթ վինքը կը լիցնէր երջանկութիւնամբ։ Եւ նէ ալ, իր կարգին, անոր գոյութիւնն վրայ մտածելով եր-ջանկութիւնամբ կը նչոդէր։ Ու թէ որ, պատահմամբ, Նէխլիւտօֆի վինքը վշտացնող նամակ մը առացած ըլլար մօրմէն, թէ որ իր աչխատութիւնը լաւ չընթանար, կամ, թէ որ զգար մին այն տարտամ տրտութիւնն նապտներէն զորս բոլոր գեղատես հոգիները կը ճանչնան, իսկոյն նա կը խորհէր Բաթիւշայի վրայ, և իր բոլոր հո-գիրը կը յրուէին անմիջապէս։

Բաթիւշա չատ գործեր ունէր տունին մէջ, բայց չուտ կ'աւարտէր զանոնք, և պարապոյ ժամերուն գիր-քեր կը կարդար։ Նէխլիւտօֆի տատա իրեն Տօմօստէվս-քիի և Թաւրկինեէֆի վէպերը, զորս ինք ալ նոր կարդա-ցած էր. մանաւանդ Թաւրկինեէֆի «Դոյդ Լէվիրնիւ»ը զարն հմայեց։

Օրուան մէջ չատ անգամներ մի քանի խօսքեր կը փոխանակէին, երբ իրարու հանդիպէին երբանցքին մէջ, սանդուղին վրայ և կամ բակը։ Ու երբեմն կու գային երկու օրիորդներու ձեր սպասուհին Մաթրենա Բաւլով-նայի անհետը, ուր Նէխլիւտօֆ սովոր էր առնել թէյը։ Եւ այն խօսակցութիւնները որք կ'ըլլային Մաթրենա Բաւլովնայի ներկայութեան, իրենց համար չատ հնչեղ քաղցրութիւն մը ունէին։ Բայց երբ, ընդհակառակը, մենակ ըլլային անհետին մէջ, խօսակցութիւնը կը դան-դաղէր։ Անմիջապէս իրենց աչքերը կը սկսէին խօսիլ ըսելիքին տարբեր և չատ աւելի չահեկան բաներ, քան ինչ որ իրենց չրմունքը կ'ըսէին. և չրմունքնին կը լռէր, և անհանգստութեան զգացում մը վրենք կը գրաւէր, որով կը փափաքին իրարմէ բաժնուիլ։

Այս նոր յարաբերութիւնները անհեցին իրենց միջև պրտան առեն որ Նէխլիւտօֆ իր հօրաքոյրներուն քով մնայ։ Եւ հօրաքոյրները նշմարեցին այս յարաբերու-թիւնները, սկսան մտատանջուիլ, և նոյնիսկ հարկ տե-սան խնդց տալ իրենց մեկ նամակին մէջ, իրենց տարօրէն Նէխլիւտօֆի մօրը։ Մարիա Իվանովնա հօրաքոյրը կը վախնար որ չկրայ Դմմիտրէ աւելի առաջ տանի Բա-թիւշայի հետ իր մտերմութիւնը։ Բայց այդ վախը ան-հիմն էր, որովհետև Նէխլիւտօֆ բնաւ այդ տեսակ մը-տերմութեան մը զգայարքը չունէր։ Կը սիրէր Բաթիւ-շան, բայց բոլորովին անմեղ սիրով մը. և նոյնիսկ այս սէրը սկսած բաւէր վինքը անկումի մը վրկելու, ինչպէս և ինք։ Ոչ թէ միայն չէր փափաքեր զայն վայելել, այլ նոյն իսկ այդ բանը անկարելի կը զատանէր։

Միւս հօրաքոյրը Սօֆիա Իվանովնա, աւելի բանաս-տեղծական մտածումով մը, կը վախնար որ մի գուցէ Դմմիտրէ, իր սրաչ ու հատատասկամ նկարագրով, զբ

մը ամուսնանալ ուզէր գեղատի աղջկան հետ, հակառակ իր ծագման և պէրքին: Ու այս վախը յիրաւի, աւելի հիմնական էր քան միւս հօրաքոյրինը: Նէ եթէ հօրաքոյրները իրենց եղբօրորդին քովերնին կանչէյով, անոր ըսած ըլլային թէ՝ լաւ չէր չարժէր իրեն սիրահարուելով աղջիկ մը որուն հետ չպիտի կրնար ամուսնանալ. նա անչուշտ, իր սովորական համարձակախօսութեամբը հաստատակամ չէյտով մը պիտի պատասխաներ.

—Նէ ինչո՞ւ համար չպիտի կրնամ եղեր ամուսնանալ Քամիւչեան հետ, երբ զայն կը սիրեմ:

Բայց իր հօրաքոյրները երբէք իրեն զգացնել չտուին իրենց կասկածները:

Նէ Նէխլիւտօֆ մնմնեցաւ առանց գիտնալու թէ ինք երազէս կը սիրէր Քամիւչան:

Նա այնպէս համոզուած էր թէ ներա հանդէպ ըզգացած իր սէրը ուժէն բան չէր բայց եթէ ապրելու ուէխաւելման յայտնութիւնը որ կը լեցնէր իր ամբողջ բութիւնը և օրէն մէկ մասն ալ կը յատկացուէր այդ սերտալի և գեղատի գեղատի աղջկան:

Բայց իր մնկնումին օրը, երբ տեսաւ որ Քամիւչան իր հօրաքոյրներուն քով առնուազն գլուխը կախած իր սեւ մնծ աչքերը արտասուալիր իրեն չատած էր փոփիւթիւմամբ, առ որոչ ապաւորութիւնը ունեցաւ թէ, այդ օրը, իրեն համար չատ գեղեցիկ, չատ անգին բան մը կը կորսնէր, զոր երբէք այլեւս չպիտի կրնար գլուխնել: Ու խոր սիրուհին մը զղաց:

—Մնաք բարով, Քամիւչա՛, և չմոռնաք ինձ, — ըսաւ խիստ ցած ձայնով մը, իր հօրաքոյրներուն նաեւ, իրեն սպասող կառքը մտնելէ առաջ:

—Երթաք բարով, Գեղեցիկ Խմանուիլ,— ըսաւ նէ իր ներսպոնակ ու փոխուկ ձայնովը: Որմէ վերջ չմոռալով զապել արցունքները որք կը սկսէին թափիլ իր աչքերէն, նախատեհնակը փախաւ հոն ատաուօրէն լալու համար:

Բ.

Անկէ ի վեր երեք տարիի չափ Նէխլիւտօֆ չտեսաւ երբէք Քամիւչան: Ու երբ, երեք տարի նաեւ, յիմնապէսի տասիճանով, իւր զօրագունդին միանալու գացած պահուն իր հօրաքոյրներուն տունը հանդիպելով զայն կրկին հոն տեսաւ, բոլորովին տարբեր մարդ մը եղած էր ինք, քան ինչ որ էր այն տեսն երբ գեղատիս աղջկան հետ սիրոյ այն միամիտ յարաբերութիւնները կ'ունեցած:

Այն տեսն ուղղամիտ և անչահախնդիր պատանի մ'էր, միշտ պատրաստ անձնազոհութեան բոլոր իր բարի զգացած բաներուն: Իսկ հիմայ, եսասէր մ'էր միայն և չքեցյա մը, զուտ իր անձնական հաճոյքը մտածող: Այն տեսն աչխարհը իրեն հանելուկ մը կը թուէր զոր զգալով խանգավառութիւնամբ մը կը ջանար լուծել. հիմայ ամէն ինչ, աչխարհն մէջ, պարզ ու յստակ էր իրեն համար, ամէն ինչ իր անձնական կեանքին պայմաններուն հպատակ կ'երեւէր իրեն: Այն տեսն, կարեւոր ու անհրաժեչտ կը գտնէր հաղորդակից ընութիւնն հետ և իրմէ տակաւ ապրող խորհող ու զգացող մարդոց անցեալին խնդասիրութեան և բանաստեղծներուն հետ. հիմա, իրր կարեւոր և անհրաժեչտ կը գտնէր իր ընկերներուն հետ մտերմանալ և պատչաճիլ իր միջավայրին աչխարհիկ սովորութիւններուն: Այն ժամանակ, կինը կը նկատէր ինք խորհրդաւոր ու հմայիչ էակ մը, որուն հմայքը նոյն իսկ իր խորհրդաւորութենէն կու գար. հիմա, կինը,— ամէն կին, բացի իր ազգականուհիներէն և իր բարեկամներուն կիներէն,— չատ ճղրիտ և չատ որոչ

համաստ մը ունէր իրեն համար. կինը ուրիշ բան չէր իրեն համար, բայց եթէ գործի մը այն վայրկեան զոր ինք պիտէր արդէն, և որ ամէն բանէ առելի իրեն համար էր: Այն առեն, բնաւ պրամի պէտք չունէր, հագիւ իր ծօրմէն ընդունած թոշակին մէկ երրորդը կը ծախսէր, կրնար իր տօնական ժառանգութենէն հրաժարիլ և զայն գեղջուկներուն տալ. հիմա, իրեն չէր բաւեր ծօրմէն ընդունած 1500 րուբլի թոշակը, և արդէն իսկ զրամական խնդիրներու համար մօրը և իր միջև չատ մը անախորժ դէպքեր տեղի ունեցեր էին:

Եւ իր մէջ կատարուած այդքան խորին յեղափոխութենը, անկէ կաւ գար պարզապէս որ ինքզինքին հաւատալ գադրած և ուրիշներուն հաւատալու սկսած էր: Եւ եթէ գադրելով ինքզինքին հաւատալէ, միայն ուրիշներուն հաւատալու սկսած էր, ասոր ալ պատճառը սա էր որ ինքզինքին հաւատալով ապրիլը իրեն չատ դժուար կ'երեար: Ինչու որ ինքզինքին հաւատալով ապրելու համար պէտք էր չարժիլ ոչ թէ ի նպաստ իր հաճոյանալիք եսին չահերուն, այլ ընդհակառակն, գրեթէ միչտ ընդդէմ այդ չահերուն: Մինչդեռ ուրիշներուն հաւատալով ապրելուն մէջ, ոչ մէկ նախընտրութիւն ընելու պէտք ունէր, արդէն կանխաւ ամէն ինչ որոչուած ըլլալով և միչտ որոչուած իր անձին ի նպաստ: Ասկէ զատ, մանաւանդ, ինքզինքին հաւատալով անդադար մարդոց խոստումն պիտի ենթարկուէր, մինչդեռ ուրիշներուն հաւատալով հաւանաբար պիտի չդժգոհացնէր գոնէ սպիտ հրաւիրեր իր վրայ:

Այսպէս, երբ Նէխլիւտոֆ ճշմարտութիւնն, մարդուն ճակատագրին, հարստութիւնն և ազգաութիւնն վրայօք մտազբաղումի մէջ ըլլար, բոլոր իր չարչիները անխնամած և չաճախ ծագրելի կը նկատէին այդ մըտազբա-

զումը. և իր մայրն ու հօրաքոյրերը անուշ հեգնութեամբ մը գինքը «մեր սիրելի խնամատարը» կը յորջորջէին: Ու երբ, ընդհակառակը, վեպեր կարդար, երբ անվայել մանրամէպեր պատմէր, երբ մանրամասնութիւններ կ'երթար թէ մերը-միրանակի վերջին ներկայացումն ներկն, ամէն ոք գինքը հաճոյալի և հմայիչ կը գտնէր: Երբ իր պէտքերը չահուսրելու պարագ մը զգալով, նամակ մը գրելու սեղանի մէկ բաճկոնը հագնէր, կամ գինի խմելու դէմ յամառէր, ամէն ոք կը պատուիրեր գինքը ընկալ թէ, հարստութենէն, ինքնասիրել և անոնք ներկայանալ կ'ուզէ, բայց երբ ընդհակառակը, իր անձնական հաճոյքին համար իր ունեցածէն աւելի գրամ մսխէր, երբ որսի երթար, երբ չքասեղաններ սարքէր, ամէն ոք գինք կը գնահատէր. և որովհետև իր աչխատանցը մտանատր չքնդունեմ մը զարգարելու ձեռնարկած էր, ամէն ոք փութացած էր արժէքաւոր առարկաներ տալ իրեն, երբ ալջատոն էր, ու կ'ուխտէր այլպէս մնալ մինչև իր ամուսնութիւնը, իր ազգականները կը գողային իր առողջութեանը համար. և իր մայրը զոր այն միակ մտածումը թէ նա կրնայ ամուսնանալ Բաթիւչկի հետ, սասկումով կը լեցնէր, ոչ միայն չէր վչտակրած, այլ նոյն իսկ ուրախացած էր երբ լսացած էր որ նա իր բարեկամներէն մէկուն մէկ ֆրանսուհին հրապուրած էր: Վերջապէս երբ Նէխլիւտոֆ իր հօրմէն ժառանգած փոքր կալուածը գիւղացիներուն տուած էր, և ասկից առաջ համար որ անիրաւ կը գտնէր հողատիրոջ մը ակրապահել, իր որոչումը ուի ի բերան ձգած էր իր ազգականները, և իրեն արժած էր, իր ծանօթներուն կողմէ, անվերջ պարսաւանք և հեգնութիւն: Անդադար կը կրկնէին իրեն թէ գիւղացիներուն տուած հողերը փոխանակ գանձք հարստացնելու, չքացուցած

էր, թէ այդ հոգին վրայ երեք գիւնատուն չնած են և աչխատութենէ բոլորովին քաչուած: Բայց երբ, ընտանեկան ընկերութեան մէջ ընդունելով, սկսած էր ա՛նքան վրան մտիկ որ մայրը ափսոսած էր իր դրամագլխէն դրամ քաչել, ձեր խչամուխին թէև քիչ մը վչտացած՝ բայց սրտին խորէն ուրախացած էր, նրկատելով որ բնական ու լաւ էր իր ազուն համար որ այս կերպով կը պատրաստուէր սրտանեկան խնդութիւն կոչուած հիւանդութեան դէմ, և այս բանը կ'ըլլար ա՛նքան լաւ ընկերութեան մը մէջ:

Առաջին օրերուն՝ Նէխլիւտովի պայքարած էր ատոր դէմ. բայց այդ պայքարը երկն չատ դժուար կու գար, որովհետև ամէն ինչ որ բարի կը համարէր, երբ ինքզինքին կը հաւատար, չար և անիրաւ կը համարուէր ուրիշներէն, մինչդեռ փոխադարձարար երկն չար երեւցած բանը ուրիշներուն աչքին աքանչելի կ'երեւար: Եւ վերջապէս Նէխլիւտովի սոխուած էր ոեղի տալ. պատրաստ էր հաւատալ ինքզինքին և սկսած էր հաւատալ ուրիշներուն: Առաջին անգամ այս ինքնաբացումը երկն անհաճոյ թուած էր, բայց այդ առաջին տպաւորութիւնը երկար չէր տեւած. սկսած էր ծիծաղել, զինք խոնել և նոյն իսկ ճշմարիտ թեթևացում մը կը զգար մտածելով որ ա՛լ այնուհետև մի միայն ուրիշներուն պատասխանատու էր որ զինքը մոռնալու կը մղէր:

Եւ, անկից ի վեր, Նէխլիւտովի, իր հրապուրտ բնաւորութիւնովը, բոլորովին նուաճուած էր այս նոր կեանքին զոր կը վարէին բոլոր իր չուրջինները, և ամբողջովին խնդացած էր իր մէջ այն ձայնը որ ատրեր բաներ կը պահանջէր: Այս փոփոխութիւնը սկսած էր իր մէջ Բեզերեզովկի մնած օրերուն, և լրացած էր գործարանակ մտնելուն:

Ջինուորական կեանքը ընդհանրապէս կ'ապականէ մարդկը դանդաղ բացարձակ անգործութեան վիճակի մը մէջ դնելով: Մարդկային ընդհանուր և օգտակար պարտականութիւններուն տեղ նա անոնց վրայ կը տարածէ պայմանագրական պարտքեր և յարգանս բանակին, համազգեստին, դրօշին. ու թէ որ մէկ կողմէ իրենց բացարձակ իչխանութիւն կու տայ իրենց սորտագանեցուն վրայ տիրապետելու, միւս կողմէ իրենց գերազանցին սարիօրէն հնազանդելու հարկին մէջ կը գնէ զիրենք: Բայց երբոր բանակին, համազգեստին ու դրօշին հանդէպ պայմանագրական յարգանքներէն. և խստութեան և սպանութեան թոյլտուութիւնէն յառաջ եկած այդ ընդհանուր ստրկանութեան վրայ աչկնիւն նան այն ստրկանութիւնը որ յառաջ կու գայ հարուստներուն և կալուածատէրերուն հետ չփումէն,— ինչպէս որ կը պատահի կայսերական անձնասէր դատնկերուն, որոնց բոլոր սպանները հարուստ և ազնուատոհմ են,— այն ատեն այդ ստրկանութիւնը մարդուս մէջ կ'ուռճացնէ չափազանց հսկութիւն մը: Եւ այս վիճակին մէջ էր որ կը գտնուէր Նէխլիւտովի յորմէհետ բանակը մտած էր և կ'ապրէր իւր ընկերներուն պէս:

Ոչինչ ունէր ընելիք բայց եթէ վայելչօրէն հագնիլ ուրիշներու ձեւքով խազանակուած համազգեստ մը, և պլիանոյ ու զինքեր որոնք պարձնայ ուրիշներու ձեւքով մաքրուած ու իրեն տրուած էին, աչտանակել գնդակի ձիու մը վրայ նոյնպէս ուրիշներու խնամքով սրեցուած ու յարդարուած, և, իր նմաններուն հետ, սուր չարժել, հրազէն պարպել, և այս բաները ուրիչներուն չարժել: Ամբողջ գործը սա էր, ու գերազանցները, երիտասարդ կամ ծեր, Զարը և անոր չուրջինները, ոչ միայն այս գրազումը կը գնահատէին, այլ և

զայն կը գովէին և երախտապարտութիւն ցոյց կու տային տապր համար։

Առանցքն գաս, ինչ որ լաւ ու կարևոր կը նկատէին նաև, պատուականագոյն ճաշկերն էր, և մանաւանդ ընկերային խմբակը ազատներու ակումբներուն և լաւագոյն դրօսարաններուն մէջ, մանկավարժ պրամի անագին գումարներ որոնք չեն գիտեր ինչպիսի մչտահոս ապրուստ մը կը յորդէին. յետոյ թատրոններըը, պարահանդէսները, կիներըը. յետոյ զարձեալ ձի հեծնել, սրախաղութիւն ընել. ու զարձեալ լուսուան գրամ մսխել, և գինի, և խաղ, և կիներ։

Այս տեսակ կեանքը կ'ապականէ գինուորականներըը ամէն մարդոցմէ աւելի, որովհետև գինուորութիւնէ գուրս մէկը այդպիսի կեանք մը երբ վարել կրնար խաւսակիլ ամէնուն իւր սրտին խօրէն։ Զինուորականներըը, ընդհակառակն, այս տեսակ կեանք մը վարելնուն հարկ կը զգան ինքզինքնին, մանաւանդ պատերազմի ատեն, ինչպես որ պատահեցաւ Նէխլիւսոֆի որ բանակ մտած էր Թուրքերուն դէմ թշնամութիւններըը սկսելէն վերջ։

«Մենք պատրաստ ենք մեր կեանքը գոհելու պատերազմի գաշտին վրայ, և, հետևաբար, մեր վարած այս անոգ և զուարթ կեանքը ոչ միայն նեղելի է, այլ և անհրաժեշտ մեզի համար։ Հետևապէս մեզ համար խնդութիւն է ուրիչ կերպ կեանք վարելը։»

Այսպէս կը պատասխանէր անպիսակցօրէն Նէխլիւսոֆ, իր կեանքի այդ չրջանին, և կը հրճուէր ազատուած զգալով ինքզինքը բոլոր այն բարոյական ախտերէն որոնց ենթարկած էր իր պատանեկութեան չրջանին, և թոյլ կու տար որ անզգալ իր մէջ տիրէ հասակէր չմտածելու ձգտումը մը։

Եւ ահա՛ այս վիճակին մէջ կը գտնուէր Նէխլիւսոֆ

երբ Բոլխիւչայի առաջին հանդիպումէն երեք տարի վերջ, Թուրքերուն դէմ պատերազմի երկրորդ միջոցին, կրկին իր հօրաքոյրներուն տունը եկաւ։

Գ.

Նէխլիւսոֆի իւր հօրաքոյրներուն տունը կեցած մէկ աւելի չորժտասիներ անէր։ Նախ՝ անոնց կալուածը իր բանակին երկրորդ ճամբուն վրայ էր. յետոյ՝ երկու ծեր օրիորդները իրենց թշնամանագին խնդրած էին որ անկէ անցած միջոցին գիրենք տեսնելու գայ. բայց, մանաւանդ, ինքը Բոլխիւչան տեսնել կը փափաքէր։ Թէպէտ կանխաւ, իր հոգւոյն խորը, գեռահաս աղջկան նկատմամբ չար նպատակ մ'ալ ունէր, նպատակ մը զոր իր մէջ ծնող նոր մարդը կը սոսկացնէր իրեն. բայց ամէն պարագայի մէջ այդպէս չէր խոստովանիր ինքզինքին. ու միակ խոստովանած նպատակը այն էր որ վերստին կ'ուզէր գտնել այն տիզերը ուր ինք ներա հետ մ'ինքան երջանիկ էր եղած, և տեսնել զայն, և տեսնել իր հօրաքոյրերը քիչ մը ծադրելի էակներ, բայց բարի ու սիրական, որք չէին պատրաստած էին գինքը միշտ գոհունակութեամբ ու հիացման մէծնդրտրով մը։

Հոն հասած մարտի վերջին օրերուն, Սատ Ալբրեխտ տասն օր մը, ձմեռնային ժամանակ։ Հետզհետէ անձրևի կու գար, այնպէս որ տուն հասնելի տասչ ինքնակինքը կը զգար թրջած ու մսած, բայց արիացած ու կրակոտած, ինչպէս միշտ եղած էր իր կեանքի այս չրջանին մէջ։

«Բաւ է որ նէ հոն ըլլայ գնա,»— կը մտածէր մըտնելով բակը, որ բոլորովին լեցուած էր հալած ձիւնով, և նշմարելով ապիւռէ հին տունը զոր չատ լաւ կը ճանչնար. ու կը մտածէր որ զանգակը հնչեցնելուն պէս նէ պիտի երեւէր ժպտադէմ հոն, սեմին վրայ, գինքն ընդունելու համար: Բայց վախանակ ներս, սեմին վրայ երեւցան, ոտքերնին բոպիկ, բէչերնին սպիտակ, և ձեռքերնին զոլերով երիւղ կիներ որք անչուշտ տախտակամածը լուալու զրաված էին: Բայց Թամիւչային՝ ոչ մէկ հետք: Նա Նէխլիւտոֆի տեսաւ միայն ատն հին սպասաւորը՝ Թխմանը որ իր դէմ կը յառաջանար, նոյնպէս գոգնոց կապած, որ հաւանաբար իր գործը ձգելով եկած էր: Նախասրահին մէջ ընդունուեցաւ Սօֆիա Իվանովնայի կողմէ, մեռաքնայ չղջազգեստով և գտակով:

—Մե՛ն, ինչ բարեսրտութիւն որ չես մոռցեր մեզ,— ըսաւ Սօֆիա Իվանովնա զինքը ողջագուրելով,— Մարիա քիչ մը անհանգիստ է, այս առաւօտ նկեղեցին վերադարձին յոգնեցաւ: Խոստովանեցանք:

—Շատ ապրիներե՛ս, հօրաքոյր Սօֆիա,— ըսաւ ձեռքը համբուրելով Նէխլիւտոֆ:— ներեցէ՛ք, թըշնցի ձեզ:

—Շուա՛տ, գնա՛ փոխուէ՛ սենեակդ, թրջուեր ես բոլորովին, և անա՛ պիտի ալ բռնես...: Թամիւչա՛, Թամիւչա՛, չուա՛տ մոլ սուրճ պատրաստուի:

—Անհնչապէ՛ս,— պատասխանեց ներքնոցքին ձայն մը զոր իսկոյն ճանչցաւ Նէխլիւտոֆի և որ ա՛յնքան հաճոյալի էր իրեն: Ու Նէխլիւտոֆին սիրտը ուրախութիւնէ բաբախեցաւ: Նէ էր. նէ հոն էր գնա. և արեւը փայլեցաւ իրեն նոյն վայրկենին ամպերուն մէջէն:

Նէխլիւտոֆի հետեւեցաւ զուարթօրէն Թխմանին որ գինքը իր երբեմն ըռնած սենեակը առաջնորդեց: Ո՛ւռ-

զէր ծերուհի ծառայէն տեղեկութիւններ քաղել Թամիւչայի վրայօք, հարցնել իրեն թէ ինչպէս էր նէ, ինչ կընէր, նշանուա՞ծ էր թէ ոչ: Բայց Թխման այն տարիքան համեստ ու յարգալից էր և միանգամայն պատկառելի, և ա՛յնքան ուժգին կը պնդէր լնք լեցնել Նէխլիւտոֆի ձեռքերուն վրայ սրուակին ջուրը, որ լնք չհամարձակեցաւ երկեք գինքը հարցափորձել գեռահաս աղջկան վրայօք, և բաւականացաւ իրմէ լուրեր առնելով իր խոհ Թոռներուն, ծեր Ֆիւն, և պատասխան չան՝ Բօլքանին վրայօք: Ամենքն ալ ողջ էին և առողջ, բացի Բօլքանէն որ նախորդ տարին կատաղութենէ բռնուելով մեռած էր:

Նէխլիւտոֆի իր հագուստները փոխելու կը պատրաստուէր, երբ լսեց, ներքնոցքին մէջ, Թխմէ ոռնաձայն մը, և գուռը զարնուեցաւ: Նէխլիւտոֆի ճանչցաւ խոյին Թխ՛ ոռնաձայնը, և Թխ՛ այդ զարնելու եղանակը. միայն նէ՛ այդ կերպով կը քակէր, միայն նէ՛ այդ կերպով կը զարնէր: Խոյին Թրջած վերարկուն նետելով ուսերուն վրայ, պոռաց.

—Մտէ՛ք:

Նէ էր, Թամիւչան, միշտ նոյնը, բայց աւելի՛ աշխուժ աւելի սիրուն, ա՛լ աւելի հմայիչ: Առաջուան պէս իր սև աչքերը անմեղ ժպիտով մը կը փայլէին, և, առաջուան պէս, հիանալի մատրութիւնով ձերմակ գոգնոց մը կը կրէր: Նէ Նէխլիւտոֆին կը բերէր իր հօրաքոյրներուն կարմիր անուշահոտ օճառ մը որ գեռ նոր տուփէն հանուած էր, ինչպէս նաև երկու գաստառակներ, մին սպիտանման իսկ միւսը կտաւէ, ուսուցման տեղեկագրութիւններով: Թէ՛ օճառը, նոր հլած աւելքն ալ բարձրագնահատ գիրերովը, թէ՛ գաստառակները, և թէ՛ նոյն ինքն Թամիւչան, ամենքն ալ հաւասարապէս մաքուր, թարմ, անվնաս և գեղեցիկ էին:

—Բարի եկաք, Դանիարէ Իվանովիչ,— ասպարիսից նէ ժժուարաբեմամբ ու բռաոր կարմրաբիւն մը պատից իւր ձեմքը։

—Բարե՛ք քեզ..., բարե՛ ձեզ,— չէր պիտէր ինչպէս կոչէր զայն. «զուէն» թէ «զուբ», ու ինքն ալ իր կարմրերկը զգայ.— ինչպէս է՛ք, ապե՛ր է՛ք։

—Բայց այո՛, վատ Տիրոջ։ Ձեր հօրաքոյրերը ղրկեցին ձեզ այս վարպետին ընտիր օճառը և այս անձեռոցիկները,— յարկ նէ գնելով օճառը, սեղանին վրայ և փակով անձեռոցիկները ամիսան յինարանին վրայ։

—Անոնք ունին արդէն իրենցը (*).— գիտել տուաւ Թիման, վճռաչուք չէշտով մը, մտածելը գնացող պղպեղան դայլ տալով արծաթեայ կոպկերով մեծ մատուկը զոր Նէխլիւտոֆ բացած էր սեղանին վրայ, և որ լեցուն էր բազմաթիվ սրտանկերով, խոզանակներով, փոշնեքով, հատկէնիներով և արդուզարդի գործիքներով։

—Շնորհակալ եմ հօրաքոյրերուս։ Հոս եկած ըլլալուս, ա՜հ, ո՛րքան երջանկութիւն կը զգամ.— աւելցուց Նէխլիւտոֆ, զգալով իւր հոգիին մէջ նայն պահուն երթեւեկի քաղցր ու դաւադիր ճաճանչին վայրումը։

Իրը միակ պատասխան նէ ժպտեցաւ, և գաբա նրա անհետացաւ։

Երկու հօրաքոյրերը, որոնք միշտ Նէխլիւտոֆը պաշտած էին, այս անգամ առաւրականին փութկոտ ընդունելութիւն մը ըրին իրեն։ Դանիարէ պատերազմի կ'երթար, գացէ վերադարձը, մնաննէր հոն. ասկից երկու հօրաքոյրերը կը յուզէր։

Նէխլիւտոֆ նախապէս մտադրած էր հոն ամբողջ օր

(*) Ի յարգանս, ուստ ապատաւորը. երբ իրենց սիրոջը վրայ խօսին, յոգնակի երրորդ դէմքը կը գործածեն։

մը միայն մնալ, բայց Թամիւշան տեսածին պէս որոշեց Ջաուկին օրն ալ ներա մօտ անցնել, և հետագրով իմացուց իր Շէնոպօք ընկերոջմէն, որուն հետ ժամադրած էր միանալ Օռէսայի մէջ, որ գինքը առնելու գայ հօրաքոյրերուն առունէն։

Թամիւշան տեսած վայրկեանին, Նէխլիւտոֆի զգայի մէջ զարմանալի երևոյթ մը սկսաւ կատարուիլ։ Եւ ինչպէս երբեմն, հիմա ալ չէր կրնար զեղտաստ աղջկան ձերմակ գոգնոցը տեսնել առանց յուզումի. ոչ ալ լսել առանց հառնոյքի ներա ձայնը, ծիծաղը, ոտքերուն աղմուկը, ոչ ալ անտարբերութեամբ դիմանալ իր սև աչքերուն նայուածքին, մանաւանդ երբ նէ ժպտէր։ Երբեմն պէս, վրդովմունքով խառն հառնոյքով մը կը տեսնէր ներա կարմրերկը՝ իր ներկայութեան։ Նոքն, ինքնէր ներա կարմրերկը՝ իր ներկայութեան։ Նոքն, ինքզինքին խոստովանիլ թէ սիրահար էր, ուր համոզում զգայացուցած էր թէ մարդ անգամ մը միայն կրնայ սիրել. հիմա գիտէր թէ սիրահար մ'էր ա՛լ, և առավ կ'ուրախանար, և գիտէր նամնապէս, թէև կը փորձէր չմտածել երբէք առոր վրայ, թէ այդ սէրը ինչ բանի մէջ կը կայանար և թէ ինչ հաւանական արդիւնքի մը կրնար յանգիլ։

Նէխլիւտոֆի մէջ, ինչպէս ամէն մարդու մէջ, երկու անհատ կար։ Մին՝ բարոյական անհատը որ կը ձգտի իր բարիքը ուրիշներուն բարիքին մէջ գտնել, և միւսը՝ անբան անհատը որ լոկ իր անհատական բարիքը կ'որոնէ ի գնաս աշխարհի բոլոր միւս էակներուն բարիքին։ Եւ իր ներկայ կեանքին այս նամակ գիմարութեան վիճակին մէջ, անբան անհատը իր մէջ յաղթած եւած էր, մինչ բարոյական անհատը, ամբողջովին խեղդուելու աս-

տիճան։ Բայց երբ Քաթիւշան տեսաւ, և ներա հանդէպ իր նախկին զգացումները նորէն իր մէջ արթնցան, բարոյական մարդը գլուխ վերցուց և իր իրաւունքները պահանջեց։ Այնպէս որ ամբողջ օրը և յաջորդ օրը անընդհատ պայքար մը մղուեցաւ իր մէջը։

Հոգին խորքին գիտէր թէ պարտաւոր էր մնկնիլ, և թէ իր հօրաքոյրերուն քով աւելի երկար մնալով գէշ կ'ընէր։ Գիտէր թէ տակէ բարի բան մը չպիտի կրնար յառաջ գալ. բայց ա՛յն ատենին հաճոյք և երջանկութիւն կը զգար որ, կը լռեցնէր իր խղճի ձայնը և կը մնար։

Շաբաթ իրիկունը, Զատկի Ձրագալոյցին, քահանան՝ սարկաւագին և լուսարարին հետ եկաւ ըստ սովորութեան հայօրհնէքի արարողութիւնը կատարելու։ Խիստ դժուարութիւն քաշած էին բալխիրով կարել անցնելով, սառուցապատ գետիններէն, երեք վերստ ճամբան որ կը տարածուէր եկեղեցիէն մինչև ծեր օրիորդներուն տունը։ Նէխլիւտովի իր հօրաքոյրերուն և բոլոր ծառաներուն հետ արարողութեան ներկայ գտնուեցաւ։ Անդադար կը դիտէր Քաթիւշան, որ, ղրան մօտը, ձեռքը խնկամանը բռնած կը կենար։ Յետոյ, ըստ սովորութեան, քահանային ու հօրաքոյրերուն հետ համբոյրներ փոխանակելէ վերջ, երբ կը պատրաստուէր իր սենեակը երթալ պառկելու, նրբանցքին մէջ լսեց Մաթրէնա Բաւլովնայի, ծերուկ սենեկապանուհիին ձայնը, որ կ'ըսէր թէ Քաթիւշայի հետ եկեղեցի երթալ կը պատրաստուէր դիչերուան արարողութեան և զատկական պատարագին ներկայ ըլլալու համար։ «Ուրեմն ես ալ կ'երթամ,» ըսաւ իւրովի Նէխլիւտովի։

Ճամբաները ա՛յն ատենին դժուարանցանելի էին որ երթեւեկութիւնը ո՛չ կառքով և ո՛չ ալ բալխիրով կա-

րելի էր կատարել։ Ուստի Նէխլիւտովի Թամբել տուաւ ծեր ձին, այն զոր կը կոչէին «եղբօր մարուկը». և, փոխանակ երթալ պառկելու, հագաւ իւր չողչողուն համազգեստը, վրան առաւ սպայական վերարկուն, և հեծնելով լաւ մնած ծեր ձիուն վրայ որ կը վրնջէր անընդհատ, ձիւնին ու ցեխին մէջերէն գիւղին եկեղեցին դնաց դիչերանոց։

Գ.

Դիչերուան այդ արարողութիւնը Նէխլիւտովի կեանքին ամենէն տեսական և ամենէն փայլուն վայրկեաններէն մէկը պիտի կազմէր։

Երկար արչաւէ մը վերջ խաւարներուն ընդմէջէն, որոնք տեղ տեղ սպիտակ ձիւնին չառալուելը միայն կը վայրէին, երբ մտաւ ժամին լուսաչող բակին ներս արարողութիւնները սկսած էին արդէն։

Գիւղացիք՝ ձիաւորին՝ Մարիա Իվանովնայի եղբօրորդին ըլլալը ճանչնալով չոր վայր մը առաջնորդեցին զայն, ուր վար իջաւ ձիէն. մէկ կողմ տարին ձին որ լուսաչող տեսարանէն զրգռուած ականջները կը չարժէր, ու Նէխլիւտովը մտցուցին եկեղեցին որ արդէն խիտ լեցուած էր բազմութեամբ։

Աջակողմը կեցած էին մուժիկները։ Ծերերը՝ տունէն կարուած գաֆթաններով, սրունքնին փաթթուած ճերմակ կտաւներու մէջ. իսկ երիտասարդները, նոր ատլասէ պարեգօտներով, մէջքերնուն երիվներանոց գօտիներով ոտքերնին խոչոր կօշիկներ հագած։ Զախակողմը կիները, գլուխնին առած մետաքսեայ պերոզներ,

ֆռաչնայ անոմ պաչեզօտներ հագած, բայց կարմիր թիկնոցներով, և կապոյտ, կանաչ, կարմիր չրջազգեստներով, երկաթապատ կօշիկներ ոտքերնին: Ամէնէն ծերերը համեստօրէն եռին կայտած էին, իրենց ճերմակ պերոզներով և զորչ պարեգօտներով: Զուարթապէս ոտաք, գեղեցիկ արդուզարդերով, մէկ քանի կարգերու վրայ կը չարժակէին:

Մուժիկները լայն չարժուճներով երեսնին կը խաչակնքէին ու կ'երկրպագէին, ոտքի եած առնելին մազերնին եռև թօթուելով: Կիները, մանաւանդ ծերուկները, աչքերնին յառած կանխեղազարդ սուրբ պատկերին երեսնին կը խաչակնքէին, ամփոփուած մատներնին ամբօրէն ճնշելով ճակատնուն, ուսերնուն ու փորերնուն վրայ, ազօթքներ մրմնջելով, ծնկաչոք կամ ոտքի կեցած: Տղաք ևս մնձերուն հետևողութեամբ եռանդով կ'աղօթէին, մանաւանդ երբ կը զգային թէ գլուխ աչքեր կանգ կ'առնէին իրենց վրայ: Ոսկեհուռ պատկերաստուէրը ոսկեզօծ կերոններով չրջապատուած կը չողշողար լոյսերու մէջ: Խորանը, նմանապէս, ամբողջովին մոմազարդուած էր: Եւ զարդ երկայն խուժդէն ախորժալուր երգեր կը բարձրանային, որոնց մէջ բամբերգուներու գոռումը չատ լաւ կը դաշնաւորէր պզտիկ ազգ սուր գերաձայնին հետ:

Նէխլիւտօֆ յառաջացաւ գլխի կեդրոնը, զոր զբաւած էր աղնուական դասակարգը: Հոգատէր մը իր հետ ու նուագող զգեստով զաւկին հետ, Սիմանօվսկ, հետազրկիչը, բարձր կօշիկներով վաճառական մը, և քաղաքապետը՝ կուրծքը չքանչանով մը զարդարած. և զասին աջակողմը, հոգատերոջ կնոջը հետև, կը կենար Մարիէնա Բաւրլիան, երիներանգ չրջազգեստով և ուսերը ծածկած բուրդէ չալով մը: Աւոր քովը կեցած էր Քաթիւշան, վոմ ատոր երանամասով ճերմակ չրջազգեստ մը հագած: Կապոյտ մետաքսէ լայն ժապաւէն մը իր մէջքը կը սեղմէր և սև մազերուն մէջ կը վայլէր կարմիր գրոյտ մը:

Սմէն ինչ ոճնական երեսյթ մը ունէր. ամէն ինչ հանդիսաւոր, գուարթ և գեղեցիկ էր. սրահ քահանաներէն՝ իրենց սակեճամուկ չուրչառներով, սարկաւագը և լուսարարը՝ իրենց սակեգարդ և արծաթազարդ ուրարներով, մինչև կամաւոր գլխիններու գուարթ երգերը, քահանային իւրաքանչիւր գիրքը զոր կ'առնէր մոմը վեր բարձրացնելով՝ ժողովուրդը օրհնելու համար, և այն կերպը որով ամէնքը, չարունակաբար, կը սաղմոսերգէին. «Քրիստոս յարեաւ, Քրիստոս յարեաւ»: Այս ամէնքը գեղեցիկ էին. բայց աւանցմէ ա'լ աւելի գեղեցիկ էր Քաթիւշան, իր սպիտակ չրջազգեստովը, մէջքին կապոյտ գօտիովը, և իր սև մազերուն մէջի կարմիր ղրոյտքովը:

Նէխլիւտօֆ գիտէր որ նէ կը զգար իր ներկայութիւնը առանց գլխիքը տնտած ըլլալու: Այս բանը նըշմարելէ քալէն անցնելով գեղի խորան յառաջացած պահուն: Բան մը չունէր նեբա ըսելիք, բայց գոռաց քալէն անցած աւուն նեբա ըսելու.

—Հօրաքոյրս ըսաւ որ վերջին պատարագէն վերջը պիտի ճաչենք:

Ինչպէս միշտ, Նէխլիւտօֆը նչմարելուն պէս, Քաթիւշայի մատղաչ արիւնը դէմքը խուժեց և իւր սև աչքերը անոր վրայ սևեռեցան, ժպտուն ու երջանիկ:

—Այո՛, գիտեմ,— պատասխանեց նէ:

Այդ պահուն, սարկաւագը, որ գանձանակ կը պտըտցնէր, Քաթիւշայի մօտէն անցաւ, բայց զայն չնըշմարելով ուրարովը անոր քաւեցաւ: Անուշա Նէխլիւ-

ասոֆի առջևէն յարգալիր հեռաւորութեամբ մը անցնելու համար էր որ քաւուեցաւ Բաթիւշայի։ Բայց Նէխլիւտոֆ զարմացաւ որ այդ պայմանեան չէր հասկցած թէ ամէն ինչ որ գոյութիւն ունէր եկեղեցիին մէջ և ամբողջ աշխարհին մէջ, Բաթիւշայի համար միայն գոյութիւն ունէր, և թէ ուրիշ ամէն բան կրնար անտեսանելի մնալ, բայց ոչ նէ, որ բոլոր ուժերուն կեդրոնն էր։ Ոսկին նոցա համար կը չորար պատկերներուն չուրջը, նոցա համար էր որ այդ կանթեղները խորանին մէջը կը վայլէին, նոցա համար էր որ կ'երգուէին այդ զուարթ երգերը. «Այսօր, Քրիստոնեայք, ցնծացէ՛ք ընդ Զատիկ Տեառն։» Սակայն բան, ամէն բան որ լաւ էր ու գեղեցիկ երկրի վրայ, նոցա համար էր լոկ։ Եւ իրեն այնպէս կը թուէր որ Բաթիւշան ալ գիտէր թէ ամէն բան իրեն համար էր, երբ կը գիտէր նոցա բարեձև մարմինը, ճերմակ փոթաւոր չրջազգեստը, և նոցամիտի ուրախութեամբ լեցուն այն դէմքը որուն արտայայտութիւնը կ'ըսէր իրեն թէ ամէն ինչ որ իր հոգիին մէջ կ'երգէր, կ'երգէր նաև նոցա մէջ։

Առաւօտեան ու ճաշէ առարտութենց դաղարի միջոցին, Նէխլիւտոֆ եկեղեցիէն դուրս ելաւ։ Ամբոխը կը քաշուէր յարգանօք ու կը բարեւէր զինքը։ Ոմանք կը ճանչնային զինքը. ուրիշներ կը տեղեկանային իր մասին։ Սանդուղներուն դլուխը մուրացիկներ չրջապատեցին զինքը. նա իւր դրպանի ունեցած մանրուք դրամը անոնց բաչխեց, և բակին սանդուղներէն իջաւ։

Գիշերը արդէն հեռուեռ կը լուսնար, բայց արևը չէր ծագած տակաւին։ Ժողովուրդը եկեղեցիէն ելնելով, բակին մէջ գտնուած գերեզմաններուն մէջտեղացանքը կը նայէր։ Բայց Բաթիւշա նոցա էր տակաւին ու Նէխլիւտոֆ կեցաւ նոցա ապասելու համար։

Ամբոխը դեռ խուռներամ կ'ելնէր եկեղեցիէն, կոչնեկներուն խոչոր դամբրուն տակ հնչեցնելով սալաքարերը։

Դոդոջուն դլխով ծերունի մը՝ Մարիա Իվանովնա՛ն նախորդ ծալարարը, կեցուց Նէխլիւտոֆը և զայն համբուրեց երեք անդամ. յետոյ իր կինը, բոլորովին խորչամած ծերուկ մը, դեղին նեղկուած հաւկիթի մը երեսրնց իրեն։ Անոնց ետևէն, կանաչ գօտիով և նոր գաֆթանակ մը հագած ջղուա մուժիկ մը յառաջացաւ ժլատաղէմ։

—Քրիստոս յարեաւ,— ըսաւ ժպտուն աչքերով, ու բազուկները Նէխլիւտոֆի վիզին փաթթեց և անոր դէմքը չոկալով իր պզտիկ դանդրուած մօրուքով, երեցս համբուրեց զայն, զայն ստգորելով իր մուժիկի մտանաւոր և առողջ հոտովը։

Երբ Նէխլիւտոֆ՝ մուժիկին հետ համբուրուելէ վերջ, ազիւսապոյն հաւկիթ մը կ'ուտէր անկէ, նշմարեց Մաթրէնա Բաւլովնայի երիվնեռանդ չրջազգեստին և յետոյ կարմիր դրպոյտքով փոքրիկ սիրուն սև գլուխին եկեղեցիէն դուրս ելնելը։

Բաթիւշան ալ իսկոյն զայն նշմարեց զիրենք բաժնող ամբոխին մէջէն. և Նէխլիւտոֆ դարձեալ տեսաւ նոցա չառագուելը։

Սանդուղներուն գլուխը՝ նէ կեցաւ մուրացիկներուն ողորմութիւն տալու։ Ծեր մուրացիկ մը նոցա մօտեցաւ։ Նէ իր չրջազգեստին մէջէն բան մը առաւ. յետոյ անոր մօտենալով, առանց գարչանքի նշան մը ցոյց տալու, երեցս համբուրեց զայն։ Ու մինչ նէ կը համբուրէր մուրացիկը, իր աչքերը Նէխլիւտոֆին հանդիպեցան. իրրև թէ անոնք հարցնել ուզէին. «Պատչա՞ճ բան մ'էր ըրածս։»

«Այո՛, սիրականս, այո՛, չատ պատչաճ, խիստ գեղեցիկ, սիրեմ։»

Երկու կիները իրար ասոիճաններէն վար, և Նէխլիւտոֆ դանդաղ վիմաւորեց։ Զատիկը չնորհաւորել չէր իւր միտքը, այլ կ՚ուզէր աւելի մօտ լսել Բաթիւշայի։

—Քրիստոս յարեա՛ւ,— ըսաւ Մաթրէնա Բաւլովնա ժպտուն գլուխ խոնարհութիւնով մը և այնպիսի ձայնով մը որ հասկցնել կ՚ուզէր թէ այդ օրը բոլոր մարդիկ հաւասար էին. յետոյ թաշկինակով բերանը սրբելով, զայն երիտասարդին երկարեց։

—Օրհնեա՛լ է յարութիւն Քրիստոսի,— պատասխանեց Նէխլիւտոֆ և զայն համբուրեց։

Յետոյ Բաթիւշային դարձաւ. նէ զարձեալ կարմրեցաւ ու չիտակ անոր դէմը չտեսաւ։

—Քրիստոս յարեա՛ւ, Դեմեարէ՛ Իվանովիչ։

—Օրհնեա՛լ է յարութիւն Քրիստոսի,— ըսաւ ան, և զիրար համբուրեցին երկիցս ու կնճան, իրրև թէ իրարու հարցնէին թէ պէ՞տք էին չարունակել։ Յետոյ, խակին, որոշած ըլլալու պէս թէ պէտք էին չարունակել, երրորդ անգամ մ՚ալ համբուրուեցան. ու երկուքն ալ ժպտեցան։

—Դուք քահանային պիտի չերթա՞ք,— հարցուց Նէխլիւտոֆ։

—Ո՛չ, հո՛ս կը սպասենք իրեն, Դեմեարէ՛ Իվանովիչ,— ըսաւ նէ ձիգով մը։

Նէրա կուժքը անդադրին կը բարձրանար, և անզգաստ նէ կը նայէր չիտակ անոր աչքերուն մէջ իր անձնուէր, կուսական և սիրող ակնարկովը։

Սոն և կնոջ սիրոյն մէջ կը պատահի միշտ րոպէ մը ուր այս սէրը իր գերագոյն աստիճանին կը հասնի, ուր ոչինչ կայ խորհրդածուած և ոչինչ գիտական, և ուր է՝

երկու էակաց՝ ի մի՝ ամբողջական ձուլումը։ Այս րոպէն էր զոր Նէխլիւտոֆ ճանչցած էր Զատիկի այդ առաւօտուն։

Երբ հիմա, երկուքնեւրու սրահին մէջ նստած, կը ջանար վերլուծել այն բոլոր պարագաները որոնց մէջ ճանչցած էր ինք Բաթիւշան, այդ րոպէն էր որ կը յառնէր մարքին առջև, ջնջելով բոլոր միւսները. խնամով սանտրուած փոքրիկ սև ղլուխը, իւր կարմիր պրոյքովը, փոխփոխուն իրանամասով ձերմակ չրջազգեստը որ կը քաշարձանէր նէրա նուրբ հասակը և նոր ցայտելու սկսող կուրծքը, և այն կարմրութիւնը, և այն փայլուն, սև ու քաղցր աչքերը, և, Բաթիւշայի բռնադակ անձին մէջ, ամենուն արտայայտութիւնը անբծութեան և բացայայտ յոյսերուն անմիջ ու խորունկ սիրոյ մը՝ ոչ միայն հանդէպ Նէխլիւտոֆի, այլ աշխարհի վրայ գտնուած բոլոր գեղեցիկ բաներուն, և ոչ միայն գեղեցիկ բաներուն, այլ ամէն բանի որ գոյութիւն ունէր, նոյն իսկ այդ զապիր մուրացիկին հանդէպ զոր քիչ մ՚առաջ համբուրած էր։ Այդ սէրը, կը զգար նա՝ նէրա մէջ, այդ իրիկուընը, որովհետև իր մէջն ալ կը զգար զայն, և կը զգար նաև որ այդ սէրը զիրենք երկուքը ի մի կը ձուլէր։

Ա՜հ, եթէ կարենար միայն այդ զգացումին մէջ ուր կը գտնուէր Քրիստոսի յարութեան այդ գիշերը։

«Այո՛, մեր մէջև անցած բաներուն ամենէն սոսկալիները Զատկի այդ գիշերէն վերջը պատահեցան.» կը մտածէր ան, երկուքնեւրու սրահին մէջ պատուհանի մը առջև նստած։

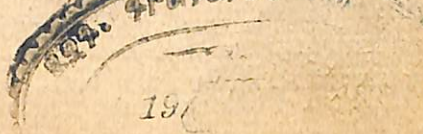

Ե.

Եկեղեցիէն վերադարձին, Նէխլիւտոֆ հօրաքոյրը առն հետ ճաշեց։ Յովնուէթենէն կազդուրուելու համար բանակին մէջ սառցած սովորութեան մը համեմատ, քանի մը գաւաթ գինի և օղի խմեց։ Յետոյ անհանգիստ քաշուելով, անկողնին վրայ նրկնցաւ, առանց հանուելու, ու քնացաւ անմիջապէս։ Դուռի հարուած մը արթընցուց զինքը։ Զարնելու ձևէն ճանչցաւ որ նէ էր։ Ցառակեց անկողնէն վար՝ աչքերը չփլլով։

—Թաթիւշա՛, գո՞ն ես։ Մտի՛ր։— ըսաւ։

Նէ կաւելին բացաւ դուռը։

—Ձայնի կը կանչեն ձեզ։— ըսաւ։

Նէ կը կրէր իւր հոգին ձերմակ չրջազգեստը, բայց առանց իր գլխու ըրոյքին։ Նէ անոր աչքերուն կը նայէր չիտակ, և դէմքը կը ճաճանչէր, իբր թէ արտաւոր կերպով զուարթութեամբ մը լեցուցած ըլլար անոր։

—Շատ լաւ, հիմա՛։— պատասխանեց նա։

Նէ վայրկեան մ՛ալ կեցաւ, առանց բան մը արտաբերելու։ Յանկարծ Նէխլիւտոֆ ներս վրայ խոյացաւ։ Բայց իսկոյն նէ գարձաւ ճիտն չարժումով մը, և վազեցաւ նրբանցքին մէջ։

«Ինչ անխելքութիւն,» խորհեցաւ Նէխլիւտոֆ, «ինչո՞ւ օձիքը թող տուի։» Եւ անհանգիստ դուրս խոյացաւ զայն հետապնդելու համար։

Ինքն ալ չէր գիտեր թէ ինչ կ՛ուզէր անկէ։ Բայց սա մտածումը ունէր որ, երբ նէ իր անհանգիստ մտած էր,

ինք լսելու էր ինչ որ ամէն մարդ պիտի ընէր նմանօրինակ պարագայի մը մէջ, և ինք զայն չէր ըրած։

—Թաթիւշա՛, կեցի՛ր,— ըսաւ։

Նէ հոն գարձաւ։

—Ինչ կայ,— հարցուց նէ կինալով։

—Բան չկայ, միայն թէ...

Եւ ինքզինքին վրայ ճիգ ընելով, և մտաբերելով ինչ վարմունք որ կրնան ունենալ իր դասակարգի մարդիկ նմանօրինակ պարագայի մը մէջ, բազուկներով փաթթուեցաւ ներա մէջքին։

Նէ բոլորովին կեցաւ, և աչքերը Նէխլիւտոֆի աչքերուն յառեց։

—Մի՛, Դմիտրի՛ Իվանովիչ, մի՛, չկայրիր.— ըսաւ բոլորովին չտատապնած ու պատրաստ կարծես արցունքները թափելու։ Յետոյ, իր պզտիկ բայց հուժկու ձևռքով, նէ զինքը գրկող բազուկը իրմէ անջատեց։

Նէխլիւտոֆ թոզուց զայն։ Նա զգաց, այդ րոպէին, ոչ միայն վատազգութեան և ամօթի տպաւորութիւն մը, այլև սիժգանք մը ինքզինքին հանդէպ։ Այս վճռական վայրկենին պէտք էր որ ինքզինքին, իր զգացումին հաւատար, բայց նա չկրցաւ հասկնալ որ այս ամօթը և սիժգանքը իր հոգիին լաւագոյն զգացումներն էին. և, ընդհակառակը, ինք մտածեց որ այդ զգացումները միայն իր անխելքութեան արդիւնքն էին, և թէ իր պարտաւորութիւնն էր ընել ինչ որ իր տեղը ամէն մարդ պիտի ընէր։

Նորէն սկսաւ հետապնդել Թաթիւշան, բռնեց նորէն զայն մէջքէն և համբոյր մը դրոշմեց ներա ծոծրակին վրայ։

Այս համբոյրը չէր նմաներ երբէք այն համբոյրներուն որ առաջ երկու անգամ իրմէ քաղած էր,

առաջինը՝ Թամիթրաւենի պուրակին եւեր, երկրորդը՝ ժամին բակը, նոյն օրուան առաւօտուն իսկ։ Իր հիմակուան համբոյրը ուրիշ տակալի բան մը ունէր, և նէ զայդ զգաց։

—Ա՛հ, ինչ է առ,— պոռաց նէ զարհուրալի ձայնով մը։ Յետոյ բնազդական թռիչքով մը սկսաւ փախչիլ։

Նէխլիւտօֆի ճաչասարանը սառաւ։ Իր հօրաքոյրերը՝ չքեղօրէն արդուզարդուած, բժիշկը և գրացուհի մը արդէն սեղան նստած էին։ Սակն ինչ սովորականին պէս կ՚անցնէր, բայց Նէխլիւտօֆին հոգիին մէջ փոթորիկ մը կը մրրիկէր։ Իրեն լսուածները չէր լսեր, անկանոն պատասխաններ կու տար, և միայն Թամիթչայի վրայ կը մտածէր, յիշելով անկէ առած համբոյրին ապաւորութիւնը։ Յանկարծ լսեց նրբանցքին մէջ նետ քայլը, և այդ վայրկեանէն ուրիշ ձայն չլսեց բնաւ։ Երբ նէ ճաշարան մտաւ, Նէխլիւտօֆ աչքերը նետ վրայ չդարձուց երբէք, բայց իր բովանդակ էութիւնը կը զգար, կը չնչէր նետ ներկայութիւնը։

Ճաշէն վերջ, նորէն իր սենեակը քաշուեցաւ։ Զահիապանց յուզուած, երկար ժամանակ սենեակին մէջ վեր վար քալեց, ականջ տալով տունին բոլոր ազմուկներուն, ու սպասելով Թամիթչայի քայլին։ Անոնցմէ, որ իր մէջ կ՚ապրէր, հիմա ոչ միայն գլուխ վերցուցած էր, այլ բոլորովին ընդունած էր ճչմարիտ և մաքուր սիրով տոգորուած էակը որ էր Նէխլիւտօֆի իր առաջին գալուն, և որ էր տակաւին նոյն իսկ այդ օրուան առաւօտուն՝ ժամին մէջ։ Միայն այս զարհուրելի անոնունն էր որ կ՚իյնէր այժմ իր հոգիին մէջ։ Բայց, հակառակ որ ինք անդադար կը հետապնդէր դեռահաս աղջիկը, ոչ իսկ անգամ մը, ամբողջ օրուան մէջ, չկրցաւ նետ

հետ մինակ դտնուիլ։ Անհասկած, նէ կը խուսափէր իրմէ։ Իրիկուան, տակաւին, նէ պարտաւորուեցաւ Նէխլիւտօֆին բնակածին քովի սենեակը մտնել։ Բժիշկը համակրած էր մնալ մինչև առաւօտ, և Թամիթչա հրաման ընդունած էր գիշերուան համար սենեակ մը պատրաստելու անոր։ Երբ Նէխլիւտօֆ նետ քայլերուն ազմուկը լսեց, անչուշտ քայլերով և իր չունչը բռնելով, ոեմր մը գործելու պատրաստուելու պէս, նետ մտած սենեակը սպրդեցաւ։

Թամիթչա իր երկու ձեռքերը բարձերուն մէջ խոթած էր, գլխարարձը մնչը մոցնելու համար։ Երբ պուտին բացուելը լսեց, Նէխլիւտօֆին զարձաւ և ժըպտեցաւ։ Բայց այս ժպիտը չէր երբէք իր առաջուան անձնուէր և զուարթ ժպիտը. այլ պաղատական, անձկալից ժպիտ մ՚էր այս, որ լսել կը թուէր Նէխլիւտօֆին թէ իր ըրածը դէշ բան մ՚էր, ու պէտք չէր ընէր։ Եւ իրաւ ալ, վայրկեանի մը չափ, Նէխլիւտօֆի կեցաւ, և քիչ մնաց որ վերսկսէր իր մէջ պայքարը երկու մարդոց։ Վերջին անգամ մ՚ալ, բայց այս անգամ չատ տկար, լսեց նետ հանդչեղ իր ճչմարիտ սիրոյն ձայնը, որ իրեն կը խօսէր նետս վրայօք, նետս հանդչեղ ունեցած իր ըզգացումներուն վրայօք, նետս նաւիրուած իր կեանքին վրայօք։ Բայց ուրիշ ձայն մ՚ալ իրեն ըսաւ անմիջապէս. «Զգուշացի՛ր, ձեռքէդ պիտի փախցնես իսկ հաճոյքդ, իսկ վայելքդ։» Եւ այս միւս ձայնը խեղդեց առաջինը։ Հասատատ քայլով մը դէպի դեռահաս աղջիկը քալեց։ Եւ անատնական զգացում մը, անդիմադրելի, դինքը գրաւեց։

Զգուշաւոր և զօրաւոր պարապղումով մը զայն իր գրկին մէջ սեղմած անկողնին վրայ նստեցուց, և ինքն ալ քովը նստաւ։

—Դեմետրէ՛ Իվանովիչ, հոգի՛ս, չնո՛ր ըրէ, թո՛ղ գիս.— ըսաւ նէ պարտատուին։— Նա՛, առ՛ս, Մաթրէնա Բաւլովնան է, կու գայ կոր.— աւելցուց նէ ընդառաջ ճողոպրելով։

Եւ իրաւ ալ մէկը կու գար։

—Մտիկ ըրէ՛, գիշերը պիտի գամ գանեմ քեզի.— մրմնջեց նէրա ականջն ի վար Նէխլիւտոֆ։— Մինակ պիտի ըլլաս, այնպէս չէ՞։

—Իսկո՞ւ համար..., ինչ կ'ըսէ՛ք, բնա՛ւ երբէ՛ք, ո՛չ, ո՛չ, ատ լա չէ՛, ատ լաւ չէ՛.— ըսաւ նէ։ Բայց իր չրմծներն էին միայն որ այդպէս կ'ըսէին, մինչ իր ամբողջ անձը, յուզուած, գրգռուած, կը հակասէր չրմունքնե-րուն։

Մաթրէնա Բաւլովնա իրենց գանուած սենեակը մտաւ։ Դաստառակները կը բերէր բժիշկին համար։ Յան-պիսանական ակնարկ մը ուղղեց Նէխլիւտոֆին և Բա-թիւչան չսպեց դաստառակները իր հետ առնելու մուգած ըլլալուն համար։

Նէխլիւտոֆ վուլթայ դուրս ելնել։ Բայց ո և է ա-մօթ չէր զգար ա՛լ։ Լաւ նչմարած էր Մաթրէնա Բաւ-լովնայի ակնարկին մէջ, թէ իր վրայ կը կասկածէր նէ, գիտէր թէ նէ իրաւունք ունէր կասկածելու, և գիտէր նաև թէ իր ըրածը դէշ բան մ'էր. բայց անատնական քնազդը, որ Բաթիւչայի հանդէպ իր նախնի սիրոյն տեղը բռնած էր, ա՛լ հիմա բոլորովին կը սիրասկսէր իր մէջը։ Եւ ինքզինքը պարտաւոր կը զգար գոհացնելու այդ քնազդը, և միայն սուրը միջոցներուն վրայ կը խորհէր։

Ամբողջ իրիկունը, խենթի պէս, տեղ մը չկրցաւ մնալ, մերթ կը մտնէր իր հօրաքոյրերուն սենեակը, մերթ իր սենեակը կը վերադառնար կամ վերնագաւթակին

վրայ կը կենար։ Եւ միակ մտածում մը գինքը կը տրո-րէր, որ էր տեսնել Բաթիւչան։ Բայց Բաթիւչա կը խուսափէր անկէ, և Մաթրէնա Բաւլովնա կը հակէր ներա վրայ և կը ջանար աչքին չվրիպեցնել զայն։

2.

Ամբողջ իրիկունը այսպէս անցնելով, գիշերը վրայ հասաւ։ Բժիշկը պառկելու գնաց, հօրաքոյրերը իրենց սենեակը քաշուեցան։ Նէխլիւտոֆ գիտէր որ Մաթրէնա Բաւլովնա, այդ միջոցին իր հօրաքոյրերուն քովը էր և անոնց հանգչելուն կ'օգնէր։ Բաթիւչա, իր յատուկ սենե-կակին մէջ, մինակ պէտք էր ըլլալ։

Նէխլիւտոֆ նորէն վերնագաւթակը ելաւ։ Մութ, խոնաւ, և տաք գիշեր մ'էր. ճերմակ մառախուղ մը որ գարնան՝ ձիւներուն հալելէն յառաջ կու գայ, կը լեցնէր օդը։ Տունէն հարիւր քայլ անդին հոսող գետակէն տա-րօրինակ ադմուկ մը կու գար։ Սառոյցն էր որ կը ճայ-թէր։

Նէխլիւտոֆ առանդուներէն իջաւ, ու, ցատկելով հալած ձիւներէն գոյացած լճացեալ ջուրերուն վրայէն, հասաւ մինչեւ Բաթիւչայի սենեակին պատուհանին առ-ջեւը։ Սիրտը այնքան ուժգին կը բաբախէր իւր կուրծ-քին տակ որ կը լսէր անոր բաբախումնները։ Իր ընջա-ռուքիւնը մերթ կը կենար, և մերթ ծանրաւոր հեւքով մը կ'արտաչնչէր։

Սենեակը լուսաւորուած էր փոքրիկ կանթեղի մը դողդողուն լոյսովը։ Բաթիւչան հոն մինակն էր։ Սեղանին առջեւը նստած, մտածկոտ դէմքով մը, աչքերը յառած

էր իւր առջեւը, պարապութեան մէջ։ Ընդ երկար Նէխլիւտօֆ, անչարժ կեցած այդ տեղ, զայն կը նկատէր հիացկոտ նայուածքով մը, հնաոքիքիր դիտնալու թէ ինչ պիտի ընէր նէ յետոյ։ Նէ պահեց մխիթարին պլէքը մէկ քանի րոպէ. յետոյ վեր առաւ աչքերը. ժպտեցաւ, գլխու չարժումմ մը ըրաւ, որպէս թէ ինքզինքը յանդիմանէր. յետոյ, ընդհատ չարժումով մը, երկու ձեռքերը սեղանին վրայ դրաւ, ու նորէն չարունակեց նայիլ իւր առջեւը, պարապութեան մէջ։

Նէխլիւտօֆի կեցած Բաթիւշայի կը նայէր, ակամայ լսելով իր սրտին բաբախումները և գեաակէն եկող տաքութենակ ազմուկը։ Սրդարև, հո՛ն, սպիտակ մչուշին ետևը գետակին վրայ, միւնոյն աչխատութիւնը կը չարունակէր անընդհատ։ Երբեմն բան մը կարծես կը խորտակէր, երբեմն կը ճարճատէր, մերթ կարծես բան մը կը խորտակուէր, մերթ ալ կոտրտ ապակիի մը պէս կը ճայթէր։

Նէխլիւտօֆի պատուհանին առջեւ մնաց անչարժ, նըկատելով Բաթիւշայի յոգնարկ ու մտածկոտ դէմքին վրայ արտայայտութիւնը նոյնքան տաժանելի աչխատութեան մը որ կը կատարուէր ներա մէջ. և կը դիտար ներա վրայ. բայց, տաքութենակ բան, այս դուխը ա՛լ աւելի մղում կու տար իւր կլքոտ փափաքին։ Եւ այդ վայրկեանին այդ փափաքը զինքը պրաւած էր բոլորովին։

Նէխլիւտօֆի պատուհանին գարկաւ։ Կարծես ելեքտրական բաղխումի մը ազդեցութեան տակ, նէ բոլոր մարմնովը դողաց, և սարսափը գծագրուեցաւ իր դէմքին վրայ։ Յետոյ, ընդոստ նէ կանգնեցաւ, խոյացաւ դէպի պատուհանը, ու ճակատը ապակիին կպցուց։ Սարսափի իր արտայայտութիւնը չտնտեսացաւ երբ նոյն խակէ

լաւ տեսնելու համար իր երկու ձեռքերը աչքերուն վերև դնելով, ճանչցաւ Նէխլիւտօֆը։ Իր դէմքը այնպիսի լուրջ կերպարանք մը ունէր զոր երբէք Նէխլիւտօֆ չէր տեսած ներա քով։ Նէ ժպտեցաւ միայն այն ատեն երբ Նէխլիւտօֆ իրեն ժպտեցաւ, և լոկ անոր հպատակելու համար էր որ նէ ժպտեցաւ, որովհետև Նէխլիւտօֆ լաւ տեսաւ որ ներա հոգիին խորը ոչ թէ ժպտար, այլ ընդհակառակը միայն սարսափը կար։

Ձեռքովը նշան ըրաւ ներա՝ բակին մէջ գալ տեսնուիլ իրեն հետ։ Նէ թողուց դլուխը. ո՛չ, չպիտի ելլար դուրս. ու մնաց պատուհանին առջեւը։ Նէխլիւտօֆ իր դէմքը անգամ մը ևս կպցուց ապակիին ուզելով պոռալ ներա որ դուրս ելլայ, բայց, նոյն րոպէին, նէ դէպի դուռը վազեց։ Մէկը անչուշտ զինքը կանչած էր։ Նէխլիւտօֆի հետացաւ պատուհանէն։ Մառախուղը ա՛նքան թանձրացած էր որ, դռնէն հինգ քայլ անդին, պատուհանները չէին որոշուեր, այլ միայն խոչոր և մթին զանգուած մը՝ ծակուած կանթեղի մը կարմիր նչոյլովը։ Գետակին վրայ միչտ միևնոյն դղրդիւնը կար, միևնոյն խորտակումը, նոյն ճարճատիւնը, նոյն սառնազանգը։ Մառախուղին մէջէն, յանկարծ, աքաղաղ մը երգեց. ուրիչներ արձագանգեցին անոր՝ հաւնոցին մէջէն. և ուրիչներ, աւելի հեռուն, գիւղին մէջ, լսելի ըրին իրենց վոխադարձ կոչերը, մինչև որ ամէնքը կորսուեցան միևնոյն մնծ ազմուկի մը մէջ։ Ագաղաղներու այգաւետիսն էր այս։ Շրջակայքը, ամէն ինչ լուռ էր։ Միայն գետակը կը չարունակէր իւր խորտակիւնը։

Նէխլիւտօֆի տունին առջեը քանի մը անգամ վեր վար պտտկէ վերջ, Բաթիւշայի սենեակին պատուհանին մօտեցաւ կրկին։ Կանթեղը կը վառէր տակաւին,

ու Բաթիւշան նորէն նստած էր վարանոտ դիրքով մը սեղանին մօտիկ։ Բայց հազիւ նա մօտեցած էր հոն երբ նէ պատուհանին նայեցաւ, Նէխլիւտոֆ զարկաւ։ Եւ, անմիջապէս, առանց նոյն իսկ գիտնալ ուզելու թէ ո՛վ էր զարնողը, նէ սենեակէն դուրս վազեց. և Նէխլիւտոֆ լսեց դուռին բացուելուն և յետոյ դոցուելուն ձայնը։

Նէխլիւտոֆ վերնադասթակին առջևը վազեց ներս սպասելու համար և անմիջապէս, առանց բառ մը արտաբերելու, զայն իր բազուկներուն մէջ սեղմեց։ Նէ անոր փարեցաւ, գլուխը վեր վերցուց և իր չբլթները անոր համբոյրին մատոյց։ Եւ անչարժ մնացին, բակին այդ անկիւնը. որ չոր էր մնացած։ Եւ միշտ Նէխլիւտոֆ՝ իր մէջ, զայն վայելելու անդիմադրելի փափաքին աճիւնը կը զգար։ Բայց յանկարծ լռութեան մէջ դուռ մը իր խուժդուժ ձայնը արձակեց, և Մաթրէնա Բաւլովնայի ձայնը բարկացած պոռաց գիշերին մէջ. «Բաթիւշա՛։» Նէ ճողոպրելով Նէխլիւտոֆին բազուկներէն իր սենեակը վազեց։ Եւ Նէխլիւտոֆ լսեց նիզին գոցուիլը։ Յետոյ ամէն ինչ լռեց, և կանթեղին կարմիր նըշոյլը մարեցաւ։ Միայն մառախուղը և գետակին ժխորը կար։

Նէխլիւտոֆի պատուհանին մօտեցաւ. ոչինչ կրցաւ տեսնել։ Դուռը զարկաւ. ոչ մէկ պատասխան ստացաւ։ Մեծ վերնադասթակէն տուն դարձաւ, և մտաւ իր սենեակը։ Բայց երբէք չպառկեցաւ։ Կէս ժամ յետոյ, լուսինները հանեց և յառաջացաւ, նրբանցքին մէջ, մինչև Բաթիւշայի քնացած սենեակը։ Մաթրէնա Բաւլովնայի սենեակին առջևէն անցնելով, լսեց որ ծեր սենեկապահուհին հանդարտօրէն կը խորդար։ Նա իր ճամբան կը շարունակէր միշտ, երբ յանկարծ Մաթրէնա Բաւլովնա

հաղաց և անկողնին մէջ դարձաւ։ Նէխլիւտոֆ չունչը բռնեց և հինգ վայրկեանի մօտ անչարժ մնաց։ Երբ կրկին ամէն ինչ լռեց և նա լսեց վերսոին ծերուկին խորդալը, Նէխլիւտոֆ յառաջացաւ, ջանալով չհանել տախտակամածին կճրտիւնը։ Վերջապէս հասաւ Բաթիւշայի դուռին առջև։ Ոչ իսկ չունչ մը, ներսը. նէ չէր քնանար հաւանաբար։ Բայց հազիւ թէ նա մըրմնջեց. «Բաթիւշա՛», նէ դուռը վազեց, և զայրացկոտ չէչոտով մը, լինչպէս թուեցաւ իրեն, նէ իրեն ըսաւ որ հեռանայ։

—Բայց ինչ է ձեր միտքը. գլխուս վտանգ պիտի բերէք. ձեր հօրաքոյրերը հիմա կ՚արթննան.— կ՚ըսէին իր չրթները։ Բայց ամբողջ իր էութիւնը կ՚ըսէր. «Բուվդ եմ ես ամբողջովին։» Եւ միայն ասիկա լսեց Նէխլիւտոֆ։

—Կ՚աղաչեմ, մէկ վայրկեանի մը համար բա՛ց, կը պաղատիմ.— նա կը խօսէր առանց իր ըսածին վրայ մտածելու։

Լռութիւն մը տիրեց. յետոյ Նէխլիւտոֆ ձեռքի մը չշշափուումը լսեց, որ մղձաւանջի մէջ, նիզը կը փնտռէր առաջարկաւ։ Դուռը բացուեցաւ, ու Նէխլիւտոֆ մտաւ սենեակ։ Նա առաւ իւր բազուկներուն մէջ գեռահաս աղջիկը, որ ծածկուած էր միայն հաստ կտաւէ չասլիկով մը, զայն գրկեց ու տարաւ անկողնին վրայ։

—Ա՜հ, ինչ կ՚ընէք.— կը մրմնջէր նէ։

Բայց ան, առանց ներս խօսքերուն ուշադրութիւն ընծայելու զայն իրեն կը սեղմէր։

—Օհ, մի՛, մի՛ ընէք, թողէ՛ք զիս,— կ'ըսէր նէ և սակայն նէ ալ ինքզինքը անոր կը սեղմէր։

. . . . . .

Երբ Նէխլիւտոֆ զայն թողուց, բոլորովին դողդոջ և լուին, ինք վերնադասէթակը յառաջացաւ, և հոն կեցած մնաց, ջանալով նոր անցուցած դէպքին նչանակութիւնը ըմբռնել։

Դուբրսը, գիշերը քիչ քիչ կը սկսէր պայծառանալ։ Հեռուն, սառոյցին խորտակումը, դղրդիւնը, և ճարճատիւնը աւելի ուժգին կը հնչէր. և ասոր ալ, հիմայ, կը միանար ջուրին կարկաչը։ Մշուշի վարագոյրին ետեւէն՝ որ կը սկսէր տակաւ ցածնալ, տարտամօրէն կ'արտացոլար լուանի մահիկը, լուսաւորելով ազօտ լոյսով մը խաւարչուհին և եղերական բաներ մը։

«Ի՞նչ էր այս բոլորը. մեծ երջանկութի՞ւն մը թէ մեծ դժբաղդութիւն մ'է ինձ հասածը.» կը հարցնէր իւրովի Նէխլիւտոֆ։

«Բէ՜հ, միչտ այսպէս կը պատահի, ամէնքն ալ այսպէս կ'ընեն.» եղրակացուց յետոյ ինքնիրեն։

Եւ սենեակը մտնելով պառկեցաւ և քնացաւ։

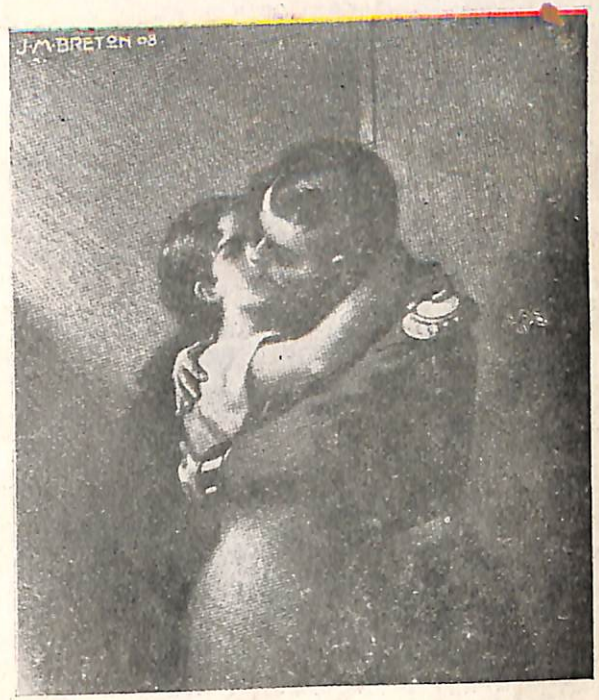

«Նէ անոր փարեցաւ, և իր շրթունքը անոր համբոյրին մատոյց»

Ը.

Ստաւօտուն, Նէխլիւտօֆի բարեկամը, Շէնպօք, իրեն միանալու եկաւ հօրաքոյրերուն տունը։ Գեղեցիկ, փայլուն ու զուարթ՝ նա հիացուց, բառին բովանդակ նշանակութեամբը, երկու ծեր օրիորդները իր սիրհաճոյութեամբը, քաղաքավարութեամբը, առատաձեռնութիւնովը, և Դանիարէի հանդէպ ցոյց տուած գորովովը։ Իր առատաձեռնութիւնը, սակայն, հակառակ իրենց հաճելի երեւոյթին, քիչ մը չափազանցուած կը թուէր։ Անոնք զարմացան երբ տեսան որ ան բուրլի մը կու տար կոյր մուրացիկի մը, և մեկ անգամէն ծառայներուն կը բաժներ երբ ձեռաձեր տասնըհինգ բուրլի, առանց վարանելու կը պատուէր ասեղնագործուած ջանչիկայ թաշկինակ մը՝ Սօֆիա Իվանովնայի վիրաւոր չնիկին ոտքը փաթթելու համար։ Արդ՝ Սօֆիա պիտէր թէ այդ տեսակ թաշկինակներուն երկվեցեակը առնուազն տասնըհինգ բուրլի կ'արժէ։ Երբէք՝ համեստաւոր հօրաքոյրերը այս տեսակ բաներ տեսած չէին. և տակաւին չէին գիտեր թէ այս Շէնպօքը 200,000 բուրլիի մօտ պարտք ունէր, զոր մտադրած էր երբէք չվճարել. այնպէս որ 25 բուրլի աւելի կամ նուազ իրեն համար կարեւորութիւն իսկ չունէին։

Շէնպօք օր մը միայն ծնող հօրաքոյրերուն տունը. և այդ երեկոյին իսկ մեկնեցաւ Նէխլիւտօֆի հետ։ Իրենց տրուած պայմանաժամին վերջին բոպէն իսկ հասած ըլլալով, չէին կրնար աւելի երկար ծնող հան։

Իր հօրաքոյրերուն տունը անցուցած այդ վերջին օրը, Նէխլիւտօֆի հոգին բոլորովին նուաիրուած էր նախորդ գիշերուան անցքին յիշատակին։ Երկու նպատակ զգացումներ կը մարանջէին Նէխլիւտօֆի կուրծքին տակ։ Մին՝ հրատոչոր յիշատակն էր անատնական սիրոյ մը և զգայնական վայելքի մը,— որ թէպէտ իր յուսացածէն չատ աւելի սաստիկ էր եղած,— այլ սակայն կը թողուր իր նպատակին հասած ըլլալու գոհունակութիւնը. և միւսը՝ վատ արարք մը գործած ըլլալու խղճմտանքն էր, զայն դարմանելու պարտաւորութեամբն հանդերձ, բայց ոչ թէ Քաթիւշայի համար, այլ իրեն համար։

Որովհետև, իր եսամոլ յիմարութեան չրջանին, ուր կը գտնուէր այն ատեն Նէխլիւտօֆ, չէր կրնար իրմէ զատ մէկու մը վրայ խորհիլ։ Նա կը մտածէր թէ ինչ պիտի ըսէին աս ու ան երբ իմանային գեռահաս աղջկան հանդէպ իր ունեցած վարմունքը։ Բայց երբէ՛ք չէր մտածեր թէ Քաթիւշա՛ն ի՛նչ կը զգար, և ի՛նչ վրտանգներու սահմանուած էր նէ յետաւ։

Շատ հետաքրքիր էր, զոր օրինակ, գիտնալու թէ արդեօք Շէնպօք զուշակած էր Քաթիւշայի հետ իր ունեցած յարաբերութիւնները։

—Հիմա հասկցայ թէ ի՛նչ բանի համար է հօրաքոյրերուդ հանդէպ այդ յանկարծական սէրդ որ քեզ մոտաւորապէս չարաթ մը իրենց քով պահեց, — ըսաւ Շէնպօք Նէխլիւտօֆին, գեռահաս աղջիկը տեսածին պէս։— Բայց չիտակը, ես ալ քու տեղդ ըլլայի, այդպէս պիտի ընէի։ Ի՛նչ հմայիչ դէմք։

Նէխլիւտօֆ կը խորհէր դարձեալ թէ՝ որչափ որ իրեն տաժանելի կը թուէր գինքը տպորող վարվարքներուն յաղթուելդ տալէ առաջ մեկնիլը, այսու հանդերձ

մեկնելու պարտաւորութիւնը իրեն համար սա ամենամեծ օգտակարութիւնը ունէր որ պիտի կրնար խզել, մէ՛կ հարուածով, յարաբերութիւնները զորս պահել դժուար պիտի ըլլար իրեն։ Ցետոյ, կը խորհէր որ պէտք էր Քաթիւշային դրամ տալ, ոչ թէ ներա համար, ոչ ալ անոր համար որ նէ պէտք ունէր անոր, այլ սա պատճառով որ ամէն պատուախնդիր մարդ այդպէս պիտի ընէր նմանօրինակ պարագայի մէջ։ Եւ, արդարև, որոշեց դրամ տալ ներա, իրենց վոխադարձ դիրքին համեմատական գումար մը։

Մեկնումին օրը, ճաշէն վերջ, նրբանցքին մէջը ներա սպասեց։ Զայն տեսնելուն նէ կաս կարմիր եղաւ և ուզեց փախչիլ, ակնարկուելը ցոյց տալով Մաթրէնայի սենեակին կիսաբաց դուռը, բայց ան բռնեց գինքը բազուկէն։

—Ներողութիւն խնդրելու եկայ քեզմէ,— ըսաւ ներա ձեռքին մէջ սահեցնել ջանալով պահարան մը որուն մէջ 100 րուբլինոց թղթադրամ մը դրած էր։— Ա՛ռ սա...

Նէ առոր ինչ ըլլալը գուշակեց, իր յօնքերը պըռստեց, գլուխը չարժեց, և անդին հրեց երիտասարդին կարկառած ձեռքը։

—Օ՛ն, ա՛ռ,— մրմնջեց ան։ Եւ պահարանը ներա սեղմիրանին բացուածքին մէջ սպրդեց։ Ցետոյ, ինքն ալ իր կարղին յօնքերը պռստելով և հառաչելով, ինքզինքը վիրաւորուած զգալու պէս, վազեց իր սենեակը փակուելու։

Հոն ընդերկար վեր վար քալկոտ, կը գալարուէր, կը ցնցուէր, օ՜հեր և ա՜հեր կ'արձակէր, որպէս թէ մարմնական վէրքէ մը տանջուէր, քանի՛ կը յիշէր Քաթիւշայի հետ իր վերջին տեսակցութիւնը։

Բայց ի՞նչ ընել։ Չէ՞ մի որ ամէն մարդ ալ այսպէս կը վարուի. չէ՞ մի որ Շէնսոլօք ալ այդպէս վարուած էր իր անհնակալանուհիին հետ զոր պղծած էր. և իր Կոլչա հօրեղբայրն ալ այդպէս ըրած չէ՞ր միթէ. և ո՞չ ապաքէն իւր հայրն իսկ նոյն բանը ըրած էր, և դիւղին մէջ ունեցած էր այն ապօրինի զաւակը, Միթէնքան, որ կ'ապրէր, տակաւին։ Ու քանի որ ամէն մարդ այդպէս կը վարուէր, ուրեմն իրեն ալ այդպէս վարուիլը բնական էր։ Եւ այս կէտը արամաբանութիւններով հանդարտեցնել կը ջանար իր միտքը, առանց սակայն կարող ըլլալու այդ նպատակին հասնիլ։ Քաթիւշայի հետ իր վերջին տեսակցութեան յիշատակը կ'այրէր, կը մրրկէր իր խիղճը։

Իր հոգիին ամէնէն խոր ալքերուն մէջ կը զգար թէ ինք ա՛նքան ստորին, ա՛նքան վատ, ա՛նքան անգութ արարած մը գործած էր որ, ա՛լ ոչնուհետեւ ոչ միայն ուրիշներ դատելու՝ այլ անոնց դէմքին ուղիղ նայելու իսկ իրաւունքը կորուսած էր։ Եւ սակայն ստիպուած էր նկատել ինքզինքը իբր ազնուական, պատուաւոր ու վեհանձն մարդ մը։ Միայն այդ կերպով էր որ կրնար շարունակել ապրիլ իւր ապրած կեանքը։ Եւ ասոր համար միայն մէկ միջոց կը մնար. չխորհիլ երբեք իւր այդ ըրածին վրայ։ Եւ այդպէս ալ ըրաւ։

Նոր կեանքը որ իր առջեւը կը բացուէր, ճամբորդութիւնը, ընկերները, պատերազմը, նպաստաւոր պարագաներ էին որոնք չուտով մոռցնել պիտի տային իրեն այդ խղճահարութիւնն պատճառող անցքը։ Եւ քանի՛ ժամանակը կ'անցնէր, ինքն ալ ա՛նքան կը մոռնար, այնպէս որ վերջապէս բոլորովին մոռցաւ։

Միայն անգամ մը, պատերազմին վերատեսնելու յոյսով իր հօրաքոյրերուն տունը եկաւ, և իմացաւ թէ իր մեկնումէն քիչ յետոյ, նէ երեսէ իյնալով, հեռացուած էր իրենց տունէն, թէ տղեկ մը ունեցած էր նէ, և թէ՝ ըստ բանի երկու ծեր օրիորդներուն, նէ ապականութեան ամենաստորին խաւերուն մէջ լինած էր. այս ամէնքը սրտի սեղմում մը պատճառեցին իրեն։ Ծննդաբերութեան թուականէն դատելով, աշխարհ բերած տղեկը իրմէ պիտի ըլլար. բայց կրնար նաև իրմէ եղած չըլլալ։ Հօրաքոյրերը այս բաները իրեն պատմած ատեն աւելցուցած էին թէ նոյն իսկ Քաթիւշան զեռ իրենց տունը եղած ատենը արդէն իսկ հանած-վարած մըն էր, և իւր մօրը պէս ապականեալ մը։ Հօրաքոյրերուն այս դատողութիւնը հաճելի էր Նէխլիւտօֆի, որ այդ կերպով ինքզինքը արդարացած կը դանէր։ Այսուհանդերձ նախ մէյ մը մտաղրեց վերագտնել Քաթիւշան և տղեկը, բայց որովհետեւ իր սրտին խորը՝ ներա հանդէպ իր վարմունքին յիշատակը կը չարունակէր զեռ զինքը տանջել և ամչցնել, չփորձեց ամենևին իւր այդ մտաղրութիւնը. և զարձեալ մոռցաւ իր յանձնքը և այս անգամ աւելի խորունկ կերպով, և բոլորովին դաղրեցաւ ատոր վրայ խորհելէ։

Եւ ահա՛ հիմա տարօրինակ դիպուած մը բոլոր այդ բաները կը յիշեցնէր իրեն, և զինքը կը ստիպէր դիտակցութիւնը ունենալու իր եսամոլութեան, վայրագութեան, ստորնութեան, որոնք իրեն թոդլատրած էին ամրողջ ինն տարիներ հանդարտօրէն կեանք վարելու, իր խղճին վրայ ունենալով այդպիսի մեղք մը։ Բայց տակաւին չատ հեռու էր հասանելէ անկեղծօրէն խոստովանիլ իր անարժանութիւնը, և այս վայրկեանիս իսկ, ուրիշ բանի վրայ չէր մտածեր, բայց եթէ ամէն բան երևան ելնելէ խուսափելու միջոցներուն վրայ, միտ վախնալով որ մի՛ գուցէ Քաթիւշան կամ ներա վտաստաքանը, ամէն բան երևան հանելով, զինքը ցուցադրէին ամենուն առջև այնպէս ինչպէս՝ զած էր։

ARMENIAN NATIONAL LIBRARY OF BOSTON
19 08

ԳԼՈՒԽ Ջ.

.Ս.

Ահա՛ թէ ինչ հոգեկան վիճակի մէջ կը գտնուէր Նէխլիւտօֆ, երբ, երդուեալներու սրահին մէջ, նիստին վերաբացման կը սպասէր: Պատուհանին մօտ նստած, կը լսէր իր պաշտօնակիցներուն աղմկալի խօսակցութիւնները, և անդադար գլանիկներ կը ծխէր:

Շէնչող վաճառորդը յայտնապէս կը համակրէր իւր պաշտօնակիցին, լուսահոգի Սմիէլքօֆի, և չատ ճաչակաւոր կը գտնէր անոր զբօսնելու եղանակը:

—Չէ՛,— կ'ըսէր խնդալով,— աղուո՛ր հաճոյք կը վայելէ եղեր, սիպերիական ոճով. և բերնին համն ալ գիտէր, մարդը. չհասկը՝ սքանչելի պատառ մըն է ընտրեր:

Երդուեալակոյտի (ժիւռի) նախագահը ա՛յնպիսի նկատումներ կ'առաջարկէր որոնցմէ կարելի էր հետեւցնել թէ խնդիրը մանագիտական քննութիւններուն մէջ պիտի կայանար: Բնդեր Կեռասիմովիչ կը կատակէր հրէա խանութպանին հետ, և երկուքն ալ կը խնդային քրքջալով: Գալով Նէխլիւտօֆին՝ յոգնած կերպով մը կը պա-

տասխանէր իրեն ուղղուած հարցումներուն և աւելի կը փափաքէր որ գինքը հանդարտ թողուին:

Երբ դատարանին բարապանը, իւր ոստոստուն քալուածքով, սրահ մտաւ երդուեալները կանչելու համար, Նէխլիւտօֆ երկիւղի զգացում մը ունեցաւ, իրեն թէ ինքը ոչ թէ դատաւոր այլ դատապարտեալ մը ըլլար: Իւր հոգիին խորը, այդ րոպէէն իսկ, համոզում կը զգայնէր թէ ինքը թշուառ մըն էր, անարժան ուրիշներուն երեսը նայելու: Այսուհանդերձ իր մէջ ա՛յնքան զօրաւոր էր սովորութեան ոյժը որ ամենահաստատ քայլերով եւսս բարձրանդակը և իւր աթոռը գրաւեց առաջին կարգին վրայ, նախագահին աթոռին ճի՛շդ քովը, և սրունքները մեղկօրէն խաչաձեւելով ըսկսաւ խաղալ ակնոցին հետ:

Ամբաստանեալներն ալ՝ որոնք սրահէն դուրս հանուած էին, մինչդեռ պահուն ներս բերուեցան:

Սրահին մէջ կը գտնուէին նաև ուրիշ նոր դէմքեր որոնք վկաներն էին: Նէխլիւտօֆի դիտեց որ Քաթիւշա յաճախագէպ ակնարկներ կը նետէր առաջին կարգին վրայ նստած խոշոր ու գէր կնկան մը՝ որ պճնուած էր անդուսէ և թաւիշէ զգեստներով և գլուխը զրած մեծանզուսէ և թաւիշէ զգեստներով և գլուխը զրած մեծատարած գլխարկ մը՝ անհամար ժապաւէններով բնութագրուած, և որ իւր մինչև արմունկը մերկ թեւին վրայ կը կրէր ամենաչքեղ կրկնոց մը: Այս կինը,— ինչպէս Նէխլիւտօֆ հասկցաւ վերջէն,— տանտիրուհին է եղեր այն տունին որուն մէջ «աշխատած» էր Մասլօվան վերջին անգամ:

Վկաներու հարցաքննութիւնը սկսաւ: Ցեսոյ, իրենց անունը, մականունը. արհեստը, դաւանութիւնը և այլն

լսուելէ վերջ երբ իրենց հարցուեցաւ թէ ի՞նչպէս կ'ուզէին հարցաքննուիլ, երդմամբ թէ առանց երդումի, դարձեալ բարձրաձանգակին վրայ երևցաւ ծերունի Բօրը դժուարաւ քաշկռտելով իր ոտքերը, և կուրծքին կախուած ոսկի խաչին հետ խաղալով յառաջացաւ դէպի խաչելութիւնը ուր երդմնեցուց բոլոր վկաները մէկ միևնոյն հանդարտութեամբը, մէկ միևնոյն համոզումովը՝ խիստ ծանր և օգտակար պաշտօն մը կատարելու։

Այս արարողութենէն վերջ նախագահը դուրս հանել տուաւ բոլոր վկաները բացի մէկ հոգիէն որ էր դէր կինը, հանրատան տիրուհին, Տիկ. Բիթայէֆ՝ որուն առաջարկուեցաւ ըրուցել Թունաւորման խնդրոյն նկատմամբ բոլո՛ր գիտցածը։ Բիթայէֆ, ամէն մէկ խօսքին երերցնելով գլխարկին մէջ թաղուած գլուխը, և իր չրմներուն վրայ արուեստակեալ ժպիտներ ձևացնելով, լակատար և կանոնաւոր պատմութիւնը ըրաւ բոլո՛ր իր գիտցածին։ Թէ ի՛նչպէս Սիսկերիացի վաճառականը՝ Սմիէլքօֆ, առաջին անգամ մը եկած էր իր տունը, թէ ի՛նչպէս եկած էր երկրորդ անգամ մըն ալ— «հմայուած» աւելցուց նէ ժպտելով,— թէ ի՛նչպէս չարունակած էր խմել և խմցնել բոլոր կիներուն, և թէ ի՛նչպէս, վրան բաւական գրամ չունենալով իր բնակած պանդոկը պըրկած էր այդ միևնոյն Լիւզքան, «որուն համար մասնաւոր նախասիրութիւն մը ունէր», աւելցուց, դարձեալ ժպիտով մը և դատապարտեալին նայելով։

Նէխլիւտօֆ՝ այս խօսքը ըսուած պահուն կարծեց տեսնել Բաթիւշայի չրմներուն վրայ սաւառնիլը ժպիտի մը՝ որ իրեն թուեցաւ դժգոհի չնակտութեան մը ծիծաղը. և գարշանքի ու խղճահարութեան խառն զգացում մը պատեց զինքը։

—Վկան կը հաճի՞ արդեօք իր կարծիքը յայտնել Մասլօվայի վրայ,— հարցուց Տկ. Բիթայէֆին՝ Մասլօվայի փաստաբանը, ամկոտ երիտասարդ մը որ կը պատրաստուէր դատաւորական ասպարէզը մտնել և զոր դատարանը Մասլօվայի պաշտպան կարգած էր։

—Շատ լաւ գաղափար ունիմ անոր մասին,— պատասխանեց Տկ. Բաթայէֆ։— Լաւ յատկութիւններով օժտուած, բարեկիրթ, և խիստ վայելուչ աղջիկ մըն է։ Ազնուական ընտանիքի մը մէջ կրթուած է և նոյն իսկ ֆրանսերէն ալ գիտէ. թերևս երբեմն պատահած ըլլայ որ քիչ մը չատ խմած ըլլայ, բայց երբէ՛ք չեմ տեսած որ ինքզինքը մոռնայ վայրկեան մը։ Սիրուն, չատ սիրուն աղջիկ մըն է, վերջապէս։

Բաթիւշա երախտագիտական ակնարկ մը ուղղեց Տկ. Բիթայէֆին, յետոյ իր աչքերը դարձուց երդուեալներուն վրայ, և մանաւանդ Նէխլիւտօֆին վրայ, որ նչմարեց թէ միևնոյն վայրկենին անոր դէմքը լուրջ և նոյն իսկ խիստ արտայայտութիւն մը կ'առնէր։ Ընդհակառակ ներա երկու աչքերը, իրենց տարօրինակ նայուածքովը, գամուած մնացին Նէխլիւտօֆի վրայ, և Նէխլիւտօֆ, հակառակ իր սոսկումին, չէր կրնար բաժնել իր աչքերը այդ սև բիբերէն որոնք իր վրայ կը ծանրանային։ Յիշեց աղետալի դիչերը, սառոյցներուն հեռաւոր խորտակիչը գետակին վրայ, մառախուղը, և այն ազեղնաձև, ժժգոյն լուսինը որ ծագած էր առտուան դէմ, լուսաւորելով սև ու ահաւոր բաներ մը։ Այդ երկու սև աչքերը՝ իր վրայ անեռուած՝ իրեն կը յիչեցնէին այդ արհաւրալի դիչերուան սև ու ահաւոր բաները։

«Չես ճանչցաւ», կը մտածէր Նէխլիւտոֆ, և մնքե-նաբար ետ կ'ընկրկէր աթոռին վրայ, կարծես հարուածէ մը խուսափելու համար։

Բայց ճիշդը այն էր որ, այս անգամ ալ Քաթիւշա զայն չէր ճանչցած երբէ՛ք։ Նէ հառաչ մը արձակելով դարձեալ աչքերը նախագահին վրայ սեւեռեց։ Նէխլիւտոֆ ալ հառաչեց. «Ահ որքան սիրուն բաղձալի որ անմիջապէս վերջնաար ամէն բան։»

Նա կ'ուզենար ճիշդ այն տպաւորութիւնը զոր չատ անգամ զգացած էր որսի ժամանակ երբ պետք կ'ըլլար վիրաւոր թռչունի մը վերջին հարուածը տալ։ Վիրաւոր թռչունը կը տապալի ցանցին մէջ, կը մեղքնաս զայն, կը վարանիս, բայց այսու հանդերձ կը փափաքիս վերջին հարուածը տալ աւելի չուտ, որպէսզի վերջ տաս իր տառապանքներուն։

Այդ միևնոյն զգացումն էր որուն կ'ենթարկուէր Նէխլիւտոֆ վկաներուն հարցաքննութիւնը մոխիկ ընելով։

Բ.

Բայց կարծես հակառակ իրեն, բոլոր պարագաները այնպէս մը կը բերէին որ գործը երկարէր։ Բոլոր վկաները յաջորդաբար հարցաքննելէ ետք եւ ըստ սովորութեան ընդհանուր դատախազը, իրը ամենակարևոր բաներ մը, չատ մը անկարևոր և անպէտ հարցումներ ուղղելէ վերջ անոնց, նախագահը առաջարկեց երդուեալներուն քննել ապացոյցի առարկանները որք էին երկոտասանեակ մը չիշեր, թոյնին տարբերադրութեանը ծառայած զոիչ մը, և աղամանդեայ վարդագարդով մը պճնուած ոսկիէ վիթխարի մատանի մը, ա՛յնքան վիթխարի որ ծառայած ըլլալ կը թուէր արտասովոր մեծութեամբ ցուցամատ մը զարդարելու։ Բոլոր այս առարկանները կնքուած և թուարկուած էին։

Ճիշդ երբ երդուեալները՝ այդ առարկանները քննելու համար կը պատրաստուէին իրենց աթոռներէն ելնելու, ընդհանուր դատախազի խոխանորդը վեր կանգնելով պահանջեց որ ապացոյցի առարկանները ցոյց տրուելէ առաջ հանգուցեալ Սմիէլքոֆի դիակը նուիրեան բժշկական տեղեկագիրը կարդացուի։

Նախագահը որ կրցածին չափ կը փութացնէր գործը որպէսզի կարենար ժամ առաջ երթալ միանալ իր զուգերուհիին, լաւ գիտէր թէ այդ վաւերաթուղթերուն ընթերցումը բոլոր ունկնդիրները ձանձրացնելէ զատ ուրիշ արդիւնք չպիտի ունենար. գիտէր թէ ընդհանուր դատախազը անոր ընթերցումը կը պահանջէր մէյն անոր համար որ զայն պահանջելու իրաւունք ունէր. բայց նախագահը գիտէր նաև թէ ինք չպիտի կրնար ատոր ընդդիմանալ, ուստի տիպուեցաւ ակամայ հաւանիլ այդ վաւերաթուղթերուն ընթերցումին։ Այն առեն առևնադպիրը թուղթերը առաւ և իր թանձրաբան արտասանութեամբը,— Ս ին տեղ Շ, Գ ին տեղ Դ արտասանելով — և մխօրինակ չեչտով մը սկսաւ կարդալ։

Դիակին արտաքին զննութենէն սա եզրակացութիւնը հլած էր թէ.

1ին.— Ֆէրթաւնի Սմիթլտօֆի հասակն էր 2 կանգուն, 12 վէրշոք.

(«Հօ՛, զարհուրելի չմալ մը».— փսփսաց վաճառորդը Նէխլիւտօֆի ականջին).

2րդ.— Տարիքը՝ որքան որ կարելի էր դատել արտաքին երեւոյթէն, մօտաւորապէս քառասուն տարեկան ըլլալու էր.

3րդ.— Դիակը՝ գինուածքեան մէջոցին, չափազանց ուռած էր.

4րդ.— Երակները կանաչորակ գոյն մը ունէին, ոեւ բիծերով կէտկիտուած.

5րդ.— Մորթը բշտած էր մարմնոյն ամբողջ մակերեսին վրայ և չատ տեղուանք ալ կախուած.

6րդ.— Մազերը, մուրթ չիկագոյն և չատ խիտ, մորթէն կը զատուէին մատի ամենադոյզն հպումով.

7րդ.— Աչքերը ակնակապիճներէն դուրս կը ցայտէին և. եղջերակերպը մթագնած էր.

8րդ.— Ռնգունքէն, երկու ականջներէն և կիսաբաց բերնէն կը ծորէր փրփրուն և գարշահոտ թաքրախ մը.

9րդ.— Վիզը գրեթէ անհետացած էր դէմքին եւ իրանին ուռեցած ըլլալուն հետեւանքով.

Եւ այսպէս էր, եւ այնպէս։

Զորս էջի վրայ փռուած էր այսպէս, քառանիսթը յօդուածներով, հաճոյասէրն Սմիթլտօֆի այցուցակ դիակին բոլոր մանրամասնութիւններուն լիակատար նկարագրութիւնը։ Եւ Նէխլիւտօֆի կրած գարշանքի անդիմադրելի զգացումը ա՛լ աւելի կը սաստկանար այս մեռելական ընթերցումին աղեխռութեան տակ։

Բաթիւշայի կեանքը, և վաճառականին ռնգունքէն ծորող գարշահոտ թարախը, և ակնակապիճներէն դուրս ելած աչքերը, և այն կերպը որով ինքն իսկ ժամանակաւ վարուած էր դեռատի աղջկան հետ, բոլոր ատոնք կը թուէին ձևացնել անարդ և զզուեցուցիչ ամբողջութիւն մը որ գինքը կը չրջապատէր, և կը հեղձէր։

Երբ վերջապէս արտաքին գինուածքեան տեղեկագրին ընթերցումը աւարտեցաւ, նախագահը թեթեւացման հառաչ մը արձակեց և գլուխը վեր վերցուց. բայց խոկոն առենապետիրը սկսաւ կարդալ երկրորդ վաւերաթուղթ մը՝ դիակին ներքին գինուածքեան տեղեկագիրը։

Նախագահը գլուխը դարձեալ ղրաւ իւր ձեռքերուն մէջ և թևերը սեղանին կրթնցնելով աչքերը գոցեց։ Շէնշղող վաճառորդը, Նէխլիւտօֆին քովը նստած զօրաւոր ճիգեր կ՚ընէր քունը փախցնելու համար և առեն առեն գլուխը դէպի առջև կը ծռէր, յանկարծական չարժումով մը. նոյն իսկ դատապարտեալներն ալ և զանոնք հսկող ոստիկանները անչարժ կեցած էին, թմրութեամբ մը գրաւուած։

Դիակին ներքին գինուածքը երեւան հանած էր որ.

1ին.— Գանկին ոսկորը չրջապատող մորթը թեթեւ ժը բաժնուած էր ոսկորներէն. առանց սակայն արիւնահոսութեան ամենաւիրաք մէկ նշանի.

2րդ.— Գանկին ոսկորները իրենց սովորական չափն ունէին և անվնաս էին.

3րդ.— Ուղեղին չրջապատին վրայ կը տեսնուէին երկու սև բիծեր գրեթէ չորս բոլթ տարածութեամբ, և.ն.։ Եւ տակաւին նոյն ձևով տասերեք յօդուածներ կային։

Ցետոյ կու գային կարգաւ պաշտօնական վերնանուն անուններն ու աստղագրութիւնները, և Լզրակացութիւնները, վերջապէս, գինող բժիշկին, որ կը յայտարարէր թէ վաճառական Սմիէլքօֆի ստամոքսին, աղիքներուն և երիկամունքին մէջ յառաջ եկած փոփոխութիւններէն կարելի էր հետեւցնել (ըստ անոնք) թէ Սմիէլքօֆ մեռած էր օղիի հետ խառն թոյնի մը ազդեցութենէն։ Թոյնին բուն անունին գալով, ատիկա անկարելի է ըսել ճշգրտօրէն. և գալով այն նիթաղրութեան թէ թոյնը օղիի հետ խառնած է, այդ ալ կը հիմնուէր ստամոքսին մէջ գտնուած մեծ քանակ օղիին վրայ։

—Հէ, կ'երեւայ թէ փառաւո՛ր կը ճնիէր.— փըսփսաց զարձեալ Նէխլիւտօֆի ականջին իր քովի վաճառականը, ընդոստ արթնցած։

Այս տեղեկագիրն լսուն ընթերցումը դրեթէ ամբողջ մէկ ժամ տեւած էր. բայց ընդհանուր դատախազը զեռ չէր յագեցած։ Երբ աւենապետը գինող բժիշկին եզրակացութենէն ընթերցումը աւարտեց, նախագահը ընդհանուր դատախազին դառնալով ըսաւ.

—Կարծեմ հոս որ և է օգտակարութիւն չունի փորոտեաց վերլուծման արդիւնքին ընթերցումը։

— Ներողութի՛ւն կը պահանջեմ որ կարդացուի,— ըսաւ ընդհանուր դատախազը խիստ չեչտով մը, առանց նախագահին նայելու. և իր ձայնին խրոխտ չեչտը զուշակել կու տար թէ իր իրաւունքն էր այդ ընթերցումը պահանջելը, և թէ այդ ընթերցումին մերժումը կրնար պատճառ մը ըլլալ վճիռին բեկանուելուն։

Մեծամօրուս դատաւորը կը սկսէր նեղուիլ իր ստամոքսի բորբոքումէն.

—Ինչի՞ կը ծառայէ այդ ընթերցումը,— հարցուց

ախագահին. ժամանակի կորուստ պատճառելէ ուրիշ արդիւնք չպիտի ունենայ ատիկա։

Ոսկի ակնոցով դատաւորը բան մը չէր ըսեր. ան իր առջեւը կը նայէր համբերատար և համակերպած ձեւով մը, իբրեւ մարդ մը որ ո՛չ մէկ լաւ բան կը յուսար ո՛չ կնոջմէն մանաւորապէս և ո՛չ ալ կեանքէն ընդհանրապէս։

Եւ ընթերցումը սկսաւ.

«188... Փետրուար 15ին, մենք, ստորագրեալքս, ըստ պահանջման բժշկական քննիչ մարմնոյ թիւ 638 տեղեկագրին,— աւենապետիրը սկսած էր կարդալ վճռական չեչտով մը, իւր ձայնին ստիճանը բարձրացնելով, որպէս թէ դիմադրելու համար իր խիստ թմրրութեան և ամբողջ սրահին թմրրութեան, —ի ներկայութեան վերոյիշեալ բժշկական քննիչ մարմնոյ մասնաւոր պատուիրակին, ձեռնարկեցինք յետագայ առարկաներուն վերլուծման.

«1ին.— Այջ թոքը և սիրտը (փակուած՝ վեց լիպրանոց բիւրեղէ բզզակի մը մէջ).

«2րդ.— Ստամոքսին պարունակութիւնը (փակուած վեց լիպրանոց բիւրեղէ բզզակի մը մէջ).

«3րդ.— Ստամոքսը (փակուած՝ վեց լիպրանոց բիւրեղէ բզզակի մը մէջ).

«4րդ.— Լեարդը, փայծաղը և երիկամունքը (փակուած՝ երեք լիպրանոց բիւրեղէ բզզակի մը մէջ).

«5րդ.— Աղիքները (փակուած՝ վեց լիպրանոց բիւրեղէ բզզակի մը մէջ)...»

Այս միջոցին, նախագահը բաներ մը փսփսաց իր աթոռակիցներէն միոյն և յետոյ միւսին ականջին, և եր-

կուքին ալ հաւանութիւնը առնելով նչան ըրաւ առնաղպիրին դադրելու.

—Առեանը այս ընթերցումը անօգուտ կը համարի,— յայտարարեց:

Իսկոյն առնաղպիրը լռեց և սկսաւ միաւորիլ տեղակապրին թերթերը, մինչ ընդհանուր դատախազը բաներ մը կը գրէր բարկացած կերպով:

—Պարոն երդուեալները կրնան քննել այժմէն ապացոյցի առարկաները.— ըսաւ նախագահը:

Երդուեալներէն չատեր ոտքի ելան և մօտեցան սեղանին ուր մի ըստ միոջէ քննեցին մատանին, ըղդակները և զոլիչը, առանց սակայն ատոնցմէ բան մը հասկընալու: Վաճառորդը փորձուեցաւ նէ մատին անցունել մատանին:

—Տեսարը մի,— ըսաւ Նէխլիւտօֆին՝ տեղերնին երթալէ վերջ,— մատ ըստծդ ասանկ ըլլալու է. խոչոր վարուձդի մը չափ:

Գ

Ապացոյցի առարկաներուն քննութենէն վերջ նախագահը վերջացած հռչակեց դատական նախաքննութիւնը, և առանց ընդմիջումի, գործը փութացնելու համար, խօսքը տուաւ ընդհանուր դատախազին, յուսալով որ իրր մարդ ան ալ անյուշտ կ'աճապարէր ծխելու, ճաշելու, և քիչ մ'ալ գութ պիտի ունենար ունկնդիրներուն հանդէպ: Բայց ընդհանուր դատախազը գութ չունեցաւ ո՛չ իր վրայ, ո՛չ ալ ուրիշներուն վրայ: Այդ մա-

դիատոսը, չենք չնորհք խենթ մը, դժբաղդութիւնը ուներ նաև չրջանաւարտ եղած ըլլալու դիմնազիոնէն՝ ոսկի չքաղրամով մը, և աւելի վերջ, համալսարանին մէջ, իւր «Ստոկոթիւնի Հոռոմէական օրինաց մէջ» վերնագրով աւարտաճառին համար մրցանակ մը չահած ըլլալու. այնպէս որ անիկա վերին աստիճանի յաւակնոտ և ինքնահաւան էր,— և այս բանին նպաստած էր նաև իւր՝ կանանց քով ունեցած յաջողութիւնը—, և ըոլոր ատոնց հետևութիւնը սա եղած էր որ իւր բնական խենթութիւնը սկսած էր տարօրինակ համնմատութիւններ ստանալ:

Երբ նախագահը իրեն խօսք տուաւ, ան՝ ոսկեճամուկ համազգեստովը, ոտքի ելաւ յամրօրէն, իւր չարժուձևին բարձրաթռիչ հովեր մը տալով, և երկու ձեռքերը իր գրասեղանին վրայ կրթնցուցած, գլուխը ծռելով և բացի դատապարտականներէն բոլոր ներկաներուն վրայ լայն ակնարկ մը պտտցնելէ վերջ, սկսաւ իւր ճառը զոր կրցած էր պատրաստել տեղեկագիրներուն կարդացուած ատենը.

«Ձեր դատողութեան ենթարկուած խնդիրը, Պարոնա՛յք երդուեալներ, կը ներկայացնէ, եթէ կրնամ այս բացատրութիւնը գործածել, իսկապէս յատկանշական եղեռնագործութիւն մը:»

Սոյն ամրապատանագիրը, իր խելքովը, ընդհանուր հանգամանք մը պիտի ունենար, և այս կերպով պիտի նմանէր մեծ վիպասաններուս փառքը կազմող հռչակաւոր ճառերուն: Ճիչդը ըսելով իր այդ օրուան ունկընդիրները բաղկացած էին միայն կարուհիներէ, խոհարարուհիներէ, կառապաններէ և բեռնակիրներէ, բայց ասիկա պատճառ մը չէր որ զայն կասեցնէր: Սմինամած վիպասաններն ալ իրենց սկզբնաւորութիւնը ըրած

էին այս տեսակ ուսնկղիրներու առջև։ Իրեն նշանաբան ընտրած էր բարձրանալ «մինչև խնդիրներուն գագաթը» ինչպես կ'ըսէր ինք, այսինքն թափանցել իւրաքանչիւր յանձնախումբի հոգեբանութեան ամենախորունկ աւարտը, և ի յայտ բերել ընկերութեան վէրքերը, որոնց մէկ արտայայտութիւնն էր այս ոճիրը։

«Ձեր առջև կը տեսնէք, Պարոնա՛յք երդուեալներ, ոճի՛ր մը՝ բացարձակապէս տիպար մեր դարաւերջին, ոճի՛ր մը որ իր մէջ կը խտացնէ, եթէ կրնամ այսպէս բացատրել, բոլոր յատկանշական գիծերը բնորոշական տարրալուծման այն մասնաւոր երևոյթին որ այսօր վարակած է մեր ընկերութեան բազմաթիւ տարրերը, և որ գլխաւորաբար կը լուսաբանուի, այսպէս ըսեմ, այս դատավարութեան լուսաստիւռ ճառանչներովը...։»

Ընդհանուր դատախազը չատ երկար խօսեցաւ այս ոճով։ Մանաւորաբար երկու բան նկատի կ'առնէր իւր ամբաստանագիրը արտասանած միջոցին նախ՝ կը ջանար յիշատակել խնդրոյն վերաբերեալ ամէն իրողութիւն, մեծ թէ փոքր, և յետոյ, մանաւանդ, կը ճգնէր երբէ՛ք վկասիչ բոպէ մը, և անանկ մը ընել որ իր ճառը հոսի անընդհատ մեկուկէս ժամու չափ առնուազն։ Անգամ մը սակայն սխալուեցաւ կասիլ իր պատճառաբանութեան թելը կորնցուցած ըլլալով, և բաւական երկար առանց մը, իր լորձունքը ծամից ու ծամից. բայց անմիջապէս վերջը իր թափը առաւ, և կրցաւ նոյն իսկ այս վայրկենական չփոթութիւնը զարմանալ գերազանց պերճախօսութեան տարափով մը։ Նա կը խօսէր մերթ մեղմ և հանդարտ ձայնով մը՝ մէկ ոտքէն միւսը երթալով և աչքը երդուեալներուն սևեռած, մերթ հաստատ և բնական չեչտով մը՝ իւր թուղթերը դիտելով, և մերթ ալ որոտաղոչ և ներշնչուած ձայնով մը՝ ժողովուրդին և փաստաբաններուն դառնալով։ Միայն ամբաստանեալները, որոնց երեսին աչքերն ալ իր վրայ դամուած էին, չարժանացան անոր մէկ ակնարկը ընդունելու պատուոյն։ Իր ամբաստանագրին մէջ կը վերհատուցին ամենանուր բանաձևեր, այն բանաձևերը որոնք այն ժամանակ իր չրջանակին մէջ նորոյթի կարզին էին, որոնք այն առեն կ'անցնէին, որոնք այսօր ալ կ'անցնին տակաւին, իբր գիտութեանց վերջնական կատարեալ գործուածք։ Այդ ամբաստանագրին մէջ կը յեղեղուէին՝ ժառանգականութիւն, բնածին ոճրականութիւն, և Լոմպրոզո, և Թարտ, և յեղաչրջում, և կենաց պայքար, քնածութիւն, թևակրութիւն, և Շարքո, և ապատեղում։

Սմիելքոֆ վաճառականը, ընդհանուր դատախազին խօսքին նայելով, հաւժկու և իսկական Ռուսի մը տիպարն էր, որ իր վատահութեանը և իր առատաձեռնութեանը հետևանքով, զոհը եղած էր խորապէս ապականած մարդոց. որոնց ճիրաններուն մէջ ինկած էր։ Սիմոն Բարթիմքին նախկին գերութեան առհասական մէկ արտադրութիւնն է, անկատար մարդ մը, անկիրթ, անսկզբունք, անկրօն։ Էօֆէմիա Պօչքովա, անոր սիրուհին ժառանգականութեան զոհ մըն էր. իր ֆիզիքական տեսքը, և իր բարոյական նկարագիրը կը ներկայացնէին վատասերման բոլոր նշանները։ Բայց ոճիրին գլխաւոր գործիքը Մասլովան էր, որ կը ներկայացնէր իր ամէնէն սոսկալի ձևին մէջ, ժամանակակից ընկերային անկումին տիպարը։

«Այս տարածը,— կը չարունակէր ընդհանուր դատախազը, առանց աչքերը անոր կողմը դարձնելու,— ընդհատուն, իր դասակիցներուն մէջ առանձնաշնորհեալ մը ըլլալով, կրթութեան բարերար օգուտներն

վայելած ըլլալու առաւելութիւնն ալ ունի։ Քիչ մը առաջ լսեցինք իր գանուած տան տիրուհին վկայութիւնը, որով մեզի յայտնեց թէ ամբաստանեալը ոչ միայն գիտէ կարդալ և գրել, այլ և կը հաճախայ և կը խօսի ֆրանսերէն։ Բնական զաւակ մը ըլլալով, առանց առհասարակութեան հետքով մը սիրատուած, և կըրթուած ազնուական ընտանիքի մը մէջ, բացարձակապէս կրնար պատուաւոր աշխատութեամբ մը ապրիլ, բայց նէ լքած է իր բարերարները բոլորովին նուաիրուելու համար իր յոռի բնազդներուն. և այդ բնազդները աւելի լաւ կարենալ յագեցնելու համար է որ մտած է հանրատուն մը, ուր իւր խմացական բարձրութիւնը իրեն թոյլատրած է,— ինչպէս որ քիչ մը առաջ իր խոկ հաւաստեցաք լսելիք, Պարոնա՛յք երդուեալներ,— գինքը պաշտպաններուն վրայ բանեցնելու այն խորհրդաւոր ազդեցութիւնը որով ա՛նքան զրաղած է գիտութիւնը այս վերջին ժամանակներս, և զոր Շարքօի դպրոցը, մասնաւորապէս, ա՛նքան լաւ սահմանած է թեզադրանք անունով։ Այս թեզադրանքն է որ նէ բանեցուցած է պարկեշտ և միամիտ ուս հակային վրայ որ իր ձեռքերուն մէջ ինկած է, և որուն վատահութիւնը չհամարձած է նէ, զայն զրկելու համար նախ իր զրամէն և յետոյ իր կեանքէն։»

—Կ'երևնում որ այս մարդը կը զառանցէ,— ըսաւ նախագահը ժպտելով, խոստովէմ զատաւորին։

— Սարսափելի ապուշ մը,— պատասխանեց ընտատուղէմ դատաւորը։

«Պարոնայք երդուեալնե՛ր,— կը չարունակէր այս մինչդեռ ընդհանուր դատախազը, ակնածալիր խոնարհութիւնով մը,— ձեր ձեռքին մէջն է այժմ այս երեք ոճրագործներուն բաղդը, ձեր ձեռքին մէջն է նաև, մա-

սամբ, ընկերութեան բաղդը, որ ձեր դատաստանէն կախում ունի։ Այս ոճիրին նշանակութեան խորը պէտք է թափանցէք դուք, պէտք է վերահասու ըլլաք այն վտանգին որ կրնայ յառաջ գալ ընկերութեան համար՝ Մասլօվայի պէս վատասերած տարրերէ, ախտաւարակ հրէշներէ. և դուք պիտի ապահովէք ընկերութիւնը այդ հրէշներուն ճարակումէն, դուք պիտի արդիլէք առողջ և ուժեղ տարրերը վարակուելէ այս ախտաւոր տարրերուն չփումէն։»

Եւ որպէս թէ ինքն իսկ ընկճուած ըլլար երդուեալներէն գալիք վճիռին ընկերական կարևորութենէն, ընդհանուր դատախազը, հիասքա՜նչ իւր արտասանած ճառին վրայ, ինկաւ իր թիկնաթոռին մէջ։

Իր ամբաստանագրին դրական խմաստը, հռետորական զարդերու սաճուճանքին տակ ծածկուած, սա էր թէ Մասլօվան վաճառականը դիւթած և, անոր վստահութիւնը չհնլով, անկէ կողոպտել ուզած էր իր զրամը և թէ իւր ծրագիրը յայտնուած ըլլալով Սիմոնէն և Էօֆիմիային, նէ ստիպուած էր բաժնել գողօնը անոնց հետ։ Յետոյ, իր գողութեան հետքը ծածկելու համար, համոզած էր վաճառականը իրեն հետ պանդոկ երթալ, ուր նէ թունաւորած էր զայն։

Այս պերճախօսական հեղեղին վերջ, փաստաբաններուն նստարանէն կանգնեցաւ, միջակ տարիքով, կարճ մարդ մը, իրաւագէտի հագուստով, լայն և չոհուած լանջասլանով մը, և իսկոյն սկսաւ արտասանել զօրաւոր պաշտպանողական մը ի նպաստ Բարթիմէնկի և Պոչքովայի։ Երկու ամբաստանեալները նախապէս իրեն տուած էին 300 րուբլի իր պաշտպանողականին համար։ Ուստի բան չմնայից զանոնք երկուքը արդարացնելու համար, ամբողջ յանձնանքը Մասլօվայի վրայ նետելով։

Մանաւանդ այն ծանրացաւ հերքելու Մասլովայի յայտարարութիւնը թէ՝ Սիմոն և Իօգէլիա սենեակին մէջ կը գտնուէին դրամը առնուած միջոցին։ Այդ յայտարարութիւնը, կ'ըսէր փաստաբանը, չի կրնար ո՛և է արժէք մը ունենալ քանի որ կու գայ թունաւորման ոճիրով ամբաստանուած անձէ մը։ Սիմոնի՝ դրամատուները դրած 1,800 րուբլին կրնայ չափը եղած ըլլալ երկու պարկեշտ և ջանասէր ծառաներուն, որոնք, ըստ վկայութեան պանդոկին անօբէնին, օրական երեքէն հինգ րուբլի նուէր կը ստանային յաճախորդներէն։ Գալով վաճառականին դրամին, անիկա անժխտելիօրէն գողցուած էր Մասլովայէն, որ, կա՛մ զայն մէկու մը տուած էր, կա՛մ կորսնցուցած էր, քանի որ տեղեկագիրը հաստատած էր նոքա՝ այդ երեկոյին գինով վիճակի մէջ գտնուիլը։ Իսկ թունաւորման մասին բնաւ կասկածանաց տեղի չկար ըստ որում Մասլովան իր իսկ բերնովը խոստովանած էր թէ ինք լեցուցած էր թոյնը։

Հետևաբար, փաստաբանը կը ձգտէր երդուեալներէն բարեմիտները և պոչքօվան անպարտ նկատել դրամի գողութեան մէջ, աւելցնելով որ եթէ նոյն իսկ երդուեալները զանոնք գող նկատէին՝ կը խնդրէր անոնցմէ որ գոնէ զանոնք անպարտ նկատեն թունաւորման գործին մէջ, կամ, ամէն պարագայի մէջ, կանխադիտութեան ենթադրութիւնը մերժեն։

Իրը եզրակացութիւն, և քիչ մ'ալ ընդհանուր դատախազը անգոսննելու դիտումով, Սիմոնի և Իօգէլիայի պաշտպանը գիտել տուաւ թէ «Պարոն ընդհանուր դատախազին տոհմաւորութեան մասին քաջխմաստ մտածութիւնները» ո՛րքան ալ կարևորութիւն ունենան գիտական տեսակէտով, չեն կրնար պատշաճիլ ներկայ պարագային, քանի որ Պոչքօվան անձանօթ ծնողքէ մը ծնած է։

Ընդհանուր դատախազը զայրոյթի երևոյթ մը առաւ և թուղթի մը վրայ բաներ մը գրեց աճապարանքով, և ուսերը վեր վերցուց արհամարհոտ ձևով մը։

Երբ առաջին փաստաբանը նստաւ, ոտքի ելաւ Մասլովայի պաշտպանը, և, երկրորդ չեչոով մը, կակազելով, սկսաւ իւր չաառագովականը։

Մասլովայի՝ դրամի գողութեան մէջ մասնակցութիւն ունենալը առանց հերքելու, սահմանափակութեամբ տալու սա գաղափարին թէ, նէ Սիմէլքօֆը սպանելու դիտաւորութիւն չունէր, և թէ թոյնը անոր տուած էր՝ միայն զայն քնացնելու նպատակով։

Ցետոյ ուզեց ինքն ալ իր կարգին նետուիլ պերճախօսութեան մէջ, յօրինելով պատկեր մը այն կերպին վրայ որով իր պաշտպանեալը դէպ ի մոլութիւն մղուած էր մարդու մը կողմէ որ զայն պղծած էր և որ անպատիժ էր մնացած, մինչդեռ նէ սոխպուած էր կրել իր յանձնքին բոլոր ծանրութիւնը։ Բայց կարեկցող հոգեբանութեան սահմաններուն մէջ իր այս արշաւանքը անյաջող եղաւ, ամէնքն ալ զգացին այդ անյաջողութիւնը և առիթ տեսակ մը նեղութիւն կրեցին։ Այն միջոցին երբ փաստաբանը կը ծանրանար մարդոց անգթութեան և կանանց տկարութեան վրայ, նախագահը, զայն չփոթութենէ փրկելու համար, հրաւիրեց խնդիրէն չշեղիլ։

Փաստաբանը փութաց աւարտել իր չաառագովականը։ Իրմէ վերջ ընդհանուր դատախազը ղարձեալ խօսք առաւ։ Կ'ուզէր առհասարակ վրայ իր տեսակէտները պարզել և պատասխանել Բարթիմքինի և Պոչքովայի փաստաբաններուն իր գաղափարներուն դէմ ուղղած քննադատութիւններուն։ Փոխանորդը յայտարարեց որ եթէ նոյն իսկ Պոչքովան անձանօթ ծնողաց աղջիկ մը

ըլլայ, առհասարութեան տեսութեան գիտական արժէքը երբէք չի նուազիր այդ պարագայով. «Այս տեսութիւնը ըսաւ ան. ա՛նքան ամրապէս հաստատուած է գիտականօրէն որ մենք այժմ կրնանք ո՛չ միայն առհասարը թենէն՝ ոճիր հետևցնել, այլ նոյն իսկ կրնանք ոճիրէն՝ առհասարութիւն մակածել։»

Գալով երկրորդ փաստաբանին մէջ բերած ենթադրութեան՝ որուն համեմատ Մասլօվան պղծուած էր աւելի կամ նուազ երևակայական մոլորիչէ մը (ընդհանուր դատախազը մանաւանդ ծաղրական կերպով մը չէչտեց «երեւակայական» բառը), բոլոր ենթադրութիւնները աւելի կարծել կու տան թէ միշտ նէ է որ մոլորեցուցած է բազմաթիւ զոհեր զորս դիպուածը իր ճանկերուն մէջ անցուցած է։

Սակայն ըսելէ վերջ ընդհանուր դատախազը նստաւ յաղթական կերպով մը։

Նախագահը հարցուց այն ատեն դատապարտեալ-ներուն թէ՝ բան մը ունէի՞ն աւելցնելիք իրենց պաշտպանութեանը համար։

Էօֆէմիա Պօչքովա վերջին անգամ մըն ալ կրկնեց թէ ինք ոչինչ գիտէր, ոչինչ ըրած էր և միայն Մասլովան էր ամէն բանին յանձաւորը։

Սիմոն միայն սա խօսքը կրկնեց.

—Ի՞նչ կ՚ուզէք երբ, և սակայն ես անմեղ եմ։

Երբ որ կարդը Մասլովային հկաւ, նէ բան մը չըսաւ։ Նախագահը երբ անոր ալ հարցուց թէ ինչ ունէր ըսելիք ինքզինքը պաշտպանելու համար, նէ՝ պարզապէս իւր աչքերը վերցուց նախագահին, յետոյ զանոնք պատցուց ամբողջ սրահին վրայ, պաչարուած երկի մը պէս, և յետոյ վերստին խոնարհեց զանոնք և սկսաւ քարձրաձայն հեծկլտալ։

—Ի՞նչ եղար,— հարցուց վճռաւականը իր քովը գտնուող Նէխլիւտօֆին, որ յանկարծ տարօրինակ ձայն մը արձակած էր, զսպուած հեծկլտուքի մը նման։

Բայց Նէխլիւտօֆ, ինքզինքին գալով, իր ջղային ձգտումին վերագրեց այդ հեծկլտուքը, և աչքերը թրչող արտասուքը ծածկելու համար ակնոցը դրաւ։

Վախնալով այն խաղքութենէն որ պիտի պատահէր անչուշտ երբ հո՛ն, դատասրահին մէջ, ամէն մարդ հասկնար իր վարմունքը Մասլովայի հանդէպ՝ Նէխլիւտօֆ չուզեց անսալ այն ներքին աչխատութեան որ, քիչ քիչ, կը կատարուէր իր մէջ։ Եւ այս վախը, սիրբէն ի վեր, ուրիշ ամէն բանէ աւելի զօրաւոր էր։

Գ.

Երբ ամբաստանեալները ինքզինքնին պաշտպանելու համար ըսելիքնին ըսին, դատաւորները սկսան զրաղիլ երդուեալներուն ուղղուելիք հարցումներուն խմբագրութեան։ Եւ, անմիջապէս վերջը, նախագահը սկսաւ իր ամփոփոյքը։

Գործին էական մասին անցնելէ առաջ, ան երկար բարակ բացատրեց երդուեալներուն, մանրմիկ խօսակցութեան մը ընտանեկան չէչտովը թէ պարզ գողութիւնը պէտք չէ չփոթել խորտակմամբ գողութեան հետ, և թէ բանի մը՝ բանալիով կղպուած տեղէ մը գողնալու գործողութիւնը պէտք է խնամքով զանազանել բանի մը՝ բանալիով չգոցուած տեղէ մը գողնալու գործողութենէն։ Ատոնք բացատրած միջոցին, իր աչխարիը նախա-

պատուհանամբ կը սեւեռէր Նէխլիւտօֆի վրայ, իբրեւ թէ մանաւորապէս իրեն համար եղած ըլլային այս մեկնութիւնները, որպէսզի ինքն ալ, իր կարգին, զանոնք հասկնայ իր երդուեալ ընկերներուն։ Ցետոյ, երբ նախագահը՝ իր ունկնդիրները պէտք եղածին չափ թափանցած դատեց այս կարեւոր ճշմարտութիւններուն, անցաւ ուրիշ կարգի ճշմարտութեանց։ Բացատրեց թէ սպանութիւնը կը նշանակէ այնպիսի գործողութիւն մը ուրկէ մարդու մը մահը յառաջ կու գայ, և թէ հետեւաբար, թունաւորումն ալ կը նկատուի սպանութիւն մը։ Եւ երբ այս ճշմարտութիւնն ալ բաւական լուսաբանուած թուեցաւ իրեն, երդուեալներուն բացատրեց թէ այն պարագային երբ սպանութիւն մը և գողութիւն մը միացած կը գտնուին, այն ատեն այդ արարքը եղած կ'ըլլայ «սպանութիւն մը՝ գողութեան միացած»։

Նախագահը, սակայն, չէր մոռնար թէ պէտք էր փութալ գործը կարելի եղածին չափ չուտ լմնցնելու, որպէսզի միանայ իր Ջուիցերուհուին որ իրեն կը սպասէր։ Բայց ա՛յնքան վարժուած էր իր պաշտօնին որ, երբ անգամ մը խօսիլ սկսէր ա՛լ չէր կրնար կենալ։ Ուստի երկարօրէն հասկցուց երդուեալներուն թէ՝ եթէ ամբաստանեալները յանցաւոր թուէին իրենց, իրենք իրաւունք ունէին զանոնք յանցաւոր յայտարարելու, և թէ՝ եթէ անոնք իրենց անպարտ թուէին, իրենք իրաւունք ունէին զանոնք անպարտ հռչակելու. և եթէ զանոնք յանցաւոր կը գտնէին ամբաստանութեան մէկ կէտին վրայ և անմեղ՝ ուրիշ մէկ կէտին վրայ, իրաւունք ունէին զանոնք յանցաւոր հռչակելու մէկ կէտին վրայ և անմեղ՝ միւս կէտին վրայ։ Ցետոյ իրենց ըսաւ որ իրաւ է թէ այս իրաւունքը իրենց տրուած է լիազօր կերպով, բայց իրենք ալ պարտական են այդ իրաւունքը գործադրել բանաւոր կերպով։

Բայց այն վայրկենին երբ իրենց պիտի բացատրէր թէ եթէ ուղղուած հարցումներուն հաստատական պատասխան մը տան, իրենց պատասխանը պիտի նկատուի հարցումին ամբողջութեանը, և թէ, եթէ կ'ուզէին որ իրենց պատասխանը այս կամ այն հարցումին միայն մէկ մասին համար առնուի, պէտք էր ուշադրութիւն ընել այդ պարագան որոշելու. այն վայրկեանին երբ պիտի նետուէր այս նոր բացատրութիւններուն մէջ, ժամացոյցը նայելու գաղափարը յղացաւ և սարսափահար դիտեց թէ արդէն ժամը երեքին հինդ կար. ուստի վուէթաց խնդրին էութիւնը գալ.

—Ահա՛ թէ ի՛նչ է ձեր դատողութեան ենթարկուած խնդրին էութիւնը,— ըսաւ նախագահը, և սկսաւ կրկնել բոլոր այն խօսքերը որոնք արդէն բազմիցս կըրկնուած էին վաստարաններուն, ընդհանուր դատախազին, և վկաներուն կողմէ։

Նախագահը կը խօսէր, և, իր երկու կողմերը, երկու աթոռակիցները կ'ունկնդրէին մտամփոփ, գաղտագողի ժամացոյցին նայելով, և ճառը թէպէտ քիչ մը երկար կը գտնէին, բայց այսու հանդերձ պատուական, այսինքն պէտք եղածին պէս։ Ա՛յս էր նաև ընդհանուր դատախազին կարծիքը, ինչպէս նաև բոլոր դատաստրահին մէջ ներկաներուն կարծիքը։

Երբ ամփոփումը վերջացաւ, կը կարծուէր թէ պէտք եղածը ըսուած էր։ Բայց նախագահը չէր կրնար խօսքէ դադրիլ, այնքան հաճոյք կը զգար իր ձայնին փայփայիչ ևւէչքները լսելէ. այնպէս որ պատուհասեցաւ դատեց երդուեալներուն ըսել նաև քանի մը խօսք իրենց վստահուած իրաւունքին կարեւորութեանը վրայ, և այն խմաստութեան ու չջնահայեցութեանը վրայ որոնցմով պիտի գործածէին այդ իրաւունքը։ Անոնց ըսաւ թէ՝ իրենք

ընկերութեան խելքը կը կազմէին և թէ իրենց խորհրդակցութեան գաղտնիքը նուիրական պէտք էր ըլլար, եւն. եւն.:

Նախագահը խօսելու սկսած վայրկեանէն Մասլօվա իր աչքերը անոր վրայ սեւեռած էր, իրրև թէ վախ ունենար անոր ըսած մէկ բառը կորսնցնելու: Ուստի Նէխլիւտովի կրցաւ զայն դիտել երկար ատեն, առանց անոր ակնարկին հանդիպումէն կասկածելու: Եւ նա զգաց ինչ որ կը զգանք մենք ամենքս ալ երբ տարիներ յետոյ տեսնենք՝ ատենօք մեզ ընտանի դէմք մը: Նախ իր աչքին զարկաւ իրենց բաժանման միջոցին կրած փոփոխութիւնները. բայց տակաւ առ տակաւ այս փոփոխութիւնները կը ջնջուէին և ներքա դէմքը կը դառնար յար և նման ասկէ տասը տարի առաջուանին: Եւ, իւր հոգիին աչքերուն առջև կ'երեւային այդ եղական էակին անհատականութիւնը որոշող էական գիծերը միայն, զորս ո՛չ մէկ փոփոխութիւն չէր կրցած տարակերպել: Ահա թէ ի՛նչ կը զգար Նէխլիւտովֆ:

Այո՛, հակառակ կալանաւորուհիի լօղիկին, հակառակ իր մարմնոյն ամբողջական ընդլայնումին, հակառակ իր թօշ կուրծքին, հակառակ իր ճակտի և այտերուն փոթերուն, հակառակ արտևանանց ուռեցքին, և հակառակ իւր դէմքին ողորմելի և միանգամայն լպիրշ արտայայտութեանը, դարձեալ այն միևնոյն Քաթիւշան էր, որ, Քրիստոսի Ցարութեան գիշերը, ա՛նքան անմեղօրէն ակնարկը իր վրայ սեւեռած էր, որ իրեն նայած էր իր սիրատենչիկ աչքերովը, համակ ժպտուն՝ երջանկութենէ և համակ վառվռուն՝ կենդանութեամբ:

«Եւ ա՛յսքան հրաշալի պատահո՞ւմ...: Ի՛նչ զարմանալի բա՛ն, որ այս գործը դատուի ճի՛շդ այն դատաւարութեանը ուր ես երդուեալ կոչուած եմ, որպէսզի

ես որ տասը տարիէ ի վեր Քաթիւշան չէի տեսած, զայն տեսնեմ հո՛ս, ամբաստանեալներու նստարանին վրայ: Եւ ի՞նչ ելք պիտի ստանան արդեօք բոլոր այս իրերը: Ա՛հ, եթէ դէթ չըսա աւարտէր...:»

Չէր կրնար ընդդիմանալ ապաշաւի զգացումին որ քիչ քիչ կը գոյանար և կը մեծնար իր մէջ: Ինք կը յամառէր նկատել այդ արարքը պարզ արկած մը որ պիտի անցնէր առանց իր կեանքը վրդովելու: Եւ արդէն կը զգար իր գործածին սառնութիւնը, տպաւորութիւնը կ'ուննար ձեռքի մը որ զինքը բռնի իր յանցանքին առջևը կը տանէր. բայց երբ՛ք չէր ուզեր տեսնել իր ըրածին բո՛ւն նշանակութիւնը, և ոչ ալ հասկնալ թէ զինքը հրող այդ ձեռքը ի՛նչ կը պահանջէր իրմէ: Կը մերժէր հաւատալու թէ իր առջևը տեսածը իր գործն էր: Բայց անտեսանելի ձեռքը, այդ անողոք ձեռքը զինքը կը բռնէր, կը սեղմէր, և արդէն կը զգար ինք որ ան զինքը չպիտի թողուր:

Կը ջանար անփոյթ երեւիլ, իր սրունքները կը խաչաձևէր մին միւսին վրայ անտարբեր կերպով մը, կը խաղար իր ակնոցին հետ, բոլորովին անհոգ. և բնական դիրք մը կը պահէր, նստած իր աթոռին վրայ, երդուեալներու առաջին կարգը: Եւ սակայն, այս միջոցին, իր հոգւոյն խորը, կը խորագիններ բովանդակ անգթութիւնը և սառնութիւնը ոչ միայն իր երբեմնի Քաթիւշայի հանդէպ ցոյց տուած վարմունքին, այլ նաև բոլոր այս ունայն, զեղխ, անգութ և թշուառ կեանքին զոր կը վարէր տասերկու տարիէ ի վեր: Որպէս թէ վարագոյր մը որ մինչև այն ատեն ծածկած էր թէ՛ իր՝ Քաթիւշայի հանդէպ ունեցած վարմունքին վատութիւնը, և թէ՛ իր կեանքին բովանդակ ունայնութիւնը, այժմ այդ վարագոյրը կը սկսէր տակաւ բարձրանալ իր առջև, թողլ տալով իրեն ընդունմարիկ զոր ինչ մինչև այն ատեն ծածկած էր իրմէ:

Ե.

Հուսկ ուրեմն նախագահը աւարտեց իր ճառը, և, չնորհալի չարժուձով մը օդին մէջ երևցնելով հարցուժանութեան ցանկը, զայն յանձնեց երդուեալակոյտի նախագահին:

Երդուեալները ոտքի ելան, և, իրր թէ ամէնայնին հոն եղած ըլլալուն համար, և հիմա երջանիկ իրենց աթոռները թողլնուն, անցան իրարու հետէ իրենց խորհրդակցութեան սրահը: Անմիջապէս որ դուռը գոցուեցաւ անոնց վրայ, ոստիկան մը եկաւ կանգնեցաւ այդ դուռին առջևը, ու քաշելով սուրը պատեանէն, իր ուսին վրայ դրաւ զայն, և այդպէս կեցաւ իրր պահակ: Դատաւորները դուրս ելան դատասրահէն. և ամբաստանեալներն ալ դուրս հանուեցան:

Երբ երդուեալները խորհրդակցութեան սրահը մըտան, նախ սկսան, ինչպէս նախորդ անգամ, գլանիկներ հրամցնել իրարու, և ծխել: Իրենց դիրքին մէջ արուեստակութիւն կամ խարէականութիւն ըլլալու այն մըտահանգութիւնը զոր ամէնքն ալ առնլի կամ նուազ զգացած էին դատասրահը նստած առենին, անհետացաւ բոլորովին իրենց միտքէն անմիջապէս որ ինքզինքնին ազատ զգացին, գլանիկը չրխունքնիրնուն մէջ. այնպէս որ թեթևցած և իրենց հանդստաւետութիւնը վերագըտած, տեղաւորուիլ սկսան ըստ կամս: Եւ խոկին ծայր տուաւ խիստ ոգևորիչ վիճաբանութիւն մը:

—Պետիկը յանցանք չունի, ինքը զոհ գացած է մեայն ուրիչներուն թեզադրութեանը,— յայտարարեց

պատուական վաճառորդը:— Պէտք է գթալ ներա վրայ:

—Ահա՛ այդ է որ պիտի քննենք,— պատասխանեց նախագահը:— Ուշադրութիւն ընենք որ մեր անձնական տպաւորութիւններուն տեղի չտանք:

—Նախագահը չատ գեղեցիկ ամփոփոյք մը ըրաւ,— դիտել տուաւ դնդապետը:

—Շատ գեղեցիկ արդարև, բայց կը հաւատա՞ք, քիչ մնաց որ պիտի քնանայի.

—Իսկան կէտ մը կայ սակայն, երկու ծառանները ոչինչ կրնային գիտնալ վաճառականին դրամին մասին, եթէ Մասլօվա անոնց հետ գործակցած չըլլար,— ըսաւ հրէական ծագումով խանութպանը:

—Ուրեմն կը կարծէք որ նէ՞ եղած ըլլայ գողցողը, հարցուց երդուեալներէն մին:

—Կարելի՛ չէ՛ որ հաւատամ ատոր,— գոչեց խոչոր վաճառորդը:— Սա կարմիր աչքերով սինլքոր սպասուհին է որ գործած է բոլոր չարիքը:

—Շատ լա՛ւ,— ընդմիջեց դնդապետը,— բայց այդ կինը կը հաստատէ որ ինք չէ մտած անենակը:

—Եւ դուք ալ ատոր ըսածին հաւատացիք, չէ՞: Ես, բնա՛ւ երբէք, չպիտի կրնայի ատանկ սատակի մը խօսքին հաւատալ:

—Շա՛տ ադէ՛կ, բայց ձեր չհաւատալը չի բաւեր,— ըսաւ ծպրտական չեչտով մը խանութպանը:— Ամէն պարագայի մէջ բանալին Մասլօվայի ձեռքն էր:

—Սակէ ի՛նչ կ՚ելլայ,— պոռաց վաճառականը:

—Հապա ժանրո՞ն:

—Բայց նէ բոլոր այդ բաները բացատրեց մեզի: Սիպերիացին կրակուբոց մէկն էր, և յետոյ՝ խմած ալ էր: Ծեծեր է Մասլօվան: Եւ յետոյ, չատ բնական է, մնդքցեր է զայն. «Նա՛, ա՛ռ քեզի, և մի՛ ...»: Արդէն

ըսուեցաւ թէ ինչ տեսակ մարդ էր, 12 կանգուն և 12 վէրշօք հասակ, և համեմատական ծանրութիւն:

—Ինդիրը սա չէ,— դիտել տուաւ Բիզիր կեռասեմովիչ,— խնդիրը սա է որ Մասլօվան է կանխամըտածեր և կատարեր է բոլոր այս գործը, թէ երկու սպասաւորները:

—Բայց երկու սպասաւորները առանց ներա չէին կրնար չարժած ըլլալ, որովհետև բանալին Մասլօվայինն քովն էր.— կրկնեց հրեան:

Այսպէս, ըստ բաղդի, վիճաբանութիւնը չարուեցաւ երկար առեն:

—Ներեցէ՛ք, Պարո՛ններ,— ձայն բարձաւ վերջապէս երդուեալակոյտի նախագահը,— աւելի լաւ կ'ըլլայ որ սեղանին չուրջը բոլորուինք և խորհրդակցինք: Հիմա նստի՛ք ուրեմն, կը խնդրեմ,— աւելցուց նա նստելով իւր նախագահական մեծ թիկնաթոռին վրայ:

—Ինչ վատթար արարածնե՛ր, տա աղջիկնե՛րը.— ըսաւ յայտնի խանութպանը:

Եւ ի հաստատութիւն իւր դաղափարին թէ Մասլովան էր գլխաւոր յանցաւորը, պատմեց թէ ինչպէս նըմանօրինակ արարած մը, օրին մէկը, փողոցը, գողցած էր իր արհեստակիցներէն մէկուն ժամացոյցը:

Իրմէ վերջ գնդապետը պատմեց աւելի տարօրինակ և աւելի համոզիչ արարք մը. արծաթեայ սամավարի մը գողութիւնը:

—Կ'աղաչեմ, Պարո՛ններ, հարցումներուն դանք,— ըսաւ նախագահը մատիտովը սեղանին զարնելով:

Բոլորն ալ լռեցին, և նախագահը սկսաւ կարդալ երդուեալներուն ուղղուած հետևեալ հարցումները:

1ին.— Բրաբիլօ Նահանդին, Պօռքի գիւղէն, Սիմոն Բեդրովիչ Բարթիմքին, երեսունըչորս տարու, յանցաւո՞ր է 188... յունուար 17ին Սմիէլքօֆի վաճառականին կեանքին դաւադրած ըլլալուն՝ և ուրիչ անձերու մեղսակցութեամբ զայն թունաւորելէ վերջ անկէ մերձ 2,500 րուբլի և ադամանդեայ մատանի մը գողցած ըլլալուն համար:

2րդ.— Էօֆէմիա Իվանովնա Պոչքօվա, գեղջկուհին, քառասունևերկ տարեկան, յանցաւո՞ր է, Սիմոն Բեդրովիչ Բարթիմքինի մեղսակցութեամբ առաջին հարցումին մէջ յիշուած ոճիրները գործած ըլլալուն համար:

3րդ.— Բաթերինա Միքայէլովնա Մասլօվա, քսանը եօթը տարեկան, յանցաւո՞ր է, միւս երկու ամբաստանեալներուն մեղսակցութեամբ առաջին հարցումին մէջ յիշուած ոճիրները գործած ըլլալուն համար:

4րդ.— Էօֆէմիա Իվանովնա Պոչքօվային՝ առաջին հարցումին մէջ յիշուած ոճիրովը յանցաւոր չնկատուելուը պարագային՝ յանցաւո՞ր է 188... յունուար 17ին, Մաւրիտանիա պանդոկին մէջ սպասուհի ըլլալով, նոյն պանդոկի մէկ ճամբորդին, վաճառական Սմիէլքօֆի գոց պայուսակին մէջէն գաղտնօրէն 2,500 րուբլի գողցած ըլլալուն համար:

Ընթերցումը աւարտելէ վերջ նախագահը կրկնեց կարդացած առաջին հարցումը:

—Ուրեմն, Պարո՛ններ, ինչ պատասխան պիտի տանք այս առաջին կէտին:

Պատասխանը չուշացաւ բնաւ: Բոլորն ալ միաձայնեցան թէ՛ գողութեան և թէ՛ թունաւորման հատատական պատասխան տալու: Միայն մէկ երդուեալ մը մնրժեց Բարթիմքինը յանցաւոր ընդունիլ, ձեր

արքիսյիֆ (*) մը որ առանց մեկնաբանութեան մէջտ ո՛չ կը պատասխանէր բոլոր հարցումներուն։

Նախագահը նախ կարծեց թէ այդ ծերունին չէր հասկնար և սկսաւ անոր բացատրել թէ՝ առանց որ և է կասկածի Բարթիմէնին ու Պոչքօվան յանցաւոր էին. բայց ծերունին պատասխանեց թէ ինք չատ լաւ կը հասկընար, սակայն, ըստ իրեն, լաւագոյն էր ամէն ինչ ներել։ «Մենք խակ, աւելցուց ան, սուրբեր չենք»։ Եւ ոչինչ կարող եղաւ անոր դաղափարը փոխել։

Իսկ երկրորդ հարցումին՝ որ Պոչքօվային կը վերաբերէր, երկար վիճաբանութիւններէ վերջ, պատասխան եղաւ. «Ո՛չ, նէ յանցաւոր չէ։» Արդարև նկատուեցաւ որ որոշ ապացոյցներ կը պակսէին ներա՝ Թուխաւորման գործին մասնակցած ըլլալու մասին. արդէն իր վաստակաւոր մասնաւորաբար այս կէտին վրայ էր որ ծանրացած էր։

Վաճառականը որ կը ջանար Մասլօվան անմեղ հանել, դարձեալ պնդեց որ Պոչքօվան էր բոլոր գործին դլխաւոր ազդակը։ Բազմաթիւ երդուեալներ իրեն համակարծիք գտնուեցան, մինչև որ նախագահը,— ճըշդրիտ օրինաւորութեան սահմանին մէջ գործելու նախանձախնդիր,— դիտել տուաւ թէ, ամէն պարագայի մէջ, Պոչքօվային՝ Թուխաւորման գործին մէջ մասնակցութիւնը չէր հաստատուած որ և է ըրական ապացոյցով։ Երկար վիճաբանութիւններէ ետք սակայն, նախագահին կարծիքը յաղթականը տարաւ։

Ասոր վրայ, չորրորդ հարցումին ի պատասխան

(*) Արբէլսյիֆ կը կոչուին անգամք՝ Արբէլ կոչուած գործաւորական ընկերակցութեանց ուր գործաւորք կ'աշխատին հաւաքաբար և յետոյ շահը կը բաժնեն իրենց մէջ հաւասարապէս։

նկ յայտարարուեցաւ թէ Պոչքօվան յանցաւոր էր ըրածը առնելուն համար։ Եւ արքիսյիֆին պահանջուեցաւ վրայ, աւելցուցին. «մեղմացուցիչ պարագաներով»։

Վերջապէս կարգը հասաւ երրորդ հարցումին, զոր ամէնէն վերջն պահած էին։ Այս հարցումը որ Մասլօվայի չուրջն էր, խնամ ոչ աւորեալ վիճաբանութեան մը առարկայ եղաւ։

Նախագահը կը հաստատէր թէ Մասլօվան յանցաւոր է թէ՛ Թուխաւորման և թէ՛ գողութեան մէջ։ Վաճառորդը հակառակը կը պնդէր և գնդապետն ու արքէպիսկոպոսը իրեն կը ձայնակցէին։ Միւս երդուեալները կը տատամսէին բայց կը թուէին աւելի նախագահին կողմը հակիլ. և այսպէս ըլլալուն պատճառը սա էր որ բոլոր երդուեալներն ալ յոդնած ըլլալով նախամտածար կը համարէին ձայնակցիլ այն կարծիքին որ աւելի կարող կը թուէր ամէնքը համաձայնեցնելով աւելի շուտ իրենց ազատութիւն տալ։

Հարցաքննութիւններէն դատելով և Մասլօվային վրայ իր գիտցածին համեմատ, Նէխլիւտօֆ համոզուած էր թէ նէ ամենևին յանցաւոր չէր ո՛չ գողութեան և ո՛չ ալ Թուխաւորման համար։ Նախ այնպէս կարծած էր ինք որ ամէնքն ալ այս կարծիքը պիտի ունենային. բայց փչ վերջ հակցաւ որ սխալած էր, և թէ մեծամասնութիւնը հարցումին հաստատական պատասխան տալու կողմը հակած էր, փչ մը՝ նախագահին ընդդիմութիւնը, փչ մ'ալ ընդհանուր հոգնածութեան պատճառով, և թէ նոյն իսկ տակաւին փչ մ'ալ անոր համար որ բարեմիտ վաճառորդը չէր ծածկեր թէ Մասլօվան իրեն՝ մանչութեան, հաճոյ թուած էր, և չատ ցաւակցութեամբ կը պաշտպանէր զայն։ Նէխլիւտօֆ զայս տեսնելով փորձուեցաւ խօսք առնել. բայց վախ մը

առաւ զինքը՝ Քաթիւշայի ի նպաստ միջամտելու դա-
ղափարին վրայ, իբրև թէ իսկոյն ամէն մարդ պիտի
գուշակէը իր՝ ներա հետ ունեցած յարաբերութիւնները։
Բայց, այսու հանդերձ, կը մտածէր նաև որ իրերը իրենց
այս ընթացքին ձգել չէր ըլլար և թէ բացարձակ պար-
տականութիւն ունէր միջամտելու։ Կը կարմրէր, չեղոց
կը ժպտէր. և վերջապէս որոշում պիտի տար խօսե-
լու, երբ Բեզեր Կեռասխմովիչ, որ լուռ էր կեցած մինչև
հոգ, ապահովարար զրգռուած նախագահին ասպետա-
կան չէչէն, միջամտեց վիճաբանութեան և ըսաւ ճի՛շդ
ինչ որ ինք կը պատրաստուէր ըսելու։

—Ներեցէ՛ք,— ըսաւ ուսուցիչը,— դուք Մասլո-
վային՝ զողութեան գործին մէջ չանգաւոր ըլլալը՝ բա-
նալին իր գովը աւանդելէն կը հետևցնէք. բայց միթէ
պանդոկին սպասաւորները աւելը չեն կրնար բանալ
ուրիշ բանալիով մը։

—Ե՛ւ ճիշտ է, չա՛ճիշտ,— ոյժ կու տար վա-
ճառորդը։

—Սրդարև, անկարելի է որ Մասլովան առած ըլ-
լայ գրամը, որովհետև իր վիճակին մէջ ինչ բանի պիտի
կրնար ծառայեցնել զայն։

—Կատարե՛լապէս այդպէս է, և չա՛ճիշտ էր իմ
ըսածս,— կ՛ակնկրկեր դարձեալ վաճառորդը։

—Ես աւելի կը կարծեմ որ Մասլովային՝ բանալին
ձեռքը, պանդոկ մուտքը երկու սպասաւորներուն տուած
ըլլայ զողութեան գաղափարը, որոնք առիթէն օգտուե-
լով զողութիւնը գործած են և յետոյ ամէն ինչ Մաս-
լովային վրայ նետած են։

Բեզեր Կեռասխմովիչ կը խօսէր զրգռելով ձայնով
մը։ Իւր այս զրգռութիւնը հաղորդուեցաւ նախագահին
որ ա՛լ աւելի ուժգին կերպով պնդեց իւր կարծիքին

վրայ։ Բայց Բեզեր Կեռասխմովիչ ա՛յն աստիճան հմո-
զուած կը խօսէր որ մնծամասնութիւնը իր կողմը ըռնեց
և ճանչցաւ որ Մասլովան երբէ՛ք մասնակցութիւն չէր
ունեցած զրամի զողութեան, ա՛չ ալ մասնիկ զողու-
թեան մէջ, այս վերջինը իրեն նուէր տրուած ըլլալով
վաճառականին կողմէ։

Կը մնար որոշել թէ նէ չանգաւոր էր թունաւո-
րումին մէջ։ Դարձեալ վաճառորդը, նկրա նահանջուն
պաշտպանը, յայտարարեց թէ պէտք է զայն անպարտ
հռչակել, քանի որ նէ բնաւ բանաւոր պատճառ մը չու-
նէր Սմիելքօֆը թունաւորելու։ Բայց նախագահը ընդ-
դիմախօսեց, կորովի կերպով, թէ նկրթական անկարե-
լութիւն կար զայն անպարտ հռչակելու այս կէտին
վրայ, նկատելով որ նոյն ինքն խոստովանած էր թէ
ինք լեցուցած էր փոչին գաւաթին մէջ։

—Այո՛, իրաւ է թէ փոչին լեցուցած է մէջը,—
ըսաւ վաճառորդը,— բայց նէ կը կարծէր թէ ափիոն
էր ան։

—Բայց ափիոնն ալ ինքնին թոյն մ՛է,— պատաս-
խանեց գնդապետը, որ չատ կը սիրէր չեղարանութիւնը
և այս առթիւ պատմեց իր անկրճադին կնոջը պատմու-
թիւնը, որ պատահմամբ ափիոն խմած էր և որ պիտի
մեռնէր եթէ չուտով կոչուած բժիշկին ճարտարութիւնը
չըլլար։ Գնդապետը ա՛յնքան հաճոյակատար կերպով կը
խօսէր որ ոչ ոք քաջութիւնը ունեցաւ զայն ընդհատե-
լու։ Միայն հրեայ խանութպանը, օրինակին հետևելով,
համարձակեցաւ անոր խօսքը կտրել։

—Կարելի է ա՛յնքան լաւ վարժուիլ թոյնին որ,—
ըսաւ,— մարդ կարող կ՛ըլլայ վերջապէս դիմանալու
ամենամեծ քանակութեանց. իմ ազգականներէս մէկուն
կինը...

Բայց գնդապետը իր խօսքը ընդհատել տուող մարդ չէր, նա չարունակեց իւր պատմութիւնը, և ամէն մարդ աղէկ մը գիտցաւ ափսոսին կատարած գերը իր աներձազգին կնոջը կեանքին մէջ։

—Սատուճ՛ած իմ։ Պարո՛ններ, ժամը արդէն իսկ չորս է ահա՛,— պոռաց երդուռնալ մը։

—Լ՛ ուրեմն, Պարո՛ններ,— ըսաւ նախագահը,— ինչ պիտի պատասխանենք։ Կ՛ուզե՞ք որ սա տեսակ բան մը պատասխանենք. «Այո՛, նէ յանցաւոր է Թոդնը լեցուցած ըլլալուն համար, բայց առանց գողնալու նը-պատակի։»

Բնդեր կեռասխմոլիչ, գոհ՝ նախորդ հարցումին վրայ իր ունեցած յաջողութենէն, այս անգամ տուաւ իր հաւանութիւնը։

—Կը պահանջեմ որ աւելցուի. «մեղմացուցիչ պարագաներով».— գոչեց վաճառականը։

Ամէնքն ալ հաւանեցան սոր խոզին։ Միայն արթնչիքը մնաց դարձնալ որ պատասխանուի. «Ո՛չ, նէ յանցաւոր չէ։»

—Բայց իմ առաջարկած պատասխանս ալ սա ըսել է արդէն,— անոր բացատրեց նախագահը.— «Առանց գողնալու նպատակի» ըսելը՝ «յանցաւոր չէ» ըսելու պէս բան մըն է։

—Այո՛, բայց պէտք է աւելցուի. «մեղմացուցիչ պարագաներով», որպէսզի ամբաստանեալին նեղութիւնը կասկածելի չմնայ,— ըսաւ վաճառորդը, բոլորովին հպարտ իր գիւտին։

Եւ ամէնքը ա՛նքան յոգնած էին, և այս երկար վիճաբանութիւնները ա՛նքան չկոթնեցուցած էին միտքերը որ ոչ ոք զգաստարը ունեցաւ աւելցնելու պատասխանին վրայ. «Այո՛, բայց առանց մեռցնելու նպատակի»

Նէպլիւտոֆ ալ խելք չերաւ տիկա, թաղուած ըլլալով իր վիշտին և մտատանջութեանը մէջ։ Եւ պատասխանները այս ձեւին մէջ գրուեցան և տրուեցան դատական մարմնոյն։

Ռապլէ կը պատմէ թէ դատաւոր մը, որ կոչուած էր դատ մը վճռելու, օրէնքին չատ մը յօդուածները թուելէ և անհամակալի լսումներէնով երեսաբանական քանակ մը էլեր կարդալէ վերջ առաջարկեց դատավարներուն դատաստանը վիճակով որոշել. թէ որ քուեները թիւ մը ներկայացնէին, ամբաստանողը երեսունք պիտի ունենար, և թէ որ անզոյգ թիւ մը ներկայացնէին՝ ամբաստանեալը երեսունք պիտի ունենար։

Ճիշտ հոս ալ սասկ եղաւ։ Երրորդ հարցումը որ ընդունուեցաւ երդուռնալներէն, ոչ թէ անոր համար էր որ ամէնքն ալ համաձայն էին այդ մասին, այլ անոր համար որ դատարանին նախագահը որ չատ երկարած էր իւր ամփոփոյքը, անվոյթ գտնուած էր ըսելու ինչ որ կ՛ըսէր սովորաբար նամաօրինակ պարագաներու մէջ, թէ երդուռնալները կրնային պատասխանել. «Այո՛, բայց առանց մեռցնելու նպատակի»։ Երրորդ հարցումը ընդունուեցաւ նաև այն պատճառաւ որ գնդապետը չատ երկարօրէն պատմած էր իր աներձազգին կնոջը պատմութիւնը, ինչ որ ձանձրացուցած և յոգնեցուցած էր երդուռնալները. երրորդ պատճառ մըն ալ սա էր որ Նէխլիւտոֆ, իր անձնական մտատանջութեանց մէջ թաղուած ըլլալով, չէր նշմարած որ «առանց գողնալու նպատակի» բառերուն քով պէտք էր նաև աւելցնել. «առանց մահ պատճառելու նպատակի» բառերը. և վերջապէս այս ցաւալի մոռացօնքը պատճառ էր անոր համար որ Բնդեր կեռասխմոլիչ, առաջին անգամ իւր

համոզումը երդուեալներուն ընդունիլ տալու յանձնառութենէն սխրացած, չէր հետաքրքրուած վիճաբանութեան չարունակութեամբը և նոյն իսկ սրահէն դուրս ելած էր այն միջոցին երբ նախագահը պատասխանները կը վերընթերնուր։ Բայց այդ հարցումը ընդունուելուն մասնաւանդ անոր համար որ երդուեալները յոգնած էին և կ'աճապարէին կարելի եղածին չափ շուտ վերջացնել որպէսզի կարենային ճաշի երթալ, այնպէս որ գրեթէ անմիջապէս ընդունեցին առաջին յայտնուած կարծիքը։

Երբ նախագահը վերջացուց հարցումներուն ընթերցումը, դահլիճը հնչեցուց։ Ոստիկանը որ սուրը պարզած կեցած էր դուռին առջև, սուրը պատեանին մէջ դրաւ և գնաց։ Դատաւորները ելան, նոյնպէս իրենց թիկնաթոռներուն վրայ և երդուեալները, իրարու նայէ մոնալ դատասրահը։

Երդուեալակոյտի նախագահը, հանդիսաւոր կերպով մը, ձեռքը բռնած պատասխանները պարունակող թուղթը, յառաջացաւ մինչև դատաւորաց սեղանին առջևը և թուղթը յանձնեց նախագահին։

Նախագահը անոր վրայ առաջին ակնարկը նետելուն զարմանքի չարժուձմ մը ըրաւ. թևերը երերցուց, և իր աթոռակիցներուն դարձաւ անոնց կարծիքը հարցընելու համար։ Սպասած մնացած էր անանկով որ երդուեալները դոդոջման հարցումին ժխտական պատասխան տալով, սպանութեան հարցումին հաստատական պատասխան տուած էին, առանց նոյն իսկ վերապահումի։ Այս պատասխանէն կը հետևէր թէ Մատթէոսեան ո՛չ գրամը առած էր. ո՛չ ալ մտանեն, և թէ. սակայն, առանց որ և է պատճառ, նէ թուեցաւորած էր վաճառականը։

— Տեսէ՛ք սըտոնց գործած անհեթեթութիւնը,—

ըսաւ նախագահը իր ձախակողմի ընկերոջ — տաժանակիր աչխատութեան պիտի դատապարտուի խեղճ աղջիկը, որ սակայն ապահովաբար անմեղ է։

— Ինչէ՞ն գիտէք որ անմեղ է,— ըսաւ խոժոռ դատաւորը։

— Բայց ակնհարև է ատիկա։ Ըստ իս 817 յօդուածը պէտք է կիրարկել։

(817 յօդուածը կը հաստատէ որ դատական մարմինը իրաւունք ունի փոխելու երդուեալից որոշումը, թէ որ զայն անհիմն գտնէ։)

— Դուք ինչ կը մտածէք,— հարցուց նախագահը բարի դատաւորին։

Այս վերջինը չպատասխանեց իսկոյն. առջևը գրատնուած թուղթին թևին նայեցաւ, գումարեց թուանշանները, և տեսաւ որ 3ով բաժանելի չէին։ Ինքնիրեն ըսած էր որ եթէ թուանշաններուն գումարը բաժանելի ըլլար, հաւանութիւն պիտի տար. և թէև այդպէս չեղաւ բայց զարձեալ որոշեց, առ բարութեան, հաւանիլ։

— Ես ալ կը կարծեմ որ պէտք է գործադրել 817 յօդուածը,— ըսաւ։

— Իսկ դուք,— հարցուց նախագահը խոժոռ դատաւորին։

— Սրդէն իսկ,— պատասխանեց սա հաստատակամ չեչտով մը,— թերթերը բաւական կը գանդատին թէ երդուեալք անպարտ կ'արձակեն յանցաւորները. հապա ինչ պիտի ըսեն եթէ դատաւորները անոնց դատապարտածն ալ անպարտ արձակեն։ Ո՛չ, քնա՛ր երթէք չեմ կրնար հաւանիլ ատոր։

Նախագահը ժամացոյցը հանեց։

— Կը ցաւիմ, բայց ինչ ընեմ...— մտածեց ան և

պատասխանները տուաւ երդուեալոց նախագահին որպէս զի կարդայ։

Իսկոյն բոլոր երդուեալները ոտքի ելան, և իրենց նախագահը մէկ ոտքէն միւսին երերալով, բարձրաձայն կարդաց հարցումները և պատասխանները։ Դիւանագրքերը, փաստաբանները, և նոյն իսկ ընդհանուր դատախազը չկրցան ծածկել իրենց զարմանքը։ Միայն դատապարտեալները անշարժ կը մնային իրենց նստարանները վրայ, չհասկնալով, անչուշտ, այս պատասխանները իմաստը։

Ցետոյ ամէնքը մէկ նստան։

Նախագահը դառնալով ընդհանուր դատախազին հարցուց թէ ինչ պատիժ կ'որոշէ ամբաստանեալներուն։

Ընդհանուր դատախազը սքանչացած Մասլօվայի դէմ իւր ամբաստանագրին անակնկալ յայտնութեանէն, զոր կը վերագրէր մի միայն իր սրբճախօսութեանը, դիրքի մը մէջ նայեցաւ, ու ոտքի ելլալով ըսաւ.

—Սիմոն Քարթէմքինի համար կը պահանջեմ 1452րդ յօդուածին գործադրութիւնը. Էօֆէմիա Պոչքօվայի համար 1449րդ յօդուածին գործադրութիւնը, և Քաթէրինա Մասլօվայի համար 1454րդ յօդուածին երրորդ յաւելուածին գործադրութիւնը։

Այս յօդուածներուն մէջ յիշուած պատիժները բնականաբար այսօրինակ պարագաներու մէջ գործադրուած պատիժներուն ամէնէն խիստերն էին։

—Առանց սիտի փաչուի խորհրդակցելու համար,— ըսաւ նախագահը ոտքի երթալով։

Իրմէ վերջ ամէնքն ալ ոտքի ելան և ցրուեցան սրահին մէջ։ Իւրաքանչիւր ոք կը զգար այն թեթեւացումը զոր կու տայ աւարտած պարտականութեան մը

գիտակցութիւնը։ Եւ երդուեալներն ալ կը խօսակցէին ըստ հաճոյս։

—Է՛հ ուրեմն, բարեկա՛մ սքանչելի գործ տեսաք,— ըսաւ Բեղեր Կեռասխմովիչ մօտենալով Նէխլիւտօֆին, որուն բան մը կը բացատրէր երդուեալոց նախագահը։— Ահա այդ խեղճ աղջիկը տաժանակիր աշխատութեան դատապարտեցիք։

—Նէ՞, ի՞նչ կ'ըսէք։— բացագանչեց Նէխլիւտօֆ, առանց նկատելու այս անգամ ուշուցչին չափազանց ընտանութիւնը, որ քիչ մ'առաջ զինքը ա՛նքան նեղացուցած էր։

—Բայց անչուշտ,— պատասխանեց Բեղեր Կեռասխմովիչ։— Չեր պատասխանին մէջ մոռցաք աւելցնելու. Բայց առանց ւնսի պատճառելու նպատակի։ Եւ առնաղպէրը հիմա լինչի ըսաւ որ ընդհանուր դատախազը տասնըվինգ տարուան տաժանակիր աշխատութիւն կը պահանջէ։

—Բայց պատասխանը մեր ընդհանուրին հաւանութեամբ ընդունուածին համաձայն է,— ըսաւ երդուեալ նախագահը։

Բեղեր Կեռասխմովիչ ընդղիմախօսեց անոր, ըսելով որ, քանի որ հաստատուեցաւ թէ Մասլօվան դրամը չէր առած, պէտք էր նաև աւելցուցուէր թէ մահ պատճառելու նպատակ չունէր նէ։

Բայց առանց գալէ առաջ ես պատասխանները վերլուծին կարդացի, և ոչ ոք դիտողութիւն ըրաւ,— պատասխանեց նախագահը ինքզինքը արդարացնելու համար։

—Ես հարկադրուած էի դուրս ելնել վայրկեան մը, այդ ընթերցումի միջոցին,— ըսաւ Բեղեր Կեռասխմովիչ։

—Բայց գո՛ւք, Դեմիդրէ Իվանովիչ, ինչպէս կրցաք մոլ տալ որ սասնակ ըլլայ։

—Ինաւ չնչմարեցի, — ըսաւ Նէխլիւտօֆ։

—Շատ դիւրին էր սակայն նչմարել։

—Բայց կարելի է չարիքը զարմանալ,— յարեց Նէխլիւտօֆ։

—Ո՜հ, ո՛չ, արդէն իսկ չատ ուշ է. այժմ ամէն ինչ լմնցած է։

Նէխլիւտօֆի ակնարկը ուղղեց ամբաստանեալներուն վրայ։ Մինչ իրենց ճակատագիրը կ՚որոշուէր, անոնք տակաւին նստած կը մնային իրենց նստարանին վրայ, վանդակոտմին եաևը, երկու զինուորներուն մէջտեղը։ Մասլօվան կը ժպտէր։ Յայնժամ Նէխլիւտօֆի հոգիին մէջ արթնցաւ գէշ զգացում մը։ Ինչ առաջ, կանխաեռնելով Մասլօվայի անպարտ արձակումը, Նէխլիւտօֆ կը մտածէր թէ ինչպէս պէտք էր վարուիլ ներա հանդէպ։ Ներա ազատ թողուիլը կնճռոտութիւններ պիտի պատճառէր...։ Բայց հիմա, թիարանը և Սիպերիան կը ջնջէին, յանկարծ, իրեն համար, ներա հետ յարաբերութեան ամէն կարելիութիւն։

Վիրաւոր թռչունը պիտի զազրէր ընդհուպ թըռպըռալէ ցանցին մէջ։

Զ.

Իրերը անցան այնպէս ինչպէս կանխատեսած էր Բեզեր կեռասխովիչ։

Կարճատև խորհրդակցութենէ մը վերջ, երեք դատաւորները մտան սրահը, և նախագահը կարդաց վճռագիրը, որ այսպէս կը սկսէր։

«188... Ապրիլ 28ին, Նորին կայսերական Վեհափառութեան ուխտագով, Ն*** քաղաքի նահանգային դատարանը, համաձայն ՊՊ. երդուեալներուն որոչումին, և համաձայն պատժական օրինագրքին 771րդ յօդուածին երրորդ յաւելուածին, 776րդ յօդուածին չորրորդ յաւելուածին և 777րդ յօդուածին տրամադրութեանց, կը դատապարտէ Սիմէոն Բարթիմքին գիւղացին, 33 տարեկան, և Քաթէրին Մասլօվա միջակութեան քաղքենուհին, 27 տարեկան, կորնդնելու իրենց բոլոր իրաւունքները, թէ՛ քաղաքային և թէ՛ անհատական, և՝ տաժանակիր աշխատութեան, Քարթիմքին ութը տարուան և Մասլօվան չորս տարուան միջոցի մը համար։

«Կը դատապարտէ Լօֆիմիա Պոչքովան, միջակութեան քաղքենուհի, 44 տարեկան, անհատական իրաւունքները զրկուելու և եամինայ բանտարկութեան, համաձայն պատժական Օրինագրքին 48րդ յօդուածին։

«Կը դատապարտէ նաև վերոյիշեալ երեք ամբաստանեալները դատական ծախսուց հատուցման, և չհատուցման պարագային՝ վերոյիշեալ ծախքերը պիտի հատուցուին պետական գանձէն...։

Դատավճիռը կ՚ըսէր նաև թէ մատանին պիտի տըրուէր Սմիէլքօֆ վաճառականին ժառանգորդներուն, և միւս ապացոյցի առարկաները պիտի ծախուէին կամ ջնջուէին։

Այս դատավճիռը կարդացուած միջոցին, Սիմէոն Բարթիմքին կը չարունակէր նրիտալ, ձեռքերը պատոր-

նելով իր տաբատին կարուածքին վրայ, և չրխունքը չարժելով։ Պոչքօվան չատ անտարբեր կը թուէր։ Իսկ Մասլօվան կաս կարմիր էր կտրած։ Եւ այն ինչ որ աւարտած էր նախագահին ընդհերգումը.

—Ես յանցաւոր չե՛մ, յանցաւոր չե՛մ,— պոռաց նէ այնպիսի ուժով որ ամբողջ սրահը թնդաց։— Կ՛երդնում որ յանցաւոր չեմ ես. ես չուզեցի զայն մեռցնել, միտքէս իսկ չանցուցի. ճշմարտութիւնը կը զրուցեմ, բայարձա՛կ ճշմարտութիւնը։

Յետոյ ինկաւ իւր նստարանին վրայ, ու ծածկելով դէմքը երկու ձեռքերովը, սկսաւ հեծկլտալ բարձրաձայն։

Երբ Քարթիմքին և Պոչքօվա ոտքի ելան երդուելու համար, նէ անշարժ մնաց, միշտ հեկեկագին. ոստիկաններէն մին պարտաւորուեցաւ, զայն ոտքի հանելու համար, անոր թիկնոցին թևէն քաշելու։

«Ո՛չ. անկարելի է որ գործերը այս վիճակին մէջ թողում», ըսաւ իւրովի Նէխլիւտօֆ, մոռնալով բոլորովին, պահ մը առաջ իր ունեցած գէշ մտածումը։ Եւ, առանց խորհելու, մղուած անդիմադրելի զօրութենէ մը, նետուեցաւ նրբանցքին մէջ, վերստին տեսնելու համար դեռատի կինը զոր կը տանէին։

Դուռին առջև խռնուած էր երդուեալներուն և վաստառականներուն ամբոխը, որ կը ճամարտակէր, կը ձևաբանէր, այնպէս որ Նէխլիւտօֆ ստիպուեցաւ սըպասել դուրս եկնել առաջ բաւական երկար սպասել։

Երբ վերջապէս ան նրբանցքը հասաւ, Մասլօվան արդէն իսկ հեռու էր։ Նա վազեց այն կողմը անտարբեր իր չուրջ յարուցած ուշադրութեան, և երբէ՛ք չի կնցաւ մինչև որ ներա հասաւ։

Խեղճը չէր լար այլևս, բայց ընդհատ հեծկլտուքներ կը բարձրացնէին իր կուրծքը, մինչ նէ կը սրբէր իր պերոզին ծայրովը, այտին վրայ հոսած քրտինքի կայլակները։ Նէ անցաւ Նէխլիւտօֆի առջևէն առանց զայն տեսնելու։ Եւ Նէխլիւտօֆ ալ ոչ մէկ չարժում ըրաւ ներա նայուածքը հրաւիրելու համար։ Նա թողուց որ նէ անցնի իր առջևէն, և ինք չարունակելով իր ընթացքը նրբանցքին մէջ սկսաւ վնտռտել դատարանին նախագահը։

Երբ վերջապէս Նէխլիւտօֆ յաջողեցաւ զայն գըտնել, նախագահը արդէն իսկ դռնապանին սենեակն էր և մեկնելու կը պատրաստուէր։ Նա հագնելու վրայ էր կիսեղանակային խիստ վայելուչ վերարկու մը, մինչ դռնապանը, ակնածանօք, անոր կ՛երկարէր իր արծաթեայ ծայրագունդով գաւազանը։

—Պարո՛ն նախագահ,— ըսաւ անոր Նէխլիւտօֆ,— կրնա՞մ արդեօք ձեզ հետ տեսակցիլ վայրկեան մը։ Ինչ մը առաջուան դատուած խնդիրին վրայ է։ Ես երդուեալ էի։

—Բայց ի՞նչպէս։ Իչխան Նէխլիւ՛տօֆ, այնպէս չէ՞, ո՛րքան երջանիկ եմ ձեզ տեսնելուս,— աւելցուց նախագահը անոր ձեռքը սեղմելով։

Բուռն զոհունակութեամբ մը կը յիշէր նա այն երեկոյթը որու մէջ հանդիպած էր անոր և ուր ինքն՝ բոլոր երիտասարդներէն աւելի չնորհով և աչխուժով պարած էր։

—Ի՞նչպէս կրնամ ձեզ օգտակար ըլլալ։

—Սխալմունք մը եղած է Մասլօվայի նկատմամբ մեր պատասխանին մէջ։ Նէ անմեղ է թունաւորման գործին մէջ, բայց ահա՛ տաժանակիր աչխատութեան

պատասխանեց, — ըսաւ Նէխլիւտոֆ մխիթարած դէմքով մը։

— Բայց ձեր պատասխանին վրայ էր որ մենք հիմնեցինք վճիռը, — ըսաւ նախագահը, — թէև մենք ալ այդ պատասխանները բաւական հակասական գտանք։

Նախագահը յիշեց իսկոյն թէ, իր ամփոփումին մէջ, բացատրելու վրայ էր երդուեալներուն թէ ինչ կերպով անոնք կրնային բանաձեւել իրենց վերապահումները, եթէ ընդհակ վերապահումներ ունենային, և յիշեց որ, ժամանակ չտեսնելու համար, զանց էր ըրած իր բացատրութեան այս մասը։ Բայց զգուշացաւ այդ մասին բան մը ըսելէ իբր խոտակերին։

— Միտք մը պատահած է, — չարունակեց Նէխլիւտոֆ, — արդեօք կարելի չէ՞ սրբագրել այս սխալը։

— Վճիռը բնականելու պատճառներ միշտ կրնան գտնուիլ։ Փաստաբանի մը դիմեցէ՛ք, — ըսաւ նախագահը քաշկռտով իր թիւերը վերարկուին թեւերուն մէջ, և վերցուցին քայլ մը առնելով դէպի դուռը։

— Բայց սոսկալի բան մ'է այս։

— Կը տեսնէ՛ք, Մասլովայի համար միայն երկու լուծում կար։

Նախագահը հաւանաբար կը տարուբերէր Նէխլիւտոֆին հաճելի ըլլալու իր փափաքին և իր ժամադրութիւնն ուշ ձգելու վախին մէջ։

Իր երկգի մտրուքը վերարկուին օձիքներուն տակէն դուրս հանելէ վերջ, թեթեւօրէն բռնեց Նէխլիւտոֆին արմուկէն, և զայն տանելով դէպի դուռը։

— Դուք ալ դուրս գիտէք, այնպէս չէ՞, — ըսաւ անոր։

— Այո՛, — պատասխանեց Նէխլիւտոֆ, որ իսկոյն

հագաւ իր վերարկուն և դուրս ելաւ նախագահին հետ։

Դուրսը զուարթ արեւ մը կը փայլէր, և փողոցները համակ ամռնցից և ոգևորեալ էին։ Եւ, սպասատակին վրայ անիւներուն տանած ժխորին պատճառաւ, նախագահը պարտաւորեցաւ ձայնը բարձրացնել։

— Կը տեսնէ՞ք, — վերսկսաւ ան։ — կացութիւնը չատ պարզ է։ Ինչպէս գիտէ մը առաջ ըսի ձեզի, այս գործին համար միայն երկու կարելի լուծում կար։ Կա՛մ այն էր որ այդ արարածը, այդ Մասլովան, կրնար, զոր օրինակ անպարտ արձակուիլ և պարզապէս քանի մը ամսուան բանտարկութեամբ ազատիլ, և կա՛մ, տասնամեակիր աշխատութեան պիտի դատապարտուէր։ Մենք հարկադրուած էինք այս երկու կացութիւններէն մին կամ միւսը ընդունիլ։ Միջին ճամբայ չկար։ ԵՒ մեր ընտրութիւնը ձեր պատասխանէն կախում ունէր։ Եթէ դուք պատասխանին վրայ աւելցուցած ըլլայիք, «բայց առանց մահ պատճառելու նպատակի» բառերը նէ անպարտ արձակուած պիտի ըլլար։

— Ինձ անհասկնալի է ատոր վրայ չմտածելս, — ըսաւ Նէխլիւտոֆ։

— Տեսա՞ք մի, բոլոր գործը հո՛ս է, — պատասխանեց նախագահը ժպիտով մը։

Ժամացոյցը հնչեց, ժամը նայեցաւ։ Հազիւ երեք քառորդ ժամ ունէր Քատյուշի հետ որոշած ժամադրութեան հասնելու համար։

— Սրդ, եթէ կը փափաքիք, փաստաբանի մը դիմեցէ՛ք։ Ինզիրը՝ բնականելու պատճառ մը գտնելուն վրան է։ Եւ այդ պատճառը արդէն միշտ կը գտնուի, — կրկնեց նախագահը։

— Իտալական պանդո՛կը, — պոռաց հանկէ անց-

նող կառքի մը կառապանին։ — Երեսուն կոպեկ միայն արդէն միշտ այս գինը կու տամ։

— Թող Ձեր վսեմութիւնը հաճի մտնել։

— Յաեսութիւն, իչխան Նէխլիւտոֆ, — ըսաւ նահապետը հրաժեշտ առնելով։ — Եւ Աստուած ձեզ օգտակար ըլլայ ինչ բանի համար ալ որ ըլլայ, հաճեցէ՛ք դիմել Տվօրիանսքայա փողոցը Տվօրնիքօֆ տունը. միւսքան միայն կը պահուի։

Եւ հետացաւ, վերջին անգամ մըն ալ գլխու թեթեւ շարժումով մը Նէխլիւտոֆը բարեւելով։

Ե.

Նահապետին հետ ունեցած տեսակցութիւնը, ինչպէս նաև դուբոի զոլ օղը քիչ մը հանդարտեցուցին Նէխլիւտոֆը։ Եւ նա մտածեց որ քիչ մը առաջուան զգացած արտասովոր յուզումը յառաջ եկած էր մանաւանդ իւր յոգնածութենէն և թէ այն անսովոր պատգամները, որոց մէջ գտնուած էր առաւօտէն ի վեր, պատճառ եղած էին զայն չափազանցելու։

«Բայց զարձեալ, — կը մտածէր նա, — ինչ զարմանալի հանդիպում։ Բացարձակապէս պէտք է որ բոլոր կարողութիւնս ի գործ դնեմ այս դժբաղդ աղջկան ճակատագիրը մեղմացնելու համար. և ա՛յո՝ կարելի եղածին չափ չուտ։ Եւ այժմէն իսկ, քանի որ հոս կը գտնուիմ, պէտք օգտուիմ առիթ հարցնելու համար Ցայնիչինի կամ Միքիչինի հասցէն։»

Ատենք նոյն քաղաքին մէջ գտնուող երկու համբաւաւոր փաստաբաններ էին, որոնց անունը միաքը բնակած էր։

Ուստի ևս գտնելով, գարձեալ Դատարանը մտաւ, և վերարկուն հանելով սանդուղներէն վեր ելաւ։ Ընդառաջը մտնելու պահուն իսկ հանդիպեցաւ Ցայնիչինի։ Ձայն բարևեց, և ըսաւ որ խօսակից կ՛ուզէ հետը։ Փաստաբանը որ Նէխլիւտոֆը կը ճանչնար յարգանք և յանուանէ, փութաց իւր յարգանքը մատուցանել։

— Դժբաղդաբար քիչ մը շատ յոգնած եմ, բայց հոգ չէ, երկու խօսքով կրնաք ինձ բացատրել ձեր խնդիրը։ Կ՛ուզէ՛ք որ հոս մնանք վայրկեանի մը համար։

Եւ Նէխլիւտոֆը մտցուց սենեակ մը որ բաց ձրգուած էր, անչուշտ դատարանի մէկ պաշտօնեային աշխատութեան սենեակը, ուր երկուքն ալ նստան սեղանի մը մօտ։

— Լսէ՛ք տեսնեմ, ինչի վրայ է խնդիրը։

— Նախ՝ պիտի խնդրեի ձեզմէ որ, — ըսաւ Նէխլիւտոֆ, — այնպէս մը գործէք որ ոչ ոք դիտնայ ձեզի խօսելիք խնդրոյս մէջ իմ ունեցած մասնակցութիւնս։

— Բայց անչուշտ, այդ բնական է։ Ուրի՞ն...

— Այսօր երդուեալ էի ևս, և տաժանակիր աշխատութեան դատապարտեցինք կին մը։ Արդ, այս կինը անմեղ է, և այս բանը գիս կը տանջէ կոր։

Հակառակ իրեն, Նէխլիւտոֆ կարմրեցաւ և չուաբնեցաւ։ Ցայնիչին արագ ակնարկ մը նետեց անոր վրայ, ուրկէ վերջ աչքերը խոնարհեցուց և սկսաւ դիտել սեղանին վրայ ծածկուած կանաչ ատուին։

— Ուրի՞ն, — հարցուց նա։

—Անձնիզ մը պատապարտեցինք մենք. և ես կ'ուզեմ բնկանել տալ վճիռը և գործը փոխադրել բարձրագոյն առեանի մը առջև:

—Մերակոյին առջև,— որոշեց փաստաբանը:

—Ես եկած եմ խնդրելու ձեզմէ որ այս գործը սառնձնէք:

Նէխլիւտոֆ կ'ամպարձէր փախուստ կէտ մը կարգադրել. ուստի աւելցուց առանց չափնչ առնելու.

—Ձեր վարձքը և բոլոր ծախքերը, ո՛րքան ալ բարձր ըլլան անոնք, աւելորդ է ըսել, ես կը սառնձնեմ:

Եւ երկրորդ անգամ ըլլալով, գարձեալ զգաց թէ կը կարմրի:

—Այո՛, այո՛, առիկա կրնանք կարգադրել,— պատասխանեց փաստաբանը ծիծաղելով իւր ազնուական յամառորդին անփորձութեանը վրայ:

Նէխլիւտոֆ համառօտակի պատմեց անոր խնդիրը:

—Սհա՛ւասիկ: Եւ հիմա կ'ուզեմ գիտնալ թէ ինչ պէտք է ընել,— եզրակացուց:

—Շա՛տ լաւ: Վաղն առաւօտ իսկ պիտի ուղեմ դատարկը, և ձեզի տեղեկութիւն պիտի տամ: Եւ վաղը չէ միւս օր...: Ո՛չ, ո՛չ, աւելի հինգշաբթի օր...: Ուրեմն հինգշաբթի, իրիկուան ժամը վեցին, նիմէ կ'ուզէք իմ տունս գալ, ձեզի պատասխան մը կրնամ տալ: Որոշուած է, այնպէս չէ՞: Ուրեմն հինգշաբթի: Ներեցէ՛ք, տակաւին տունն երթալէ առաջ ուրիշ բաւական գործեր ունիմ դատարանին մէջ:

Նէխլիւտոֆ հրաժեշտ առաւ փաստաբանէն և դատարանէն դուրս եկաւ:

Այս նոր տեսակցութիւնը գինքը ա՛լ աւելի հանդարտեցուց. բոլորովին եղջանիկ կը զգար ինքզինքը մոռանալով որ արդէն իսկ ուշած էր ալխատիլ ի նպաստ Մասլովայի: Հաճոյք կը զգար օդին գեղեցկութենէն, և հեչտութեամբ կը շնչէր գարնաբոյր զեփիւռը: Կառապաններ իր առջև կը կենային կառք հրամցնելու համար զայն. բայց ան քալելը նախամեծար կը համարէր: Եւ իսկոյն սկսաւ բզզալ իր մէջ ամբողջ հոյլ մը յուզումներու և յիշատակներու՝ Քաթիւշայի վրայ, և նորա հանդիպած իր վարուելակերպին վրայ: «Ո՛չ, ո՛չ,— ըսաւ մտովի,— բոլոր ատոնց վրայ աւելի վերջը պիտի խորհիմ: Հիմա, ամէնէն առաջ, պէտք է թարմացնեմ իմ անցուցած տաժանելի տպաւորութիւններս:»

Այն տուն յիշեց Քօրչակինենց ճաշը և ժամացոյցը նայեցաւ: Ճաշին հասնելու համար տակաւին ժամանակ կար: Նէխլիւտոֆ վազեց մօտակայ կառքի կայան մը, նայեցաւ ձիերուն, լաւագոյն կառքը ընտրեց, և, տասը վայրկեան վերջ, Քօրչակինենց ընդարձակ և չքեղ տան վերնատաբահին առջևն էր:

ՎԵՐՋ Ա. ՄԱՍԻ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅԿ. ՍՍՀ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ

ԳԼԽԱՒՈՐ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Էջ	Տող	Սխալ	Ուղիղ
5	22	խմբուած	խմբուած՝
6	5	Թմբինեբուռ	Թմբինեբուռ
9	3	վիճակէն	վիճակէս
10	22	կը պատէին	կը պատկէին
11	8	չէր սնուցանէր	չէր սնուցաներ
13	2	տերուհիներուն	տիրուհիներուն
15	5	սթանօվօյ	սթանօվօյ
18	17	առանձնայնորհուհիները	առանձնայնորհուհիները
19	13	բռնաբար	բռնաբարումի
24	13	սենեակապանուհին	սենեկապանուհին
24	21	աանիկա	անիկա
25	17	երբ	իբր
26	22	ամուսնութեան	ամուսնութեան
27	29	ուչինեբուռ	ուղինեբուռ
29	13	Պարէտը	պարէտը
29	16	վեվերսան	վերսան
29	22	պիտի ղրուէր	պիտի ղրկուէր
31	30	սկաւ	սկաւ
35	19	ոճրագո՞ղ	ոճրագո՞ծ
40	11	փորձել	փորձեր
41	22	քարտուղարը	դիւանապետը
68	21	և այդ	և այդ
73	2	ուզար	ուզէր
127	10	խոխանորդը	փոխանորդը

Ms. 1a 1009-39

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0311843

14.14